

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03644

REB SHELOMOH NOGED

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

This Book belongs to
Benjamin Fenster

ש ל ז מ א ש

געזאמלטע שריפטן

ערשטער באנד

||

*

סאַרלאַנג, הולשטיד-לינגע-ווארשע

ש ל ו ם א ש

ר ב ש ל מ ה נ נ י ד

*

פ א ר ל א נ , ק ו ל ט ו ר - ל י נ ע " ו ו א ר ש ע

קױטן אין פארקױטן דאָס בוך אין אמעריקע
פארבאָטן

געדרוקט פֿון פֿרײער צוגעגרייטע מאַטריצן
אין 1000 עקזעמפֿלאַרן

דריק. „ד? העלט“ האַרשע, נאָוואָליפּיע 7

Copyr. by Sholom Asch, New-York

SZOLEM ASZ — SZRIFTEN
Wyd. „KULTUR-LIGA“ Warszawa 1925
DRUK. „DI WELT“, NOWOLIPIE 7

לזכר נשמת אבי

רב משה בן צבי נתן

מיון פאטער, דעם גאנצען איד און דעם גאנצען
מענטש; דעם, וואס זיין לעבען לייכט פאר מיר,
ווי א לויכטיגער שמערן אין א פערנעפעלמער
זאכט, וועלכען איך זעה און קאן איהם נישט
דערגרייכען — איהם שענק איך דאס ווערק.
קאן איך דיר, מאמע, איז מיון לעבען נישט
נאכמהאן, וויל איך עס אין מיון הלום.
שלום אש.

אויף שבת אהיים.

איבער דעם ווייס־בעשטויבטען וועג צום שטעדטעל צולאזט זיך א פעסטע בעל־הבת'ישע פוהר מיט שטארקע צוויי בולאנעס. א וואַלקען שטויב לויפט פאַראויס פאַר דער פוהר און זאָגט אָן: „דער סוחר פּאָה. — 1“ דער רעש פון וואַגען וועקט אויף די קארן־זאָנגען פון דעם זוארימען תּמוז־שלאָף, זיי סור'ן זיך אין דער שטיל און בויגען מיט שרעק זייערע בעזימלאך צו דער ערד פאַר דעם סוחר'ס פוהר. אבער שטאַלץ לאָזט זיי דער וואַגען אין אַ וואַלקען שטויב הינטער זיך און פּערנעהמט זיך אין געדיכטען וואַלד אַרײַן, וואָס לאָזט זיך טאַהל אַראַב. עס קומט צו לויפען דער רעש פון דעם וואַגען אין געדיכטען וואַלד אַרײַן, און אַ שרעק לויפט צווישען די בוימער דורך. זיי ברוימען און שאַקלען זייערע בלעטער און נויגען זייערע צווייגען מיט כּבּוד פאַר דעם סוחר'ר פוהר, וואָס פּאַהרט פאַרביי. נאָר הינטער זיך לאָזט זיי די פוהר אין דעם וואַלקען שטויב. עס קנאַקט די בייטש, און עס הירזשען די ווייסע בעשטויבטע פּערד און לאָזען זיך ווייטער אין וועג אַרײַן.

ווער איז דאָס, וואָס פּאַהרט פאַרביי? פאַר וועמען נויגען זיך עס די בוימער אין וואַלד, די זאָנגען אין פּעלד? עס איז דער סוחר רב שלמה נגיד, וואָס פּאַהרט אויף שבת אהיים. פאַר איהם שרעקען עס זיך די בוימער אין וואַלד און די זאָנגען אין פּעלד. אבגעקויפט האָט ייִ, זיי, די שטר־מכירות אין זיין בוזעם־טאַש. פאַר איהם וואַקסט דער יאַלד, רייפט די זאָנג. ער וועט זיי וואַקסען לאָזען. ער וועט זיי שניידען לאָזען, ווען ער וועט וועלען.

נאָר אומזיסט שרעקען זיך פּעלד און וואַלד פאַר רב שלמה'ן. ניט האַנדלען פּאַהרט איצט אַ איר, ניט שניידען לאָזען די רייפּע זאָנגען.

ניט האקען דעם אויסגעוואקסענעם וואלד. עס איז פרייטאג. און כאטש הויד שטעהט נאך די זון אין הימעל פאר דער מיטאנשעה, נאר אויסגעטהאן איז שוין דער איד פון געשעפטען. א צוואה פון טאטען צו דעם זוהן — פרייטאג קיינע געשעפטען מאכען. פאהרט ער פון א גאנצער וואך האנדלען און וואנדלען אויף שבת אהיים. אנגעשטאפט איז דער בוזעס-בייטעל מיט שמר-מכירות. א האלבע מדינה פעלדער און וועלדער, האלץ אויפ'ן וואסער, וואל אויף די שעפסען אבגעקויפט. און מיט א הארץ פול בטחון אויפ'ן רבונג של עולם האט ער געענ-דיגט זיינע וואכעדיגע עסקים און איז אין גאנצען שוין אבגעגעבען דעם שבת.

דער שבת איז ביי רב שלמה'ן א לאנגער — „וואס מעהר פון דער וואך צוציהען צום שבת“ האט עס געהייסען אין דער משפחה, איז דער פרייטאג אויך שבת געווען. אין דארף האט מען זיך אבגעשטעלט. די פוערטעס האבען געוואוסט, אז רב שלמה פאהרט אהיים אויף שבת, האבען זיי אנגעהויבען פון די הייזער ארויסצושלעפען ווער וואס האט נאך געהאט — א פעטע הוהן, א מענדעל אייער. און כאטש אין דער היים גרייט מען שוין דעם שבת פון דאנערשטאג אן. האט דאך רב שלמה מיטגעקויפט — טאמער וועט אויספעהלען. גויס-פישער זיינען נאך דער פוהר געלאפען מיט זעקלאך לעבעדיגע פיש, ערשט פון וואסער געפאנ-גען. נישט געדונגען זיך, געווארפען אין וואגען אריין און ווייטער גע-פאהרען. ארויסגעקומען פון דארף, האט מען אנגעטראפען די ערשטע אורחים ציהענדיג זיך אין שטערטעל אריין אויף שבת. רב שלמה'ס שבת האט געהאט א שם אין דער סביבה, און די אורחים פון דער גע-גענער ארום האבען אנגעצויגען אויף שבת אין שטערטעל אריין. „זרה, שטעה“ — שרייט רב שלמה צום שמייסער — „קומט ארויף רב איד, אויף דער פוהר“! און אלע די, וואס ער האט אויף דעם וועג אנגעטראפען, זיינען שוין געווען זיינע אורחים. אזוי קומט מען אין שטערטעל אריין: א פולע פוהר אנגעהאנגען מיט אורחים, א פולע פוהר אנגעלאדען מיט עסענווארג אויף שבת אהיים.

די פוהר קלאפט איבער דעם שטערטעלשען ברוק. עס גריסען די ערשטע בעלי-בתים אויף די שוועלען פון זייערע געוועלבלאך, רב חיים קאשעמאכער און דוד שמיר. דאס נעמעל קוקט נאך — „א איד דער-לעבט צו אזא גדולה אהן עין הרע, א פולע פוהר אורחים!“ נאך

דב שלמה'ן איז מען ניט מקנא, דאָס הארץ קוועלט נור פאר נחת.
 „א שאָר, נעביך, וואָס זיין ווייב נעכע איז געשטאַרבען אין קימפעט.
 א צדקנית געווען, איהר צדקה געבען האט דאך געהאט א שם“. פון
 דער נייער ווייבעל וואָס ער האָט געבראַכט אין שטעדטעל אריין, רעדט
 מען נישט קיין גוטס. „זי וויל פיהרען רייך“ — רעדט מען אויף די
 שוועלען פון די געוועלבלאך, נאַכקוקענדיג רב שלמה'ס וואָגען.

דערווייל איז מען אַהיים געקומען. ברייט עפענט זיך אויף די
 טהור פון הויף, און א שווערען קרעכץ גיט אַב די פוהר. די קינדער —
 פערשיערעניעהריגע אינגלאך און מיידלאך — לויפן אנטקעגען, כא-
 פען זיך אויף דער פוהר ארויף, הענגען זיך אָן וואָגען אָן. פון די אָפער
 גע פענסטער פון קיך טראַגט זיך דער ריח פון די פרישקאכעדיגע פיש.
 פון מערען-צימעס, פון שבת-מאכען. עס ווארפט פון זיך אראַב רב
 שלמה זיין גרויען בעשטויכטען מאנטעל, פיהרט דורך די פינגער דורך
 זיין פערשטויכטער בארד און עס בלישטשען ארויס די שווארצע
 גלאַנצענדיגע אויגען פון אונטער די שווארצע ברעמען. עס שפריצט
 מיט שטאַרקייט פון איהם, און די שווארצע האהר פון בארד זיצען גע-
 דיכט און פעסט אין די וואַרצלען. עס שפרינגט פון וואָגען אראַב דער
 ברייט-בייניגער, פערציגיאַהריגער איד, ווי אַ אינגעל, און רופט אין
 קיך אריין: „שפּרינצע, חנה, דבורה!...“ עס ווייזען זיך די דיענסטען
 מיט די רויט-צוקאָכטע געזיכטער, עס פלאַמט זיי דאָס פנים פון קאַכען
 ביי דער קיך. זיי שטרעקען אויס זייערע נאקעטע הענד און דער יונג
 זרח הויכט אָן פון וואָגען אראַבצודערלאַנגען די זעקלאך פיש און די
 היהנער.

דאָס ווייבעל אַבער ווייזט זיך נישט אין פענסטער פון קיך. עס
 הערט זיך נישט דאָס ברייטער פרייטאניקער לאַכען פון זיין ווייב נעכע,
 עליה השלום, ווען ער איז פון וועג אהיים געקומען. רב שלמה פער-
 שמעהט, אז דאָס ווייבעל איז בייז. קומט ער אין קיך אריין; חנה'לע
 שמעהט ביי דעם ברייטען מעש-בערעקטען קיך-טיש און מאכט דעם
 קוגעל. איהרע שווארצע ברעמען און די שווארצע הערלאך פון די אַזוי-
 גען לייגען זיך איבער דעם שווארץ-אפעל. א מינוט ווארט ער. דאָס
 ווייבעל הויכט נישט אויף איהר בליק פון טעלער, שמעהט רוהיג און
 לאַזט זיך בעטראַכטען פון איהם. ער פערשמעהט וואָס זי איז בייז —
 איבער די אורחים. א יונג ווייבעל נאָך דער התונה וויל ניט האַכען צו

טחאן מיט אזא גרויס בעל־הבית'ישקייט. און, ניט ווילענדיג, דער מאַנט ער זיך ווידער אָן נעכען — ווי זי האָט זיך געפרעהט, ווען ער איז אהיים געקומען פון וועג און די פוהר איז אנגעלאדען געווען מיט אורחים. „וואָס מעהר אורחים, אלץ פרעהליכער דער שבת“ — פלעגט זי זאגען. און א קרעכץ רייסט זיך ארויס פון זיין הארץ. חנה'לע פער־שטעהט דעם קרעכץ און טיעפער רוקען זיך אראב די ברעמען איבער איהרע אויגען. דער שעהנער הויכער שטערען קנייטשט זיך, און אויף די הערלאך פון אויג בליישטשעט עפעס. ער קוקט אויף איהר, זעהט איהר פולע פיגור, דערמאָנט זיך אָן ברית, וואָס שטעהט פאַר אים ירצה השם, און קריגט גרויס רחמנות אויף איהר. „די טויטע זיינען טויט — זאָגט ער זיך — און זי איז דאָך אַ כשר ווייבעל, איז נאָך ניט געוועהנט צו אזא בעל־הבית'ישקייט.“ ער געהט אַ טריט נעהנטער צו איהר און זאָגט מיט אַ ווייכער שטים, מיט אַ שמייכעל אין זיין שעהנער שווארצער באַארד אריין :

— חנה'לע, דו זעהסט מיך נישט? איך בין דאָך געקומען צו פאָהרען.

אַ מינוט קוקט זיך חנה'לע אום, אויב קיינער איז אין קיך ניטא. די מוידען זיינען ביי דער פוהר, און זי זאָגט מיט אַ טיעפער ווארימער שטים, פון וועלכער עס קוועלט לייעבע :

— איך קאָן דאָך דיר ניט אַנטקעגען לויפען, שלמה !

אין די ווערטער פיהלט ער, אז זי האָט נאָך מורא פאר איהם. שוין אַ פאַר חדשים נאָך דער חתונה מיט איהר, דאָס קינד טראָגט זי שוין פון איהם, און זי איז נאָך דאָס אַכטצעהן־יעהריגע מיידעל פון דער היים און איז נאָך נישט געוועהנט צו איהם, האָט נאָך מורא פאר איהם. דאָס טהוט איהם גלייכצייטיג הנאה און עס ריהרט איהם, און ער קריגט זי לייעב דערפאר. ער נעהמט זי אָן ביי דער האַנד און זאָגט : — חנה'לע, קום אריין אין דער צווייטער שטוב, איר האָב דיר עפעס צו זאָגען !

שמיל, מיט אַן אַראַבנעכויגענעם קאַפ געהט איהם נאָך דאָס ווייבעל אין זייער שלאָף־שטוב אריין. ער נעהמט ארויס פון קעשענע אַ שאַכטעלע און גיט עס איהר איבער :

— איך האָב דיר עס מיטגעבראכט.

זי האלט דאָס שאַכטעלע אין האַנד און טרויט זיך ניט עס צו
עפּענען.

״ד עפּענט עס אויף אין איהר האַנד און נעהמט ארויס א נאלדענע
אַלטי מיט אַ בראַשׁ.

— האָט זיך מיר געטראָפּען אַ מציאה.
ער ניט צו:

— עס איז דערפאר, כרי דו זאלסט ליעב האַבען אורחים, אורחים
די מען ליעב האַבען און דאנקען דעם רבוננו של עולם, וואָס ער האָט
דיך געהאַלפּען אז דו קאָנסט אורחים אהיים בריינגען — דערביי ניט ער
איהר אַ גלעט איבער דעם שיימעל.

— איד האָב דען ניט ליעב קיין אורחים? הלואי זאל אונז דער
רבוננו של עולם אזוי פיעל העלפּען, וויפיעל מיר זאלען קאָנען, — האָט
זיך אָב אין מיטען און בלייבט שטעהן פּערשעהמט און דערוועגט זיך ניט
איהם צו קוקען אין די אויגען אריין איבער דעם וואָרט „אונז“ — וואָ
רים זי איז נאָך ניט געוועהנט געווען צו איהם.

ער האָט זי דערפאר נאָך מעהר ליעב געקראָגען.

און באלד האָט שוין אין הויף א קעסעל מיט קארטאָפּעל איבער אַ
פייער געקאָכט, אַ פרייטאַנדיג מיטאַג פאר די אורחים. די יונגען האָר
בען שעניקעס שטרוי אָנגעשטאַפּט אויף נאַכט־לעגערס אין די שמעלער
צו מאַכען, און די דיענסט־מוידען האַבען די פּרישע פּיש געשאַבען,
אז די שופּען זיינען געשפּרונגען, געשפּריצט איבער זייערע צוהיצטע
פּנים'ער. און אז מען האָט די פּיש אין די ראַנדלעס געקאָכט, זיינען
נאך די אַבגעשניטענע קעפּ פּיש פון ראַנדעל געשפּרונגען. אזוי פּריש
זיינען זיי געווען.

רב שלמה איז געזעסען אין עס־צימער און האָט זיין פרייטאַנדיג
מיטאַג געגעסען. ניט רייך איז געווען דאָס מיטאַג, מען דארף דאָר
אפּעמיט האַבען צו דער נאַכט־סעודה. אַ פּרישע קאַפּ פּיש און די פּריש
געבאַקענע חלה פּערשמעקט די שטוב. די שטוב איז שוין צוגעראַמט
צום שבת; די פּאַדלֶאָגע געוואַשען, מיט זאַמט בעשאַטען; די קופּערנע
הענג־לייכטער בליישמשען אויף די וועג; אויפ'ן קאַמאַר שמעהען
שוין אויסגעשטעלט די פּיער פּאַר זילבערנע לייכטער, אָנגעשטעקט

מיט ליכט — צוגעגרייט צום ליכטי־צינדערן. דאָס ווייבעל זיצט נעבען איהם. אין דער שטיל פרעגט רב שלמה ביי איהר, צו זי האָט ניט קיין עגמת נפש פון די שטיף־קינדער? פערשעהמט ווערט זי און ענט־פערט, אז זי האָט זיך חלילה ניט וואָס צו קלאַגען, — די קינדער ליע־בען איהר, און דער געשטאַרבענערס קינדער זיינען ביי איהר ווי איהרע אייגענע.

אויף דעם טיש ליגט ארויסגעוואָרפֿען דאָס געלד, וואָס דער סוחר האָט פון וועג אהיים געבראַכט. עס לעגט דאָס ווייבעל דאָס פּאַפּיער־געלד צו פּאַפּיער־געלד, און באלד ווערט די שטוב פּרעהליך. עס קור מען אהיים צו לויפֿען די אינגלאַך פון חדר מיט די הומשים אונטער די גאַסעס. אויף די לויפֿען ליגט נאָך דער נגון פון מהפך פּשטאַ, פון דעם טעביר־סדרה זיין. זיי גיבען דעם טאַטען שלום־עליכם אב, קושען די האַנד און שרייען „עסען“.

פון דער אויבערשטער שטוב קומט אראָב דער איידים, דער עלט־סטער טאַכטער'ס מאַן, וואָס זיצט ביים שוועהר אויף קעסט. דער יונגער מאַן ניט דעם שוועהר „שלום־עליכם“ און דרעהט זיך איבער דער שטוב ארויף און אראָב אין זיין זיידענער קאַפּאַטקעלע, וואָס ער טראַגט אין דער היים (ער לערנט אויף א רב צו זיין!). די טאַכטער שרה'לע, איז אביסעל ברונז אויפ'ן פאַטער, וואָס ער האָט אזוי פריה, באלד נאָך דער מוטער'ס טויט, חתונה געהאַט. אָבער מיט דער שטיף־מאַמע איז זי נאָר קניפעל בקניפעל. כאַטש זי פערנעהמט די שטעלע פון דער מאַמע, עליה השלום, דאָך איז זי אויך א יונג ווייבעל ערשט נאָך דער חתונה, האַבען זיך די ביידע ווייבלאך באלד בעפריינדעט, זיצען צוזאַמען, און חנה'לע איז נעהנטער צו דער שטיף־טאַכטער, ווי צום מאַן.

עס קומט אהיים עזר'ל פון בית המדרש. דאָס איז דער עלטסטער זוהן און דער חת־בכור, אויסגעפּוצט מיט דעם גאַלדענעם זייגער, וואָס ער האָט פון דער כלה א מתנה געקראַגען. ער ניט אויך דעם טאַטען „שלום עליכם“ און זעצט זיך ברונז'דיג אוועק אין אַ ווינקעל. ער איז אַ משכיל שוין, לייענט די נייע לשון־קדוש'דיגע ביכלאך און שפּראַכען קען ער (רב שלמה שמערט איהם ניט). דער בכור און דער רייכער חת־בכור, נאָהנט פאר דער חתונה — איז ער דער ערשטער אין דער היים און האַלט זיך פון דערווייטענס פון אלעמען. נאָר רב שלמה'ס

נחת אין חיים'ל, דאס פיערצעהן־יעהריג אינגעל, וואס קומט איצט אריין מיט די געקרייזטע פאה'לאך, מיט'ן גאלדענעם זייגערעל, וואס ער האָט פון דעם טאַטען צו בר מצוה געקראָגען. דער עלוי אין שטעדטעל — עס קלינגט זיין גוט קעפעל אין דער וועלט, און דער רב אליין לערנט מיט איהם אַ בעזונדערען שיעור. דער אור התורה וועט זיך ווידער פון איהם אין דער משפחה אָנהויבען. שדכנים שלאָגען שוין רב שלמה'ס טהירען אָב — אַ שידוך פאר איהם. נור אַ היינטוועל־טינער אין רב שלמה, וויל ער ניט, עס איז נאָך צו פריה. דאָס אינגעל ווייסט, אז ער איז דער ליעבלינג פון פאטער און געהט צום פאטער צו מיט אַ גאַנץ אַנדער דרייסטיגקייט, ווי אלע אנדערע קינדער. דער טאַטע ניט איהם אַ קניפ אין בעקעל אריין און פרעגט איהם עפעס אין לערנען. אזוי האָט זיך די נאנצע משפחה צוזאמענגעקליבען דעם טאַטען מקבל פנים צו זיין. אלע זיצען אין די ווינקעלאך און קוקען אויפ'ן פאָטער מיט געטרייער ליעבשאַפט, און קיינער דערוועגט זיך ניט קיין וואָרט אויסצוריידען אין רב שלמה'ס געגענווארט.

אַבגעגעסען, אָבגעבענטשט, רופט ער די חדר־אינגלאך אריין, איי־זיקלען און גדליה'ן, צעהן, על־היעהריגע אינגלאך, וואָס זעהען אויס ווי אַ צווילינג (קינדער האט רב שלמה געהאט פון יעדער עלטער, יעדע דעם יאהר האָט געבראכט זיין פרוכט). רב שלמה געהט אראָב פון דאָס געלד וואָס ליגט אויפ'ן טיש, וויקעלט אין פאפירלאך איין און שיקט זיי איבער דער שטאָרט: דעם רב אַ פאפירעל, דעם דיין רב לייבוש, דעם שוחט, דעם חזן און גלאט אזוי אַ שעהנעם איד רב יצחק אליה'ס. נאָר דאָס פאפיר־געלד לייגט מען אין דער שאַנס אריין, דאָס קליין־געלד אָבער איז ביי רב שלמה'ן אַ חזק פֿרייטאג צו צוטהיילען אַרימע לייט. אַנגעפילט די קעשענעס מיט קליין געלד, געהט רב שלמה אין געסעל ארויס. אין געסעל רעדט ער מיט קיינעם ניט. ער שטעלט זיך אין ערנען ניט אָב, כדי אַ נצרך זאָל זיך ניט שעהמען צו איהם צו צוגעהן, און ער בעט אין הארצען דעם רבונג של עולם, ער זאָל איהם צו שיקען אידען נצרכים, וואָס דארפען אויף שבת. עס ווייסט שוין דאָס געסעל צו וואָס רב שלמה געהט דאָ, און קיינער וויל איהם ניט שטערען אין זיין גאַנג, מען מיידט איהם אויס דעם וועג. ער פערקריכט אין די קרומע געסלאך, און יעדעס מאָל קומט אַן אנדער איד צו צו איהם, רופט איהם אין אַ ווינקעל אריין און רוימט

איהם א סוד אריין... רב שלמה געהט אין אייניגע שטיבער אריין צו קראנקע אירען. קיינער ווייסט ניט פון זייער נויטה, נאָר ער אליין— דאס איז ביי איהם „צדקה כסתר“, און פאר דער גרעסטער מצוה האלט ער עס.

אויסגעליידיגט די קעשענעס, קעהרט זיך רב שלמה אום אהיים מיט א הארץ פול נחת און דאנקט דעם רבוננו של עולם, וואָס ער האָט איהם אויסגעקליבען פאר זיין קאסיר, און אז ניט ער זאָל, חלילה, דארף פען צו אן אנדערען אַנקומען. ווארים דאָס גאנצע פֿערמעגענס זיינס, האלט רב שלמה, איז איהם פון גאָט איבערגעגעבען נאָר, כדי ער זאָל דערמיט נומס טהאן. ער איז נאט'ס נאמן — זאגט ער זיך — און ווען ער וועט, חלילה, ניט גוט פיהרען, וועט גאָט פון איהם דאָס פערמע גען אבנעהמען און אן אנדערען פאר זיין נאמן מאכען. טראכטענדיג זיך אזוי, קומט ער צוריק מיט איגענליכער צופריעדענקייט אין שטוב אריין. אין דער קיד הערט ער שוין דאָס קוויטשען פון די קינדער, ווי זיי שרייען ביים וואשען די קעפלאך אויף שבת. און לייעב האָט רב שלמה די קינדער זיינע, געהט ער אין דער קינדער-שטוב אריין. ביי פיער וואש-שיסלען שטעהען די דיענסט-מיידלאך און וואשען די קעפ פון די קינדער אויף שבת. חנה'לע שטעהט ביים קאמאד און געהמט ארויס וועש. עס שרייען די יונגען פון הינטער די שיסלען ארויס, זיי רייסען די אָבעצוואַגענע קעפלאך פון אונטער דעם קאם ארויס. טהייל זיינען שוין אָבעצוואַגענע, אויסגעקעמטע, שטעהען זיי האַלב נאָקעט און ווילען ניט קריכען אין די פרישע העמדלאך אריין. א צופריעדענ- דער שמייכעל ווייזט זיך אויף רב שלמה'ס ליפען. די קינדער דערזע- הען דעם פאָטער און שטילען זיך באַלד איין. ער פאטשט א קינד איבער דעם נאָקעטען לייב און געהט א צופריעדענער פון דער קינדער-שטוב ארויס. דאָס ווייבעל בריינגט איהם באַלד פרישע וועש אריין, גרייט איהם אַן צום וואשען, געהמט די שבת'דיגע מלבושים ארויס, און רב שלמה הויבט זיך אָן אליין צו צוגרייטען צום שבת.

אין עס-שטוב איז שוין אלץ צוגעגרייט צום שבת. דער לאנגער טיש איז אויסגעצויגען, די ווייסע שבת-צוועל און די פיער פאָר זיל-

בערנע לייכטער אויפ'ן טיש. פיעל ליכט איז ביי רב שלמה'ן צום שבת געווען — „וואס מעהר ליכט, אלץ מעהר פרנסה“ — און די חלות ציר געדעקט מיט דעם נייעם חלה-צוועלעכעל, וואס חנה'לע האט געמאכט כלה-ווייז. דאס אלטע חלה-צוועלעכעל, — נעכע'ס עליה השלום — האט רב שלמה בעהאלטען, און קיינמאל ווערט עס ניט בענוצט כדי עס זאל ניט דער יונגער ווייבעל קיין צער אַנטהאַן... אויסגעלעגט פאר יעדען שינד זיין זילבערען פּאָר גאַפעל־מעסער. געווען איז ביי רב שלמה'ן דאָפעלט געפעס: צינענס אויף אין דער וואָכען, זילבערנס אויף שבת — אזוי איז עס נאך פון נעכעס צייטען אן (א גרויסע בעלה־בית־טע געווען).

צונויפגעזאמעלט האָט זיך אין עס־שטוב דאָס גאנצע הויזגעזינד. די אינגלאך אָנגעוואשען, אויסגעקעמט, אין די נייע שבת־דיגע קאפּאַט־קעלאך אָנגעטהאַן. די מיידלאך מיט קורצע צעפלאך פערפלאַכטען, אין נייע קארטונענע קליידלאך אָנגעטהאַן. פון אויבען קומט אראָב דער איידים אין דער אטלאסנער קאפּאַטע, אין דעם שמריימעל. אַ מתנגד איז רב שלמה. אין דעם פשוט'ן בית־המדרש דאווענט ער, און זיין איידים, כאָטש אַ חסיד, דאווענט אין איינעם מיט'ן שוועהר אין בית־המדרש. עס קומט אריין פון זיין צימער דער חתן־בחור, אין דער שעהנער עלעגאנטער קאפּאַטע. ארויסגעוויזען האט ביי דער קאפּאַטע יחזקאל, דער הויז־שניידער, אלע זיינע קונצען, ווארים דאָס בחור'ל־האַט זיך ליעב געהאַט צו פּוצען, ווי אַ מיידעל. אַ מינוט האָט רב שלמה ארוםגענומען זיין גאנץ הויזגעזינד מיט זיין בליק, א שמויכעל אין דער באָרד געגעבען, הנאה געהאַט. די אינגלאך האָבען די סדורים אין די הענד גענומען און געאַנגען אין בית־המדרש אריין דאווענען. און ווער עס האָט אין געסעל געזעהן, ווי רב שלמה געהט מיט דעם איידים און די קינדער, אויסגעפּוצטע, געוואשענע, און די אַורחים הינטער איהם, אין בית־המדרש אריין — האט איהם יעדער אין האַרץ געבענשט, הנאה געהאַט און גליקליך געווען.

אז די מאַנספּערשוינען זיינען אוועק, איז חנה'לע געבליבען אליין מיט די צוויי קליינע יתומה'לאך פון זעקס, זיעבען יאהר ביים טיש זי צען. די עלטערע טאכטער איז צו זיך אין שטוב געגאנגען, די שבת־ליכט אָנצוינדען. חנה'לע האָט זיך צום ליכט־צינדען אָנגעטהאַן איהר גייע שבת־דיגע הויב מיט דעם ציהרונג בעפּוצט, און דאָס שבת־דיגע

זיידענע קאפטענדעל, אין וועלכער זי איז צו דער חופה געגאנגען, בעי האפטען מיט די טהייערע זיידענע שפיצען, וואס דער מאן האט איהר פון לייפציגער יריד געבראכט. די פעריל האט זי נישט געוואלט אָנ-טאָהן — עס איז געווען פון דער פריהערדיגער ווייב, האָט זי נישט גע-וואלט די קינדער קיין פערדרום אנטהאן. אבער געפעלען האט זי גע-וואלט היינט דעם מאן. האָט זי זיך מיט דער נייער בראַש און גאַלדע-נער קייט אויסגעפוצט. שטעהט זיך ביי דעם שבת'דיג געדעקטען טיש, ווי אַ יונגע אידישע פרינצעסין, צינדט די ליכט אָן און הויבט פרוכטען אויסגעוואקסען, און פערשטעלט זיך מיט זיי איהר געזיכט. די תחינה ליגט פאר איהר, נאָר קיין וואָרט זאָגט זי. הייסע שטילע טרעהרען רינען איהר איבער דעם פנים. צו וויינען האָט זי פיעל. ניט, חלילה, איבער איהר מזל, וואָס זי האָט געמוזט מיט אַן אלמן חתונה האָ-בען. זי האָט דעם מאָן גאנץ ליעב. פון אַ שעה אידיש הויז קומט זי ארויס. אין דערהיים ביים טאטעשי האט מען זיך געפיהרט פיון מענשליך. אָבער אָרעם איז ער געווען, און אייניגע דערוואקסענע טעכ-טער אין שטוב. תשעה באב איז זי אין דער היים געווען ווען זי איז פֿאַר דעם אלמן אַ כלה געוואָרען. אין שטאָרט האָט געקאָכט: „רב. שמואל גראַסנליק'ס טאָכטער געהמט אַן אלמן מיט זיעבען קינדער. וועה, צו וואָס מען האָט דערלעבט!“ געוואוסט האָט זי, אז אין דער היים איז שלעכט. דאָס שניטגעשעפט, וואָס איז איבערגעגאנגען פון פאָטער צום זעהן און אזוי אלט געווען, ווי די שטאָרט איז אלט — איז פערמאכט געוואָרען. דער פאָטער האָט באַנקראַטירט. און כאַטש זי איז קוים ניינצעהן יאָהר אלט געווען — אָבער די עלטסטע אין שטוב, און דער חתן איז רייך — רב שלמה נגיד פון שערעץ. דעם טאָטען האָט ער געעפנט צוריק דאָס געשעפט, אין דער שטיל אויך אויף אויס-שטייער און חתונה-הוצאות געגעבען און נאָך אויף חתן-מתנות פאר זיך אונטערגעשטעקט. צו בעדויערען האָט זי איהר מזל ניט. די שטיף-קינדער בעהאנדלען זי גוט; איידעלע קינדער, אונטער אַ מוטער'ס געטרייע האַנד, אונטער דעם פאָטער'ס שטרענגען בליק אויפגעצויגען געוואָרען, האָבען זיי זיך באלד צו איהר צוגעוועהנט. די אינגערע קינד-דער האָבען זי ליעב ווי דאָס לעבען. די אינגעלאַך נאָך אַביסעלע פרעמד, זיי טרויערען אין דער שטיל נאָך דער מוטער און האָבען ניט:

ליעב צו זעהן, אז דער פאָטער איז צו'איהר גוט. דערפאר מיידט זי אויס אין די קינדער'ס געגענווארט צו ריידען מיט'ן מאן ליעבע-רייד, מיט דער עלטסטער מאַכטער לעבט זי גוט, איז זיך מיט איהר מיט איהר שטוביגע זאכען און טהיילט מיט איהר די מוטערליכקייט צו די אינגערע קינדער. נור פאר דעם מאן איז זי פרעמד. זי האָט איהם ליעב פון דער ערשטער מינוט אָן, ווי זי האָט איהם געזעהן: אזא שטאַרקער און אַ זיכערער; מען קאָן זיך אויף איהם פערלאָזען! און ווען מען האָט זי צו דער חופה געפיהרט און דערנאָך זיי געלאָזט אליין, איז ער צוגעגאנגען צו איהר און האָט גערעדט צו איהר. איהר האַרץ האָט אזוי געקלאַפט אין דער שטיל, געציטערט האָט זי אין זיינע אַרעמס. ליעב האָט זי איהם און מורא האָט זי פאר איהם, און ווייס ניט צי זי טהוט גוט. זי וויל איהם געפעלען זיין, נאָר אלץ, וואָס זי טהוט קומט ארויס קאפויר. זי קען איהם נאך ניט און ווייס ניט, וואס עס געפעלט איהם. זי ווייסט ניט, ווי אזוי יענע איז געווען. נור אזוי טהאָן ווי יענע, וויל זי ניט — זי וויל זיך אליין פיהרען, אויף איהר שטייגער. נור איהר דוכט זיך, אז ער שטעקט נאָך אין יענערס אַרעמס: און זי וויל איהם צונעהמען צו זיך. אַ, זי וואָלט איהם שוין געפעלען, ווען זיי וואָלטען נור געווען אליין. ווען זי וואָלט געהאט מיט איהם איין היים, איין שטיבעל, כאַטש אַ קליין שטיבעל, נאָר אליין. די קינדער רייסען איהם אוועק, מאַכען איהם פרעמד, שליסען איהם אין די אַרעמס פון דער טויטער... און זי וויינט דארויף, וואָס איהר איז ניט בעשערט צו האָבען דעם מאן אליין, ווי יערעם אַרעם מיידעל האָט. נור באלד דערמאָנט זי זיך אָן די קליינע קינדער, אָן די מיידלאך, וואָס זיצען ביים טיש, אָן די יתומות. וואָס זיינען זיי שולדיג, אז זייער מוטער איז טויט?

און די קינדער זיינען שוין צו איהר צוגעגאנגען. זיי האָבען גע-
זעהן, אז די „מומע“ וויינט — האָבען זיי אָנגעהויבען זי צו רייסען
ביים קלייד און אוועקנעהמען די הענר פון געזיכט. „מומע, וויין ניט“
— האָבען זי די קינדער געבעטען. זי האָט זיי געקוישט און צוגעדריקט
ווארים צו איהר האַרץ, אויסגעווישט זיך די טרעהרען און עפעס אַן
אינערליך צופריעדענקייט, אַ פרייד האָט זי געפיהלט דארויף, וואָס זי
האט אזא שטאַרקען מאן און אַ בכבוד'ן מענש, דעם שעהנסמען איד פון
שטאָרט. און זי איז שטאַלץ געווען אויף איהר גליק, און אלץ ליעב גע-

קראָגען — אלץ, וואָס קומט פון איהם און וואָס עס געפינט זיך אין זיין שטוב. אפילו די פרעמדע זאכען, וואָס זיינען איהר ביז איצט פרעמד געווען: די זילבערנע לייכטער, די שענק, די זשיראנדאלען, דאָס זילבערן געפעס, וואָס איז איהר ביז איצט פרעמד און ווייט גע-ווען, ווייל ניט זי האט איינגעשאפט דאס בעלהבית'ישקייט איז איהר מיט אַמאָל ליעב געוואָרען: א י ה ר ס איז עס, און זי האָט זיך דער-פיהלט די בעלהבית'טע פון דער שטוב.

זי האָט געוואָלט דעם מאָן געפעלען ווערען. זי האָט זיך אין שטוב ארומגעקוקט צו איז אלץ אזוי צוגעגרייט, ווי ער האָט עס ליעב. זי האָט בעמערקט דעם צוגעשטעלטען טיש פאר די אורחים מיט די ווא-כעדיגע מעשענע לעפעל און מעשענע לייכטער און מיט די ברענענדיגע ליכט אין זיין. און געוועהנט איז זי געווען פון דער היים אויס, אז אלץ זאל זיין שעהן, יעדע זאך אויף איהר ארט, און עס האט איהר געשמערט אָט דאָס וואָכעדיגע, וואָס רייסט זיך אריין אין איהר שבת אריין. זי האָט ניט פיינט געהאט די אורחים, נור זיי מיט זייערע שמוציגע קא-פאָטעס, דאָ ביים דעם הערליך געדעקטען טיש... פאר ליכט-צינדען איז עס נאָך געווען, האָט זי געהייסען די דיענסטען גרייטען פאר די אורחים א בעזונדער טיש אין קיך און ארויפשמעלען די מעשענע לייכטער מיט דעם וואָכעדיגען געפעס, כדי אז זי מיט דעם מאָן און די קינדער זאלען זיין ביי דעם טיש אליין. זי האָט געמיינט, אז עס וועט איהם געפעלען. דער טיש איז אזוי שעהן, שבת'דיג!

עס איז אראָבגעקומען די עלטערע טאָכטער פון דער הויך, אויך שבת'דיג אָנגעטראָגן, מיט איהר ציהרונג בעפוצט. זי האָט געזעהן דעם בעזונדערען טיש, וואָס איז אין דער קיך געגרייט געווען, און איהר האבען פערדראסען די נייע מאדעס, וואס מען פיהרט דא איין נאך איהר מוטער'ס טויט. נאך דער „מומען" זאגען עס האט זי ניט געוואלט. זי האט געווארט ביז דער פאטער וועט קומען אהיים פון שוהל און כאטש זי האט די „מומע" ליעב געהאט, און זיך גוט פערטראגען מיט איהר, האט זי דאך אין הארצען נקמה געוואלט דערלעבען אן איהר דערפאר, וועס זי פערנעהמט דער מוטער'ס ארט. זי האט געוואוסט, אז דעם

פאָטער וועט פערדריסען דאָס גרויסארטיגקייט, וואָס דאָס ווייבעל פיהרט איין אין דער היים. דאָס ווייבעל האָט זיך געוואָלט מיט דער טאכטער אפילו מיט זיין, האָט זי אבער געוואוסט, אז א טאכטער'ס הארץ איז שטענדיג אָנגעקניפט אָן דער מוטער... און איבריגענס איז זי די בעל־הבית'טע אין דער שטוב און טהוט וואָס איהר געפעלט.

דערווייל איז דער שבת אָנגעקומען מיט רוהיגע טריט. איבער'ן היר מעל האָט זיך די טונקעלע נאכט אויסגעשפרייט, ווי אַ שוואַרץ, זיידען טוך מיט שטערען בענייהט. דאָס שטערטעל האָט זיך אין טונקעלען שאטען געהילט, די געוועלבער זיינען געווען פערמאכט, די שבת ליכטלאך פון די פענסטער ארויסגעקוקט. און אַ שבת־יום־טוב־דיגקייט איז איבער'ן שטערטעל ווי אַ זאנפטער שלאָף געפאלען. אידען געהען שוין פון דאוונען אהיים. רב שלמה מיט דעם איידים און קינדער, מיט די יונגען — זיינע מענשען און אַ פעקעל אורחים הינטער איהם. רב היג, מיט שבת־דיגע טריט, טרעט רב שלמה און מאַכט זיך מיט דער האַנד די שוואַרצע געדיכטע באַרד גלייך, פערשפרייט זי איבער זיין ווייס־געפערסט העמד, איבער זיין שוואַרצען זיידענעם ראָק, און דאָס אידישקייט שמעקט אַראָב פון איהם. ער קוקט אויף די אַרימע שטערטעלשע גוים, וועלכע דרעהען זיך האַלב שיכור אין געסעל ארום, אין זייערע וואַכעדיגע קליידער, און בעדויערט זיי פון טיעפען האַרצען. וואָס דער רבונג של עולם האָט מיט זיי דעם חסד ניט געטהאָן און זיי דעם שבת ניט געגעבען. עס בעט דער איד און ווינשט פון נאַנצען האַרצען, אז משיח זאָל קומען, די וועלט זאָל ווערען אויסגעלייזט, און אלע גוים פון דער וועלט זאָלען אָנגעהמען אידישקייט.

אריינגעקומען אין שטוב, געזאָגט גוט־שבת. מיט אַ שטילען רר היגען שמייכלעל וואָס שיינט איבער'ן פנים פון אַ פול האַרץ מיט פרייד, בענענענט הנה'לע זיין גוט־שבת און ענטפערט אב אין דער שטיל: „גוט־שבת, גוט יאָהר!“. רב שלמה דערפיהלט אין איהר טאָן און אין איהר מינע דאָס וואַרימקייט פון איהר האַרץ, וואָס ליגט ווי אַ ליכט אויסגעגאסען איבער איהר גאַנץ געשטאַלט, און מיט אַ האַרץ פול פרייד בעגרייט ער די שבת־דיגע מלאכים, וואָס קומען מיט איהם אין שטוב אַרײַן. ער קוקט אויף דעם ווייס־נעדעקטען טיש, אויף די זילבערנע ליכטער און דאַנקט דעם רבונג של עולם פאַר אַלץ, וואָס ער טהוט מיט איהם. און אַ גרויס שטאַלצקייט פילט איהם אָן, אַ שטאַלצקייט

אויף זיין אידישקייט, אויף גאט און אויף דער תורה, וואס ער האט די אידען געגעבען. ווי א קעניג פיהלט ער זיך אין זיין היים. אוועק איז דער גלות, חורבן ירושלים איז קיינמאל ניט געווען, און בבל און רוים האבען קיינמאל ניט עקזיסטירט. און ווי א נצחון־ליעד איבער זיינע אייביגע שונאים, די גריכען מיט די רוימער, ווי ער וואלט ערשט פון בית־המקדש צוריקגעקומען, און דא איז זיין ירושלים, זינט ער „שלוס־עליכם מלאכי השרת“.

אָבער פלוצלונג דערזעהט ער דעם געדעקטען טיש אין קיך פאר די אורחים. א צער דריקט זיין הארץ, וואָס זיין שבת ווערט פערשטערט. ער ווייסט וואס דאס איז, און האלט זיך איין מיט אלע מעגליכקייטען ניט צו צושטערען זיין שבת. ער זעהט ווי די אורחים זעצען זיך שוין אויס אין קיך ביים טיש און דער צער אין הארץ ווערט נאך גרעסער. פערשעהמט ווערט ער פאר זיך. „אן אורח איז געגליכען צום רבונג של עולם; אז דו ביזט מכבד אן אורח, איז ווי דו וואַלסט דעם רבונג של עולם מכבד געווען“, — דערמאָנט ער זיך, וואָס דער גאָסטינינער רבי האָט איהם אמאָל געזאָגט. און ווער איז ער דען, וואָס ער זעצט זיך ביי זיין שעהנעם טיש, און דעם רבונג של עולם לאַזט ער אין דער קיך? אָבער שבת איז עס. קיין איין וואָרט רעדט ער ניט, געהט צו צום טיש, נעהמט אראב די פלאש וויין מיט דעם כוס פון זיין טיש, טראַנט עס אין דער קיך אריין און זעצט זיך אוועק ביי די אורחים. באלד האָט בען זיך אלע אויפגעהויבען פון טיש און זיינען נאָכגעגאנגען דעם פאָר־טער אין קיך אריין. קיינער האָט ניט דערוועגט זיך קיין וואָרט צו רעדען, ניט צו פרעגען. די אורחים האָבען באלד צווישען זיך אַרט געדאַכט. מען האט אנגעהויבען איבערטראַגען אין קיך אריין די שמוה־לען, די מעלער און לעפעל. אלע האָבען זיך אין קיך אויסגעזעצט ביים אַרים־געדעקטען טיש, מיט די מעשענע לייכטער, און די גרויסע זיל־בערנע לייכטער האָבען זיך פערשעהמט און איינזאָם געברענגט אין דער גרויסער שטוב.

דאָס ווייבעל איז פערשעהמט געוואָרען. רויט און בלאַס איז זי דעם גאנצען אַבענד געווען, און ניט איין מאל זיך טועה געווען ביים טהיילען. דער עולם איז געזעסען שטייל, נור באלד האט זיי רב שלמה בערוהיגט מיט זיינע בליקען. נאָך דעם קדוש, ביי די פיש, האָט ער אַנל־געוויבען פריינדליך צו רעדען מיט די אורחים. מיט די קינדער און

געשמייכעלט ליעבליך צו דער ווייבעל און גערעדט צו איהר, גלייך ווי עס וואלט גאר ניט געווען פארגעקומען. און געשפיעלט האט ער זיך מיט די קינדער, געגלעט די מיידלעך איבער די קעפלעך און געפרעגט די אינגלעך עפעס פון לערנען. באלד האט מען אנגעהויבען זמירות צו זינגען און אלע האבען פערגעסען, אז זיי זיצען אין דער קיך. אלע זיי נען צוריק פרעהליך געוואָרען, בערוהיגט זיך, און דער שבת איז זיך גע- פאנגען מיט זיין געוועהנליכען יום-טוב'דיגען גאנג.

נור דאָס ווייבעל אליין איז געזעסען אַ טרויעריגע. און וויפיעל רב שלמה האָט זיך בעמיהט זי צו בערוהיגען מיט די בליקען און מיט גוטע ווערטער, האָט עס ניט געהאַלפּען. זי איז געזעסען אַ טרויעריגע און האָט רוהיג געטהיילט ביים טיש.

אז זיי זינגען צו זיך אין צימער אריינגעקומען, איז רב שלמה צו געגאנגען צו דער ווייבעל, האט זי געגלעט איבער'ן קאפּ און געזאגט אזוי:

— ביזט פּערשעהמט געוואָרען, חנה'לע. אָבער וואָס האָב איך געזאָלט טהאָן? אז דו ביזט מכבד אן אורח, איז ווי דו וואָלסט מכבד געווען דעם רבוננו של עולם. און ווער, וואָלסטו געוואָלט, זאָל ליעבער פּערשעהמט ווערען: דו, צו דער רבוננו של עולם?
זי האָט אין דער שטיל דעם קאָפּ צו דר'ערד געבויגען און גע- זאָגט מיט אונטערטהעניגקייט און מיט אַ בעוויינטער שטימע:
— איך ווייס ניט, ווי אזוי איך זאָל זיך פיהרען. לערן מיד, שלמה, לערן מיד, איך וועל דיר פאלגען.
און זי האָט גענומען זיינע הענד און האָט זיי אין דער שטיל גע- קושט.

II

רב שלמה'ס יחוס.

אויף אַן אלט חומש, וואָס אַן עלטער זיידע האָט איבערגעלאָזט, ציהט זיך אוועק אַ יחוס-בריעף פון רב שלמה'ס משפּחה. לויט דער אלטקייט פון דער משפּחה דערנרייכט דער יחוס-בריעף ניט זעהר ווייט. אַן עלטער-זיידע, דער מחבר פון דעם ספר „אור ישראל“, האָט אין שנת תקל"ז אין דער שטערטעל שערעץ, וואָס איז במדינת גרויס-פּוילען,

פערשריבען, אז ז' כסליו איז ביי איהם געבוירען געווארען א זוהן אליקום נעציל. דער יהוס־בריוו ציהט זיך ביז צום „נודע ביהודה“. און דער „נודע ביהודה“ — ווי מען ווייסט — רעכענט אויס אין דער הקדמה צו זיין ספר זיין יחוס ביז צו דוד המלך, — אזוי איז רב שלמה און אזוי זיינען רב שלמה'ס קינדער איבערצייגט און גלויבען באמונה שלמה, אז זיי קומען ארויס פון דוד המלך.

א לאנגע צייט האָט די משפחה פערנומען אין דאָס שטעדטעל די שטעלע פון א רב, וואָס האָט קיין שכירות ניט גענומען פאר רבנות. דער רב איז איינצימיני געווען א סוחר, און דאס איז אזוי איבערגע־נאנגען פון די טאָטעס צו די זיהן. אז א רב איז עלטער געוואָרען און געפיהלט, אז ער האלט ביים שטארבען, האָט ער נאָך ביי זיין לעבען בעשטימט איינעם פון זיינע זיהן, וועלכער איז ראוי געווען דערצו, פאר אַ ממלא מקומו, און אליין איז ער אוועקגעפאָהרען קיין ירושלים שטארבען און דער זוהן האט זיך מתחיל געווען צו צאהלען דעם פאטער וואָכען־געלד אזוי לאנג ווי ער וועט לעבען. די שטאָדט האָט געמאכט א גרויסען מאָהלצייט דעם טאָג, איידער דער רב איז פון דער שטאָדט „ארויסגענאנגען“ קיין ירושלים. אויף דעם מאָהלצייט האָט מען דעם אלטען רב געוואונשען מזל־טוב, וואָס זיין זוהן איז ממלא מקומו, און צומאָרגענס אין דער פריה האָט דאָס גאנצע שטעדטעל ארויסבעלייט דעם רב מיט דער רבי'צען אין וועג אריין. און דער רב איז ארויסגע־נאנגען צופוס פון שטעדטעל, כדי עס זאָל הייסען, אז ער איז „עולת רגל“.

פיעלע רבנים פון דער משפחה זיינען אָנגעקומען קיין ירושלים און ליגען אויפ'ן הר הזיתים, וואָס איז געגענאיבער דעם הר הבית. נאָר פיעל רבנים פון דער משפחה זיינען אין יענע אומרוהיגע צייטען, ווען די מלכים האבען געפיהרט צווישען זיך מלחמות, פערלאָרען געוואָרען אויפ'ן וועג. מען ווייסט ניט, וואו זיי זיינען אהינגעקומען, און זייער ערע ביינער זיינען פערשפרייט אויף די בית־עולמים פון אלע שטעט, וואָס ליגען אויף דעם וועג צווישען דער שטעדטעל שערעץ און ירושלים. זיי זיינען געשטארבען אויפ'ן וועג און האָבען ניט די זכיה געהאט צו טרעמען אויף דער הייליגער ערד.

אזוי האט זיך געצויגען א לאנגע שנור פון דורות רבנים, ביז דאס „אומגליק“ איז געקומען. דאָס אומגליק איז געווען, אז דער ממלא

מקומו פון דעם בעריהמטען „אור ישראל“, טאקע דער אליקום געציל, הנ"ל, וואָס איז געווען אן עלוי, אַ פייערדיגע קאָפּ געהאט און די וועלט האָט גע'שמ'ט מיט איהם, האָט פּלוצלונג מעגן געווען זיין ווייב מיט די קינדער, פּערלאזען דעם בית-המדרש מיט די ספרים און איז אנט-לאָפען קיין בערלין, וואָס איז דענסטמאָל געווען אַ מקום טומאה, רחמנא לצלן, ווארים דער דעסער האט דארט דעמאלט געלעבט, און ער איז ארויסגעגאנגען לתרבות רעה.

פון דעמאָלט אָן איז די שנור פון רבנים-סוחרים געוואָרען איבער-געריסען. די קינדער פון דעם מומר זיינען געוואָרען איידימס אין פרעמדע שטעדט, האָבען פּערלאָזט דעם כסא רבנות און זיך גענומען צום האַנדעל. רב שלמה'ס פאָטער האָט אפילו יאָ דערגרייכט צו זיין א שוחט, אבער ווייטער איז עס ניט געגאנגען. מען האט איהם אויך די שטעלע געגעבען נאר צוליעב זיין יחוס. דער „אור התורה" איז אָבגענומען געוואָרען פון זיי, און קיין סוחרים זיינען זיי אויך ניט גע-ווען קיין גרויסע. און מחמת דעם פאָטער'ס שפּל'קייט האָט מען באלד אויף זייער יחוס פּערגעסען. אויף רב שלמה'ן פלעגט מען אויך היינט נאך זאגען אין דער שטיק, אז ער איז אין דער יוגענד געווען א קאלבער טרעגער, נאָר רב שלמה פלעגט זיך דערמיט ניט שעחמען. אדרבא, נאָך ביז היינט, אויף יעדען פּסח צום סדר, אז די קינדער זיצען ארום טיש און ער קוקט אויף דעם שעהן געדעקטען טיש, דערצעהלט ער פאר זיינע בני-בית דעם נס, וואָס דער רבונן של עולם האָט מיט איהם אַמאָל געטהאָן, ווי אזוי ער איז געקומען צו זיינע עשירות. ווארים, פלעגט ער זאָגען, אז פּסח צום סדר דארף א איד דערצעהלען ניט נאָר די נסים, וואָס דער רבונן של עולם האָט געטהאָן מיט די אידען אין מצרים, נאָר מען דארף אויך דערצעהלען די נסים, וואָס דער רבונן של עולם טהוט מיט יעדען איד בעזונדער.

און דערצעהלען פלעגט ער אזוי :

„מיט אזוי פיעל און אזוי פיעל יאהרען צוריק, ווען איד בין נאָר געווען א יונגער מאן, נאָך דער חתונה, האָט דער רבונן של עולם מיט מיר געטהאָן א נס. איד האָב דעמאָלט געהאנדעלט מיט קאָרן מיט אַ יונגען מאן בשותפות. האָט מען זיך אָבגערעכענט דעם שבת צורנאָכט, וואס פאר פּסח, און מיר איז גאר ניט ארויסגעקומען. ביי מיר איז נאָר געבליבען די פינף גראַשען, וואָס אייער מוטער נעכע האָט איבעריג

געהאט פון פרייטאגדיגען שבת מאכען. און דא איז געווען דריי טעג
 פאר יום טוב, אין שטוב איז גאר נישטא, און אן אורח אויף יום-טוב
 בין איד אויך געוועהנט אהיים צו געהמען. נאר איד האב מיר גאר ניט
 ניט געמאכט דערפון, איד האב זיך פערלאזט אויף דעם רבונג של
 עולם אז ער וועט מיך ניט פערלאזען. צומארגענס אין דער פריה,
 איז געווען א יאהר-מארק, זונטאג. איד בין געגאנגען דאוונען און קור
 מענדיג צוריק האב איד זיך געוואשען צו די פאר זעמעל, וואס די מאמע
 האט געקויפט, פערביסען, אבגעבענשט און געה ארויס אין גאס אריין
 און זאג מיר: „רבונג של עולם! דער שותף האט מיך פערלאזען,
 און קיין געלד האב איד ניט — וויל איד דיר צונעהמען פאר א שותף.
 איד וועל אריינלייגען מיין ארבייט, דו — דיין ישועה, און וואס מיר
 וועלען פערדיענען, וועלען מיר זיך טהיילען.“ קיין גראשען אין קע
 שענע האב איד ניט געהאט, אבער דעם בטחון האט איד ניט פערלארען
 איד האב געוואוסט, אז דער רבונג של עולם וויל מיר העלפען און זאג
 מיר: „דאס ערשטע בעסטע, וואס איד וועל טרעפען — דאס קויף
 איד אהן א גראשען.“ טרעה איד אן א פויער וואס טראגט אויפ'ן
 אקסעל א קעלבעל. צוויי רובל וויל ער דערפאר. איד גיב איהם נור
 צעהן גילדען; דינגט ער זיך: נאך צוויי גילדען — און איד געהם
 דאס קעלבעל אויף דער פלייצע און שעהם זיך גאר ניט, — כאטש איד
 בין דעמאלט געווען אן אנגעזעהנער יונגער מאן פון א שעהנער משפחה
 און ערשט נאך דער חתונה, און אלע האבען מיר געקענט — און געה
 דרייסט, כאטש די שטאדט קוקט מיר נאך. איד האב א שותף דעם
 רבונג של עולם און א ווייב מיט קינדער פרנסה צו געבען. טראג איד
 דאס קעלבעל פארביי לייבוש מלוה'ס טהיר. „בארג מיר דארויף דריי
 קערבלעך!“ בארגט ער מיר דריי רובל. בעצאהלט דעם פויער און
 ארויס אין גאס ווייטער האנדלען. א זעקעל תבואה, ארבעס, א פעל —
 איד האב גאר ניט געקוקט: אלץ, וואס האט זיך מיר געטראפען האב
 איד געקויפט. און דער רבונג של עולם האט מיר טאקע געהאלפען. ערב
 פסח האב איד געמאכט מיט איהם א חשבון, זיין חלק ריוח האב איד
 איהם אבגעגעבען ביז צו א גראשען, צוטהיילט ארימע לייט, און איד
 מיט דער מאמען האבען אָנגעגרייט א שעהנעם פסח, און אן אורח
 אהיים גענומען. מיר האבען געהאט א פרעהליכען יום-טוב און עס איז
 איבערגעבליבען א פאך קערבלעך אויף נאך יום-טוב אויך. נאך יום-טוב

האָב איד איהם געזאָגט, דעם רבנו של עולם: שותפות מאַכען מיט דיר קאָן איד ניט; איד האָב אַ ווייב מיט קינדער און דארף זעהן צו זאָרנען פאר זיי אויף אַ תכלית. נאָר ווי ווייט איד וועל קאָנען. ווי ווייט דו וועסט מיר העלפען — מיר זיינען דאָך אידען... און האב זיך ארויסגעלאָזט אין דאָרף אריין צום שררה מיט אַ פאָר רובעל און געארבייט... און קיינמאָל האָב איד מיט'ן שררה קיין קוויטעל אונטער געשריבען און דער רבנו של עולם האָט נאָך מיר קיינמאָל חלילה, ניט געבראכט צו דעם, אז איד זאָל דארפען מיין וואָרט ברעכען, אפילו עס האָט געהאלטען אונגליקליך צו ווערען. און פון דעמאָלט אַז לעב איד, און מיר האבען זיך ניט צו קלאַגען, און איד האף און גלויב, ער וועט אונז ווייטער אויך ניט פֿערלאָזען."

היינט, אז עוזר'ל דער זון און די טאכטער הערען וואָס דער פאטער דערצעהלט, רויטלען זיי זיך ביים טיש און בויגען די קעפּ צו דר'ערד, און עס איז זיי אונאנגענעהם, וואָס דער פאטער דערצעהלט ווי ער האָט אמאָל אַ קעלבעל געטראָגען. אָבער רב שלמה איז שמאלץ דערמיט און איז גרייט אפילו היינט, ווען עס זאל איהם חלילה טרעפען אַן אונגליק און ער וואַלט זיין געלד פֿערלאָרען, וואַלט ער אפילו איין מינוט ניט געקלעהרט און צוריק אָנגעהויבען אויפ'ס גיין און קעלבעך געשלעפט.

אזוי האָט רב שלמה אויסגעפיהרט זיין וועלט מיט דעם כח פֿון בטחון, וואָס ער האָט געהאט. עס זיינען נאָך געווען יענע צייטען, ווען די יאהרמערק זיינען פול געווען מיט פויערים און פוהרען: „גע' שעפטען" האָבען זיך אין די גאסען געוואלגערט; דער פריצ'ל האָט ניט געוואוסט פֿון דער שטאָרט און געדארפט האָבען דעם אידען. רב שלמה'ס עהרליכקייט האט אין דער וועלט געקלונגען. קיינמאָל קיין קוויטעל ניט אונטערגעשריבען, און אפילו אויף „ברי" קיין שבועה ניט געגעבען. און עס האט זיך שוין אמאָל געטראפען, אז רב שלמה האָט געלאָזט פֿערפאלען געהן אַ פערמעגען ביי אַ שותף נאָר דערפאר, וואָס בית־דין האָט איהם צוגע'פסק'ענט אַ שבועה. די שבועה איז געווען אַ ברי; די וועלט האָט געוואוסט, אז ער האָט רעכט, נור שווער רען האט ער ניט געוואַלט און פֿערפאלען געלאָזט: „דער רבנו של עולם וועט מיר ממלא זיין" — האָט ער געזאָגט. און אזוי איז געווען אין „הויף" אָנגעזעהן, די שררות האָבען איהם בעהאנדעלט ווי זייערס

א גלייכען, א שטאלצער איד געווען. אמאל האט איהם א יונגער פריץ, וועלכען ער האט ניט געקענט (ערשט בירושה געקראגען דאס פערמעגען), פערשעהמט, ניט געהייסען איהם זיצען און געזאגט „דו“. האט ער איהם שטעהן געלאזט, אוועקגעפאהרען און קיין געשעפט ניט געמאכט, כאטש עס איז דערביי געשטאנען אן עשירות צו פערדיענען. דער פריץ איז א הולטיי געווען, האט אויספערקויפט זיינע גיטער בחצי-חנם, האָט דאָך רב שלמה מעהר ניט געוואָלט מיט איהם קיין געשעפטען מאכען — און ביז היינטיגען טאג.

אז רב שלמה איז אריינגעקומען אין א הויף אריין, אָדער אז מען האָט איהם אַ געשעפט פאַרגעלעגט, האָט ער געפרעגט, צי זיינען שוין אידען סוחרים דאָרט געווען. קוים ער איז געוואָהר געוואָרען, אז אידען דינגען שוין, האָט ער עס פאר קיין געהר נישט געוואָלט קויפען. ער האָט קיינמאָל קיינעם קיין געשעפט ניט אויסגעדרונגען און אויב ער האט דאס געטהאן בלאַ יודעים, האט ער יענעם דעם ריוח אבגעגעבן בען. דאָס האָט איהם געמאַכט אַ שם אין דער וועלט. מען האָט זיך באלד דערמאָנט, ווער רב שלמה איז, דערמאָנט זיין יחוס. דער פאָטער, דער שוחט, דער ארימאן, איז פערגעסען געוואָרען; דעם מומר, דעם זיידען האט קיינער ניט געקענט. עס זיינען באלד אויפגעשטאנען די גרויסע עלטער זיידעס, די רבנים סוחרים, דער בעל „אורח החיים“ וואס האבען בעלויכטען דאס שטערטעל דורך אזוי פיעל יאהרען, און רב שלמה איז געוואָרען דער גרויסער נגיד און דער גרויסער בעל יחוס אין שטערטעל.

און מען האָט געזעהן, אז דער רבונז של עולם וויל איהם העלפען. די ברבה איז געלעגען אויפ'ן הויז, און צו וואָס ער האָט זיך גענומען, איז נאָלד געוואָרען. דאָס ווייב נעכע — אן אשת חיל. די גאנצע וואָך איז ער ארומגעפאהרען האנדלען אין די הויפען, אין די שטערטלאך, און זי האט געמאכט פון הויז א גאסט-הויז פאר ארימע לייט. קיינער איז ניט ארויסגעגאנגען פון איהר הויז א הונגעריגער. דער בית-המדרש און די שוהל האט זי מיט ליכט אויסגעהאלטען, און אן ארימע קינפעטאריין אין שטאדט — איז מען צו נעכען געגאנגען נאך אביסעל גוטע איינגעמאכטס, נאך א לעפעל יויד. און א נרבה, און א העמד און אַרימאן, אָדער א ריינע ליילעך פאר אן אַרימע געווינערין. קיין מלבושים האָט מען ניט פערקויפט, אויף יעדען יום-טוב נייע געמאַכט.

און די אלטע אוועקגעשענקט אַרימע לייט. און האָט ווער געדארפט אַ גמילת-חסד (קליינע, וואַרים מיט גרויסע איז מען צו רב שלמה'ן גענאנגען), איז מען אַריינגעקומען צו נעכען. איז שאַנק ליגט אַ פּר לער שיפּליאָד מיט פינגערלאַך און בראַשען, וואָס אַרימע לייט לאָזען ליר גען פאַר משכנּות. אויף אַ יום-טוב גיט מען עס צוריק אַרויס, און די. וועלכע זיינען פּערפאַלען געבליבען, שענקט מען אוועק אַן אַרימער כּלח אויף כּלח-מתנות. מען בענוצט עס, חלי'ה, ניט, מען האַלט עס פאַר צדקה.

און מען האָט טאקע אַנגעזעהן, ווי דאָס גאַנצע הויז האָט זיך גע-
זונקט אין גאַס'ס ברכה, וואָס איז געלעגען דערזויף, געטונקט זיך אין
שפע. יעדעס יאָהר אַ קינד געהאַט. די אַמען מיט די באַבעס זיינען
גאָר ניט פון שטוב אַרויס — איידער מען האָט איין סעודה פּערענדיגט,
האָט מען שוין זיך געברייט צו אַ צווייטער סעודה... און ווי די קינדער
אזוי, להבדיל, די קיה אין די שטאַלען און די שטוב-חיות... און עסענ-
וואַרג האָט זיך אין הויף אַרומגעוואַלגערט. אלע היינער פון דער
שטאָרט האַבען אין רב שלמה'ס הויף חיונה געקליבען. און דאָר, אַז
רב שלמה האָט אַבגעקויפט די אלטע פּלעצער, וואָס האַבען געהערט צו
זיינע זיידעס, און איז דאָרט געגאַנגען בויען — האָט נעכע אַרויסגענדר
מען אַ בעהאלטען זעקעלע, אַנגעשטאַפט מיט זילבערנע רובעלס, וואָס זי
האָט אַנגעקליבען בעזונדער, און צו שטייער געגעבען אויפ'ן בויען.

נד דער אור-התורה איז איהם ניט צוריקגעגעבען געוואָרען. קיין
למדן איז רב שלמה ניט געווען, נאָך יונגער-הייד זיך גענומען צום האַנד
דעל. און אז ער איז געוואָרען אַן אַנגעזעהענער מענש, האָט ער זיך
אַנגעהויבען צו חבר'ן מיט בעלי-בתים, מיט די פישערס און קצבים,
מיט פּראַסטע אידען, כאַטש די חסידים האַבען איהם געוואַלט אַריינג-
ציהען צו זיך און שטענדיג געדענקט זיין יחוס. ער האָט פאַר זיי דרך-
אַרץ געהאַט, אַבער ליעב האָט ער זיי ניט געהאַט. „איך ניט — האָט
ער געזאָגט — נאָך ניט די צייט. אפשר מיינע קינדער אַמאל" (גע-
מיינט האָט ער חיים'לען, דעם אינגערען זעהן, פון איהם וועט זיך אַנט-
הויבען דער אור-התורה). געפאַהרען איז רב שלמה צום גאַסטיניגער,
וואָס איז געווען אַנגענומען פאַר אַ „ווייבערישען גוטען אידען" און וואָס
די חסידים האַבען פון איהם חוזק געמאַכט, ווייל צו איהם זיינען גע-
פאַהרען נאָר פּראַסטע אידען, בעלי-הבתים.

דער גאסטינינער איז אבער געווען אן אוהב ישראל און האָט דוקא ליעב געהאט זיך צו חכר'ן מיט די פשוט'ע אידען, בעלי-בתים, די חברה פ'פען (פישערס, פליישערס, פֿערד-סוחרים). און איז גע-קומען אַ שבת, אַ יום-טוב, זיינען צו איהם געקומען די בעלי-בתים מיט די ווייבער און מיט זייער גאנצען הויז-געזינד, בעלאגערט זיין הויז, ליעב געהאט דעם רבי'ן ווי דעם לעבען, און זיך געשלאגען פאר איהם. און געהאַלפּען האָט דער רבי מיט תהילים זאָגען; איז אַ איד גע-קומען צו געהן צו איהם און האט איהם דערצעהלט זיינע צרות, האט ער זיך אוועקגעשטעלט מיט דעם אידען תהילים זאָגען, — ער אַ פסוק, דער איד אַ פסוק. און מען האָט געזעהן בחוש, ווי דער איד ווערט געהאַלפּען, ווי די ישועה קומט. דאָרט, ביים רבי'ן, האָט מען זיך גע-פיהרט בעלי-בית'יש. אפילו געדאווענט האָט מען כמנהג אשכנז. האָ-בען אידען דעם רבי'ן ליעב געהאט, פון אלע מקומות ארום איז מען געקומען צו איהם, און געוואוסט האט ער פון אלע זייערע געשעפטען און עצות געגעבען.

אַט צו דעם בעלי-הבית'ישען רבי'ן איז רב שלמה אויך געפאָהרען, ווי יעדער איד. און אז ער האָט אַ ברית געמאַכט, האָט ער איהם פיש געשיקט דורך אַ שליח. דערפאר האָבען איהם די אידען בעלי-בתים ליעב געהאט, און ער איז געוואָרען כאלד זייער גאנצער פֿערטרויטער, דער בעלי-יועץ אין שטאָרט און דער בורר. און ווען עס האָט נור עפעס געטראפּען אין שטאָרט און מען האט זיך געדראפּט מיט זיין, אויס-גלייכען אַ סכסוך, אַ שותפות, אַ שידוך, — איז מען געקומען צו רב שלמה'ן. זיינע ווערטער זיינען געווען הייליג, ווארים ער איז געווען זייער שטאַלץ — רב שלמה, דער גרעסטער נגיד און דער גרויסער בעלי-יחוס, דער שעהנסטער איד פון שטאָרט, איז מיט זיי, דאווענט מיט זיי אין איין בית-המדרש און פאהרט מיט זיי צו איין רבי, איז ער אויך געוואָרען דער פיהרער פון שטאָרט.

און אז זיין ווייב נעכע איז שווער געגאַנגען צו קינד, איז רב שלמה פונקט ניט געווען אין דער היים. וואָס האָט זיך דענסטמאַל געטהאָן אין שטאָרט! אין אלע שוהלען און בתי-מדרשים ליכט געצונדען:

אידען בעל־בתיים האָבען די ארבייט אוועקגעוואָרפען און געשטעלט זיך תהלים זאָגען. די שטאָרט ווייבער האָבען פינסטער געמאַכט דאָס געסעל מיט דעם גרויסען געשמעה פאר'ן הויז. און די גוואלדען און די געשרייען זיינען גענאנגען אין הימעל ארויף. און אז מען האָט דעם דאקטאר געזעהן ארויסגעהענדיג פון דעם חולה, און דער דאקטאר האָט געמאַכט מיט די הענד און געוויזען דעם עולם אויפ'ן הימעל, — אז דאָ קען נור דער רבונג של עולם העלפּען, איז געוואָרען אזא יאָמער. אז די שטיינער אין גאס האָבען געוויינט.

עס האָט זיך פונקט געקליבען צו רעגענען: די וואַלקענס האָבען בעלענט די הימעלען, און פון עס גאס קומט אַן רב שלמה'ס פוהר צו פאהרען. אז די ווייבער האָבען דערזעהן די פוהר אַנקומענדיג. איז מען אריינגעלאָפּען צום חולה אָנזאָגען, אז דער מאַן קומט אָן. און אז רב שלמה האָט דערזעהן פאר זיין טהיר אזא עולם שטעהן, איז ער אַראָכנגעשפרונגען פון דער פוהר און האָט אָנגעהויבען צו לויפּען אַהיים. מען האָט איהם באלד אַנגעזאָגט דאָס אומגליק און ער איז אריין צו דעם חולה זייענדיג אָנגעטהאָן נאָך אין מאַנטעל. זי האָט נאָך צייט גע- האָט איהם ביי דער האַנד אָנצונעהמען און צו זאָגען: „שלמה, אז דו וועסט נעהמען פאר מיינע קינדער אַ שטיף־מאַמע, זאָלסטו זעהן, אז זי זאָל גוט בעהאַנדלען די קינדער און די אַרימע לייט אין שטאָרט, און אז די שטוב זאל זיך פיהרען ווייטער אזוי, ווי זי האָט זיך געפיהרט ביי מיין לעבען. צו מיין טאכטער'ס חתונה זאלסטו נעהמען אַן ארים פאָר פאָלק, און זיי זאָלען אַנשטאַט אונז פיהרען מיין טאָכטער אונטער דער חופּה“.

די קינדער זיינען געשטאַנען ארום בעט און אז זיי האָבען געהערט דער מוטערס רייד, איז געוואָרען אַ געוויין. זי האָט באלד די אויגען צוגעמאַכט און איז געשטאַרבען.

אַ לוייה האָט זי געהאַט! די נאַנצע שטאָרט איז נאָכגעגאַנגען. אַלע געוועלבער זיינען געווען פערמאַכט, אַלע תלמוד־תורה קינדער און בית־המדרש בחורים זיינען נאָך דער מיטה נאָכגעגאַנגען. די אַרימע בחורים האָבען אַלע ביי איהר „טעג גענעסען“, און די תלמוד־תורה קינדער האָט זי אויף יעדען יום־טוב קליידער און שיד געמאַכט. אַן אַרט פאר אַ קבר האָט מען איהר אָכגעגעבען אין שכנות ביי דער רבי'צין. אַלע בית־המדרש בחורים און די תלמוד־תורה קינדער האָ-

בען נאך איהר קדיש געזאגט; דער דיין האָט איהר אַ הספד געמאַכט, וואָרום זי איז געווען פאר אלעמען ווי אַ מוטער.

דאס איז געווען אַ פאר וואַכען פאר דער טאַכטערס חתונה. נעביד, ניט די זכיה געהאַט די טאַכטער אונטער דער חופה צו פיהרען. מען זאָגט, זי האָט זיך פֿערזינדיגט. זי האָט געהאַט פּערגעסען אַן אַרימע כלה איהר ציהרונג ארויסצוגעבען צו דער חופה, וואָס די כלה האָט גע־ האָט ביי איהר פּערועצט אין אַ משכן. און די כלה איז געגאנגען אונטער די חופה אָהן ציהרונג און איז נעביד פּערשעהמט געוואָרען פאר'ן תּתן. איהר האָט נאָט בעשטראַפּט, אַז זי זאָל ניט דערלעבען צו פיהרען איהר קינד אונטער דער חופה און דערמיט איז זי אבגע־ קומען די זינד אויף דער וועלט.

אַן איידעם האָט רב שלמה גענומען פאר זיין עלטסטער טאַכטער אַ למדן און אַ חסיד. ער האָט געוואָלט צוריק אויפזוכען דעם אור התורה וואָס איז אמאָל געווען אין דער משפּחה, האָט ער זיך גענומען אַן אַרימען בחור, כאָטש ניט פון קיין שעהנער משפּחה. נאָר אַן עלוי. כמה וכמה אלפים נדן געגעבען און קעסט — כל ימיו. און אַ חתונה איז עפּ געווען אין שטעדטעל, ווען רב שלמה האָט דאָס ערשטע קינד אויס־ געגעבען (מען האט אבגעלעגט די חתונה אויף נאך דריי חדשים)! מיט אַכט טאָג פריהער האָט מען געמאַכט חתונות פאר אַרימע לייט. אַנ־ געצויגען האָבען אַרימע לייט פון דער נאַנצער סביבה ארום אויף דער חתונה. דער מחותן מיט דער כלה האָבען אליין דערלאנגט צו די טיר שען. נאַנצע קעסלען האָבען זיך אין הויף געקאַכט און פון בית המדרש האָט מען טיש און בעגס ארויסגענומען און אויפ'ן הויף ארויס־ געשטעלט. דער פאָטער מיט דער כלה האָבען פאר די אַרימע לייט גע־ טאַנצט. דערנאָך האָבען זיי זיך ביידע אוועקגעשטעלט, רב שלמה האט אין זיין שירץ זילבערנע רובעלס געהאלטען און די כלה אין אַ צווייטען שירץ. ווען די אורחים האָבען די חתונה פּערלאָזען האָבען זיי ביידע די רובעלס געטהיילט.

היינט די חתונה אליין! דאָס געהן אויפ'ן „נוטען אַרט“, די געשטארבענע מאמע צו דער חופה בעמען: צוערשט איז רב שלמה גע־

גאנגען, דערנאך די כלה; א האלבע שטאדט איז מיט זיי ארויסגע-
 קומען צום קבר. אן אל מלא רחמים דער כלה צו מאכען האָט מען
 אראָנגעבראכט רב בצלאל סאַכאַטשאַווער, וואָס די וועלט האָט מיט
 איהם געקלונגען. אז די מחותנים זיינען זיך צוזאַמענגעקומען, האָט
 דער כלה'ס צד אָנגעהויבען אויסצורופען רבנים־משפחות. צוואנציג
 שטריימעלאך זיינען ביי דער חופה געווען. רב שלמה'ן האָט ניט גע-
 פאסט פאר די מחותנים און ער אליין האָט אויך אָנגעטהאָן אַ שטריי-
 מעל און אַן אטלאסנע קאפּאַטע צו דער חופה. קיין כליוזמרים זיינען
 ניט געווען, ווייל די כלה איז דאָך געווען אַ יתומה, נור רב שלמה האָט
 זיי חתונה־גער אָבגעצאָהלט. עס האָבען אָנגעצויגען פּערשיעדענע
 ברחנים און מגידים, די כלה פאר דער חופה צו בעזינגען און די טויטע
 מוטער צו בעוויינען. אויף דער נאַכט, אין גרויסען זאַל, וואו די
 כלה איז געוועסען צווישען בלומען־טעפּ, אז רב בצלאל סאַכאַטשאַווער
 האָט זיך אוועקגעשטעלט פאר דער כלה און האָט געמאַכט דעם אל
 מלא רחמים פאר נעכעס נשמה, איז געוואָרען אַ געוויין ביי דער כלה,
 גלייך ווי עס וואלט אַ לוייה געווען. דערנאך האָט דער ברהן פֿערבע-
 טען די טויטע מוטער, אז זי זאל קומען בענשען דער כלה פאר דער חופה.
 די ווייבער האָבען זיך געגעבען אַ רוק אָב און געמאַכט אָרט פאר דער
 טויטער מוטער; די כלה האָט בעהאַלטען דאס פנים אין טיבעל און
 געכליפּעט. און עס האָט טאקע אויסגעוויזען, ווי נעכע טרעט אין
 איהרע ווייסע תכריכים צווישען די ווייבער, געהט צו דער כלה
 צו, לעגט ארויף אויף איהר קאָפּ איהרע טויטע הענד און בענשט זי, —
 אזוי שטיג איז געווארען, און אזוי טונקעל האָבען געלויכטען די ליכט.
 און צו דער חופה האָט שלמה געטהאָן ווי נעכע האָט איהם אָנגע-
 זאָגט פאר'ן טויט: גערופען אַן אַרים פאַר פאַלק און מיט זיי אינ-
 איינעם געפיהרט אונטער דער חופה זיין ערשטע טאַכטער. מען זאָגט,
 אז דאָס איז געווען יענע אידענע מיט'ן מאן, וועלכע נעכע האָט פּער-
 שעהמט און איהר ניט ארויסגעגעבען די ציהרונג צו דער חופה, און
 דערפאר ווייל זי איז פֿערשעהמט געוואָרען פון נעכען, האָט זי די זכיה
 געהאט, אז זי און איהר מאן זאָלען פיהרען רב שלמה'ס עלטסטע
 טאַכטער צו דער חופה.

באלר נאך דער טאכטער'ס חתונה האט זיך רב שלמה אנגעהויבען ארומקוקען פאר אַ שידוך פאר זיך. אזא הויזגעזינד אהן עין הרע: און רב שלמה אליין, א שעהנער געזונטער איד, און דארף האַבען אַ ווייב אין שטוב. איצט איז ער דאָך שוין געווען דער נגיד און דער אנגעזעהענער מענש — האָט ער געוואָלט נעהמען אין שטוב אריין אַ בת נדיבים, וועלכע זאָל פיהרען זיין הויז מיט ברייטקייט ווי נעכע, און זיין אַ גוטע מוטער צו די שטיף-קינדער. גע'שדכנ'ט האָט מען איהם גראַסגליק'ס אַ טאָכטער פון קויל. געקענט האָט ער די משפחה. אַ שעהן איריש הויז, פון זעהר אַן אלטען יחוס — אייניגע טעכטער, און עס געהט דעם פאטער ניט גוט. דארט האט מען זיך אַן דעם אור-געכאפט. רב שלמה האָט זיך געלאָזט געלד קאסטען, דעם פאָטער געהאָלפען, די שניט-קראָם צוריק געעפענט און פאר די אנדרע טעכטער וועט ער אויך זאָרגען.

דאָס מיידעל איז נאָך געווען יונג, ניינצעהן יאָהר, און אז מען האָט איהר פאַרגעשטעלט דעם חתן, האָט זי געוויינט. אָבער רב שלמה האָט זי ביי דער האנד אָנגענומען און געפרעגט, צי ער געפעלט איהר ניט, און געזאָגט האָט ער איהר, אז עס וועט איהר זיין גוט, און די קינדער זיינע זיינען איידעלע, וועלען זי גוט בעהאנדלען און ער וועט איהר, חלילה, ניט לאָזען קיין שלעכטס טהאָן. און געגעבען האָט ער איהר די טהייערע ברייאַנטענע אוירינגלאַך חתימהדעלד. דאָס מיידעל איז ווייכער געוואָרען. דער איד מיט דער שווארצער באָרד און די ברעך נענדיגע אויגען איז איהר געפעלען געוואָרען. נאָר זי האָט מורא פאר איהם און האָט איהם ניט געקענט זאָגען „דו“. און ביז היינט נאָך, אַ פאַר חדשים נאָך דער חתונה, ווען זי טראַגט שוין דאָס קינד פון איהם, געטרויט זי זיך נאך ניט איהם צו זאָגען „דו“ און דער „איהר“ ליגט איהר שטענדיג אויף די ליפען.

אמאָל אויף שבת איז דער פאָטער אהיים ניט געקומען (עס האָט זיך געטראָפען דאָס ערשטע מאָל, וואָס רב שלמה איז אויף שבת ניט אין דער היים געווען), האָבען די קינדער פערשטאָנען, אז דער פאָטער איז אַ חתן געוואָרען. איז דאָרט דעם שבת תשעה באב געווען, און די גאנצע שטאָרט האָט זיי בעוויינט. דערנאָך, אז רב שלמה איז אהיים געקומען, האט ער זיי דערצעהלט, אז אין קורצען וועט די „מומע“ קומען אין שטוב אריין, און ער בעט זיי, אז זיי זאָלען זי גוט בעהאנדלען.

ווארים זי איז אן איידעלע טאכטער פון א גוט הויז און זי וועט זיין א נעטרייע מוטער, און דאס זי איז ווערטה צו פערנעהמען דער מאמע'ס אָרט.

און א חתונה האָט רב שלמה געהייסען מאַכען דער כלה'ס עלטערען א ברייטע און א רייכע, ווי עס פאסט פאר א מיידעל. „מילא, איד — בין אן אלמן — האָט ער געזאָגט, אָבער די כלה איז דאָך נאָך א בתולה, זי האָט דאָך נאָך איהר חתונה ניט געהאט.“ און כאַטש ער האָט פון זיין צד קיינעם ניט געבעטען, און די קינדער אין דער היים האבען ניט געוואוסט ווען דער פאָטער פאָהרט אויף דער חתונה, דאָך האָט ער זיך געהייסען אָנגרייטען אן אויסשטייער ביי דער כלה, ווי פאר א בחור א חתן. און געלד דערויף האָט ער געלאָזען; געלאָזט מאַכען נייע וועש און נייע בעט-געוואנט, אז עס זאָל דער נייער כלה גאָרניט דערמאָנען אָן דער פריהערדיגער ווייב און עס זאָל איהר ניט די שמחה פערשטערען. „פאר דיר בין איד נאָך א בחור.“ — האָט ער געזאָגט צו דער כלה.

א חתונה האָט מען געמאַכט ווי עס פאסט פאר'ן גרעסטען גביר. דאָ איז שוין יאָ מוזיק געווען, און די שעהנסטע מיידלאַך פון שטאָרט זיינען צו דער כלה געקומען, און די בחורים צום חתן. ער האָט זיך צווישען די בחורים אוועקגעזעצט, ווי ער וואַלט ניט געווען קיין אלמן, נאָר נאָך א יונגער בחור. און אז מען האָט איהם אונטער דער חופה געפיהרט און זיין שעהנע שוואַרצע באָרד און זיינע אויגען האַבען געדלאַנצט, אין דעם שעהנעם נייעם זיידענעם ראַק מיט דער נייער אַטרייט מעל, און ער האָט געקוקט אויף דער יונגער, שעהנע כלה וואָס שמעהט נעבען איהם — איז ער טאקע א יונגער בחור געווען.

און ווען זיי זיינען אליין געבליבען, און ער איז צו איהר נאָהנט געוואָרען, האָט איהם דאָס מיידעל ליעב געקראָגען און געבענקט נאָך איהם, ווי מען בענקט נאָך דעם ערשטען ליעבהאָבער...

III

חזרהור תשובה.

צומאָרגענס אין דער פריה, שבת, ווען די זון איז נור וואס ארויף אויפ'ן הימעל און האָט אָנגעהויבען צו טריקענען די בויער און די שטיינער פון'ם פייכטען טוי, וואָס האָט זיך געלעגט איבער זיי ביי דער נאַכט, האָט זיך רב שלמה אין ברייטען זיידענעם שלאָף־ראַק, אין קאפּעל אויפ'ן קאַפּ, ארויף און אַראָב גערדעהט זיך אין דער קליינער אלע, וואָס איז אין זיין גערטענדעל געווען, און האָט געקלעהרט ווערען זיין יונג ווייבעל און וועגען די קינדער. רב שלמה האט זיך מיט אלע מעגליכקייטען געהיט, אז שבת זאלען איהם, חלילה, ניט קומען אויפ'ן זינען געדאנקען וועגען געשעפט און אויך ניט אזעלכע געדאנקען, וועלכע זאלען איהם טרויעריג מאכען — עס איז שבת. צופריעדען מיט זיך און מיט אלץ וואס ארום איהם, האט ער אינערליך נאט געדאנקט פאר אלץ און געהאָפּט אויף דעם רבונו של עולם, אז ער וועט איהם, חלילה, ניט בריינגען צו קיין נסיון. אונטערגעזונגען פאר זיך זיין געוועהנליך ניגון'דעל, די הענד פערלעגט, האָט ער זיך צוגעקוקט צו די פרוכטען, ווי זיי ווערען רייף אויף די בויער, צו די בלומען, וואָס וואקסען אונטער זיינע פֿיס, און געטראכט זיך: „דעם רבונו של עולם'ס מעשים! מלא כל הארץ כבודו“.

דערדווייל האט די דיענסט ארויסגעטראגען אויף דער וועראנדע אין גערטענדעל אריין טהיי, וואָס איז געווען צוגעגרייט שבת'דיג, לויט דעם דין. רב שלמה האָט זיך אוועקגעזעצט אויף דער וועראנדע, וואָס קוקט אין געסעל ארויס. איז אָנגעקומען, ווי דער שטייגער איז, רב האצקעל, א איד אַ שכו, וואס איז אן אריינגעהער ביי רב שלמה'ן, אַ האלבער מעקלער, אַ האַלבער סוחר, און האָט שטענדיג געדארפט רב שלמה'ס אַ טובה. א היימישער איז ער אין שטוב: רב כאצקעל קומט שטענדיג שבת אין דער פריה צו רב שלמה'ן אין גארטען אריין אויף אַ גלעזעל טהיי און דערצעהלט איהם, וואָס אין שטעטעל איז פאר אַ גאנצע וואָך פֿאַרגעקומען. גלייך ווי ער וואָלט מורא געהאט, אז עס

זאל איהם ווער ניט ארויסכאפען דאָס נייעס, פּעדערט ער זיך דער ערשטער און פאר טאָג שוין דרעהט ער זיך אין געסעל און ווארט, אז דער לאדען פון רב שלמה'ס פענסטער זאל זיך עפענען. ווייס ער, אז רב שלמה איז שוין אויף, קומט ער אין גערטענדעל אריין, „גוט שבת“ ביטען און דאָס גלעזעל טהיי טרינקען. רב שלמה ווינקט איהם מיט דער האַנד ער זאל זיך זעצען און הייסט דער דיענסט, אז זי זאל אַ גלאַז טהיי דערלאנגען.

— וואָס הערט מען עפעס נייעס, האַצקעל?

האַצקעל האָט נור געווארט דערויף און רב שלמה האָט שוין געדעהן, אז יענער האָט עפעס וויכטיגעס מיטצוטהיילען, ווייל האַצקעל האָט אומגעדרודליג דאָס שפיץ בערדעל זיך געצופט — דאָס נייעס האָט איהם געפיקט.

איצט, ווייל רב שלמה האָט איהם געפרעגט, פּרואווט ער זיך אייניג האַלטען. לאַנג זיך איינהאַלטען קען ער אָבער ניט, ברעכט ער ארויס מיט אימפעט:

— עס האָט זיך פּערלאָפּען זעהר אַ מיאוס'ע מעשה אין אונזער שטאָרט, רב שלמה: מיר וועלען ווערען צו געלעכעטער איבער דער גאַנצער וועלט, אלע וועלען מיט אונז צו טהאָן האָבען.

רב שלמה ווערט נייגעריג:

— וואָס אזוינס?

— עס איז ניט שעהן צו דערצעהלען, רב שלמה.

אנדערע בעלי-בתים האָבען שוין אָבגעווארט אין געסעל, אז רב שלמה זאל זיך אויפהויבען, כדי איהם אויך צו דערצעהלען די מעשה. געזעהן, אז האַצקעל האָט אויסגעכאפט, זיצט שוין ביי איהם אין גערטענדעל, קומען זיי צו צום טהיר פון גערטענדעל, שמעקען אריין די קעפּ צווישען די בוימער און זאָגען אריין, „גוט שבת“.

האַצקעל זעהט די בעלי-בתים, האָט מורא, מען זאל ביי איהם ניט אויסכאפען דאָס נייעס, דערצעהלט ער בסוד:

— רב ליבכער'ן, דעם דיין אונזערען, האָט מען געכאפט ביי אַ מיאוס'ער עבירה.

— וואָס? — פּרענט'ר רב שלמה ערשטוינט.

— ניט שעהן צו דערצעהלען, רב שלמה. דיא בעל-עגלות יונגען.
די פישער האָבען איהם געכאַפט. עס קלינגט דאָס גאַנצע שטערטעל.
אַ מיאוס'ע מעשה.

דערווייל איז שוין נאטע בעל-עגלה דא, מיט זיין ברייטען דיר
קען קול. ביז דערויף, וואָס האצקעל האָט אויסגעכאַפט דאָס נייעס,
האַלט ער זיך איין מיט אלע מעגליכקייטען פאר רב שלמה'ן, שטעקט
אריין דעם קאַפּ צווישען די קשאקעס אין גערטענדעל:

— גוט-שבת, רב שלמה, — הויבט ער אָן, ווי רעדער וואָלטען
דורך דער געסעל דורכגעפאָהרען, — שוין אוראיי געהערט, האצקעל
איז שוין דאָ.

האצקעל נעהמט זיך איצט דערצעהלען די מעשה, נור נאָטע:

כאַפט איהם אויס:

— וואָס דערצעהלט ער דאָ? הערט מיך אויס, רב שלמה. מיר
געהען זיך אזוי נעכטען באַדען, איך מיט איהם — ווייזט ער אויף
אייזיקעל פּישער-יונג, וועלכער איז אויך געקומען צו לויפען צום גער-
טענדעל צו, ציטערט פאר רב שלמה'ן און האָט מורא אַ וואָרט אויס-
צורידען — שפעטליך איז עס געווען, טאקע וואהר, א שטיק שוין אריין
אין שבת. די ליכטלאך האבען שוין אין די פענסטער געברענגט, און אויף
דער פּאָליאנקע צווישען די בוימער איז שוין טונקעל געווען. וואָס
טהאָן, רב שלמה? שפעט אָנגעקומען פון וועג, אין די בנדים פון
שטאַהל פּאַסט דאָך ניט צו געהן אין בית-המדרש אריין, איז מען
געגאַנגען דעם ברוד פון לייב אַבשוויינקען. ווי מיר קריכען אזוי ארויס
פון וואסער, זעה איך פון דערווייטענס, ווי צווישען די קשאקעס אויף
יענער זייט טייך שליכט זיך עפעס, ווי אַ הונד וואָלט געבלאָנדזשעט.
האָב איך געמיינט, אז דאָס זיינען די נבנים פון מאנדריק'ס זילבערנע
לייכטער, וואס זיי האבען פאַראכטאַגען שבת ארויסנע'גנב'עט און
נראָבען זיי איצט אויס פון דר'ערד. גיב איך אַ מאַך צו אייזיקלען:
„לעג זיך אין די גרעזער אריין.“ מיר האָבען זיך אוועקגעלייגט אין די
גרעזער, און דאָ רודערט עס ווידער צווישען די קשאקעס. מיר זיינען
אין דער שטיל פערקראָכען אָן אַ זייט אויף יענער זייט טייך, — אין דער
שטיל אין די קשאקעס אריין. נאַכט איז עס שוין געווען, נאָס איז
געווען, און דא יאָגט מען פון די קשאקעס אַרױס די מיינקע, די שייקעס
פון דער גאַס. איך גיב אַ קוק — אוי, וועה מיר! רב ליכבער, דער

דיין, אין דער זיידענער קאפאָטע, דאָס שטריימעל אראָבגעפאלען פון קאָפּ. „רבי, וואָס טהוט איהר דאָ?“ — פרעג איד. ענטפערט ער קיין וואָרט ניט; די פּיאַות טרייסלען זיך, אליין איז ער בלייד. „רבי, אזעלכע מעשיות טהוט איהר?“ — גיב איד אַ געשריי אויס, און ווי איד גיב איהם ניט דעם ערשטען פלאַם אין פנים אריין, בריהט מיר נאָך די האַנד. „צום רב קומט!“ אראָב דעם גארטעל, אַ כאַפּ ארום איהם, ארויף אויפ'ן אַקסעל, ער — ווייזט ער אויף אייזיקלען — האָט זיך געגעבען אַ לאַז נאָך דער שיקסע, די האָהר צופלאַשעט, נאָס. איד — דעם דיין, ער — די שיקסע, און מיר גיבען זיי ביידע אַ טראַג אין שטאדט אריין, א נעהם אריין צום רב, אַ שטעל אוועק: „רבי, זיי האבען מיר געכאַפּט“. געוואלט נאך נעכטען אריינגעהן איד דערצעהלען, איז שוין געווען שפעט, ניט געוואלט.

— אזוי איז עס געווען, רב שלמה — ברעכט צום סוף ארויס אייר זיקעל פישער-יונג, וועלכער איז געווען אַן אויסגעדיענטער סאָלאַט, און שטעהט פאר רב שלמה'ן ווי פאר דעם אָפּיצער, האלט די האַנד אונטער'ן שמערען און שאַקעלט צו מיט'ן קאָפּ.

— גענוג שוין, גענוג שוין, — ענטפערט האַצקעל אַב פאר רב שלמה'ן צו די יונגע בעלי-הבתים און ווינקט זיי מיט דער האַנד, אז זיי זאלען אוועקגעהן. זיי ווילען אָבער ניט הערען און ווארטען הינטער די שטאַכעמען פון גארטען.

רב שלמה איז אביסעל בלייד געוואָרען, געבליבען זיצען ביים טיש און געקוקט פאר זיך אַהן אַ מחשבת. באַלד האָט זיך דערהערט פון די אָפענע פענסטער, וואָס געהען אין גערטענדעל ארויס, דעם איידעם'ס קול תורה. ער זיצט מיט דעם אינגעל, מיט היים'ל, אין זאל און זיי לערנען דעם שיעור פאר'ן דאוונען. עפּ הערט זיך אויך עוזר'לס קול. רב שלמה ווערט אַביסעל פערשעהמט, וואָס ער זיצט דאָ אין גארטען און הערט אזעלכע מעשיות, הויבט ער זיך אויף, זאגט „א טמען-שבת אידען“ און נעהט אין שטוב אריין.

אריינגעקומען אין שטוב אריין, האָט ער דערזעהן חנה'לען, וועלכע איז שוין אויף געווען, און איהר ווייסער געטאַקטער האַלז מיט דער אלבאַסטער-ברוסט, דורכגעוועבט מיט די בלאַהע פּעדימלאך פון די אַדערען, קומט ארויס פון בעט. איהרע שעהנע גרויסע אויגען האַלט זי אָפען, און זיי קוקען צו איהם ליעבליך און גלעטען מיט זייערע ווייבע

בלקען זיינע אויגען, זיין פנים. זעהט זיך אויס, אז דאָס ווייבעל איז געוואָרען צו איהם היימישער און צוגעבונדענער דורך דער נאכט, און האט איהם שוין מוחל געווען דאָס, וואָס עס איז נעכטען פארגעקומען. אבער רב שלמה האט ניט געקענט צו איהר צוגעהן נאכדעם, וואָס ער האָט אין דרויסען געהערט... ער האָט זיך געפיהלט אינערליך ריין, בעת ער האָט חנה'לען דערזעהן, און אַ גרויסע אינערליכע פרייד און אַ ריינקייט האָט איהם ארומגענומען, און ער האָט גאָט געדאנקט דער-פאר. ער איז אריין צו זיך איבערטאָהן זיך. געשפירט אויף זיך די שבת'דיגע בגדים, איז ער אריין אין דעם זאל וואו ארום דעם גרויסען, ברייטען אמפירטיש, מיט'ן שעהנעם גאלד-געהאפטענעם שבת-טורך בעדעקט, איז געזעסען דער איידים מיט'ן אינגעל און האָבען אויפ'ן קול געלערענט. דער בחור איז געזעסען אָן אַ זייט און שטיל אונטער-געברומט. רב שלמה האָט זיך אוועקגעזעצט אויבער'אָן און גענומען דעם חומש מעביר צו זיין די סדרה.

ביים חומש איז רב שלמה ניט געווען אזוי רוהיג ווי יעדעס מאָל. די מעשה וואָס ער האָט היינט געהערט האָט איהם געשטערט און ארויסגעצויגען פון זיין שבת/קייט. רב ליב-בער איז דער שעהנסטער יונגער מאן אין שטאָדט. אַן עלוי, געהאַט אַ היתר הוראה נאָך בחור-ווייז. אַן אָרים בחור געווען, האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ טאכטער פֿון אַ היגען בעלי-הבית אַ נגיד. דאָס ווייבעל איז טאקע ניט געווען קיין שעהנע, בלינד אויף איין אויג, נאָך דער שוועהר האָט איהם צו-געזאָגט קעסט כל ימיו. עס האָט זיך באלד אויסגעלאָזט פון שוועהר'ס רייכקייט אַ גארנישט. דער שוועהר האט באַנקראַטירט און געשטאר-בען פאר ענמת נפש און איבערגעלאָזט נאָך זיך חובות. מען האָט גע-מאַכט דער פּאָר אַ שניט-געשעפט; דאָס ווייבעל איז געשטאַנען אין שניט-קראַם, און ער איז געזעסען יומם ולילה און האט געלערענט. באלד האָט געקלונגען מיט איהם די וועלט. דער רב האָט מורא געהאַט פאר איהם, ווייל פאר אַ יום-טוב אָדער פאר אַ זומערדיגען פרייטאג, ווען די קאטשקעס טרפ'נען זיך, און עס איז דאָ אַ סך שאלות, פֿלעגט מען צו איהם קומען מיט די שאלות. פאר אַ צדיק איז ער געווען בע-וואוסט. אַ יושב אוהל, און זיין דאוונען, זיין לערנען, — האט מען איהם געמאַכט פאר אַ דיין. און זיין נאָמען איז נאָך גרעסער געוואָרען; אַ גרויסער פרומער איד, יעדען מאַנטאָג און דאנערשטאָג געפאַסט,

אין די דריי וואכען איז ער אין קאלטען פאליש געזעסען אין די זא-
קען און חצות אָבנער־כּיט. מען האָט שוין באלד אָנגעהויבען צו טראָג
גען צו איהם קוויטלאַד, און דאָ אזאָ מעשה — די האָהר שטעלען זיך
קאפויר! „געראַנגעלט זיך מיט'ן יצר הרע, געראַנגעלט זיך, ביז דער
יצר הרע האָט איהם בייגעקומען“...

„בריינג מיך ניט צו קיין נסיון“ — האָט רב שלמה אין האַרצען
געבעטען, און ער האָט זיך אָנגעהויבען צו דערמאָנען אָן זיינע נסיונות.
צי איז ער אויך ניט אזוי ווי רב ליב־בער? נאר וואָס? קיינער ווייס
ניט דערפון. אמת, ביי איהר, זינט ער איז מיט חנה'לען, האָט איהם
דער יצר הרע אָבגעלאָזען, אָבער ביי יענער, ביי נעכען, אין פּערשיע-
דענע אכסניות, אויפ'ן וועג... און וויפּיעל מאָל עובר געווען לאַ תּחמוד,
געקוקט אויף פּרעמדע ווייבלאך... און מעשויות מיט דיענסט־מוידען...
אוי, איז ער געלעגען פּעסעט אין יצר הרע'ס הענד. א רשע, און פאר
וואָס קומט איהם דאָס איצט צו זיצען אין דעם זיידענעם ראָק ביים
הומש, און דער איידים און דער זוהן נעבען איהם, און דרינען טהוט
זיך זיין ווייבעל אָן צום שוהל־געהן?...

ער האָט געפרובט אוועקיאַגען פון זיך די מחשבות. עס איז היינט
שבת און ער האָט זיך אַריינגעלאָזט טיעף אין דער סדרה אַרײַן, אָבער
פּערשיעדענע בילדער זיינען איהם פאר די אויגען שטעהן געבליבען ווי
לעבעדיגע... נאָט, ווי מיאום ער איז! אַן אומוירדיגקייט און אַ פּער-
אכטונג צו זיך האָט איהם אַרומגענומען. ער האָט זיך אויפּגעהויבען פון
טיש און אַרומגערדעהט זיך איבער'ן שטוב פּערטראָגען, און אלע זיינע
פּערבאַרגענע מעשים זיינען איהם געשטאַנען פאר די אויגען. און
דערנאָך, אז ער איז אַרײַן אין דער צווייטער שטוב און האָט דערזעהן,
ווי חנה'לע ביים שפּיעגעל אין שוואַרצען זיידענעם קלייד טהוט אָן די
פּעריל אויפ'ן האַלז מיט די ווייטע זיידענע שפּיצען — האָט זי איהם
אויסגעזעהן ווי אַ פּריצטע, ווי אַ פּרינצעסין, און ער האָט ביי זיך
אויסגעזעהן ווי אַ פּערדס־יונג, וואָס איז ניט ווערטה צו שטעהן אין
איהרע ד' אמות, און האָט זיך ניט געטרויט צו צוגעהן צו איהר.

כדי צו פּעריאָגען זיינע געדאַנקען איז רב שלמה היינט פּריעהר
געגאַנגען אין בית־המדרש אַרײַן ווי אַן אנדערש מאָל, און אוועקגע-
שטעלט זיך אויף זיין שטאָט אויבען־אָן אין דער מזרח־וואַנד, נעבען רב.
און איידער דער חזן האָט אנגעהויבען צו דאוונען, האָט ער אַרויסגע-

נומען דעם חובת הלכות וואס איז געלעגען אין שטענדער, אריינ
געקוקט אין איהם און פערטראכט זיך וועגען זיך, וועגען יצר הרע, ווי
א מענש מוז זיך דערווייטערען פון שלעכטס, און די גאנצע צייט ביים
דאוונען און לייענען האט ער אין הארץ נאר געהאט איין תפלה:
„רבנו של עולם, דערווייטער פון מיר דעם שטן און ברענג מיך ניט
צו קיין נסיון!“

דער בית המדרש איז דערווייל געווארען אנגעפראפט מיט אידען.
שבת'דיג איז געווען; די זון האָט נאָך ליכטיגער געשיינט ווי אן אַנר
דערש מאָל, מיט מעהר גלאַנץ. ענג און ווארים, איז געווען אין בית
המדרש; פון דער וויבער־שוהל האָבען אַראָבגעקוקט די שענהע וויי-
בער מיט די בריילאנטענע שטערן־טיכלאך. דער חזן האָט שעהן גע-
דאווענט, און די אינגלאך האָבען זיך די קעהלער אויסגעשריען פון נאָכ-
זאָגען, „אמן יהא שמיה רבא“. מען האָט פערקויפט דאָס לייענען:
אידען האבען געקראגען א גרויס חשק צו עליות, און מען האט זיך גע-
יאָגט נאָך די עליות אין די רענדעלאך אריין, איינער דעם אנדערען
אויסגעדרונגען, ווי עס וואָלט גענאנגען א גרויס געשעפט מאַכען. צוויי
שניידער־געזעלען, וואס האבען זיך געקויפט הוצאה, זיינען ארויף אין
די טליתים צום ארון. דער גאנצער בית המדרש האט זיי נאכגעקוקט—
צו וואָס שניידער־געזעלען דערגעהן שוין היינטיגע יאָהרען, קויפען זיך
פתיחה! און די באקען זיינען רויט געווען ווי פייער. דער חזן האָט גע-
נומען פון זייערע הענד די ספר תורה און בעוויזען עס די אידען. אידען
האבען זיך געפרעהט מיט דער ספר תורה. אין דעם שבת'דיגען מענ-
טעלע איז עס גענאנגען אָנגעטהאָן, מיט דער זילבערנער קרוין אויף די
עץ־חיים'לעך, וואָס רב שלמה האָט צו זיין טאָכטער'ס חתונה גע-
שענקט. יעדער האָט די ספר תורה געקויפט און מען האָט עס אויפ'ן
בעלעמער ארויפגעטראגען און דער חזן האט אנגעהויבען צו עליות
צו רופען. עס זיינען גענאנגען בעלי־הבתים, גבאים, — די קארפען-
קעפ פון שטאָרט. דער בעל־קורא, דער מלאווער בחור, וואָס איז א
גרויסער בעל דקדוק, האט שוין געלייענט און געשטעלט דעם טראפ אויף
יעדען וואָרט. אידען האָבען אין די חומשים אריינגעקוקט און הנאה
געהאט פון זיין טראָפ שטעלען.

און ווי דער עולם איז אזוי פערטהאָן „ווי אזוי מען זאָל זיך בע-
געהן מיט'ן פינגר, ווען מען וועט א שטאָט איינגעהמען, ווי מען זאָל

די בוימער ניט אויסהאקען פון דער איינגענומענער שטאָדט". ווערט
 אַ גרויס גערודער אין בית-המדרש. אידען שרייען: „ארויס, ארויס!“
 און צווישען עולם רייסט זיך אריין א בלאסער, צובלוטיגטער יונגער
 מאן. די אמלאסנע קאפאטע אבגעריסען אויף איהם, די האהר פון
 בארד און די פאות אויסגעריסען, דאס הארץ קוקט ארויס פון דער
 צוריסענער העמד, דער פנים צובלוטיגט, צוקרעלט, א שטריק ארומגע-
 וויקעלט ארום די לענדען — האט ער זיך אריינגעריסען מיט זיינע
 דארע צוקאליעטשעטע נאקעטע הענד צווישען עולם. ארויף אויפ'ן בעד
 לעמער און געגעבען א קלאפ אין טיש און געשריען: „אידען, איד ביו
 א חוטא! איד האָב זיך אזוי לאנג געלאָזט אַנריידען פון יצר הרע, ביז
 איד בין פערפיהרט געוואָרען פון איהם! אידען, די גאנצע תוכחה פון
 דער תורה זאָל קומען אויף מיין קאָפּ! אידען, שלאָגט מיך! — און
 דער חוטא האָט זיך געגעבען אַ וואָרף אויף דער ערד פאר דער תורה.
 עס איז געוואָרען אַ גערודער. בעלי-הבתיח האָבען געשריען:
 „וואָרפט איהם ארויס, וואָרפט איהם ארויס!“ באלד האָבען אַ פאַר
 בעלי-עגלות איהם אויפגעוויבען פון דער ערד און ארויסגעטראָגען אין
 פאליש אריין.

דער עולם האָט זיך באלד בערוהיגט. אין בית-המדרש האָט זיך
 ווייטער געפיהרט די תפילה פאר גאָט. דער בעלי-קורא האָט געענדיגט
 לייענען, דער חזן האָט זיך גענומען צום מוסף, נאָר עפעס איז שוין
 דער ראונגען געווען צושטערט. אלע האָבען געקלעהרט וועגען דער
 מעשה, — און פון פאליש, וואו דער חוטא ליגט, דרינגט אריין יעדעס
 מאָל אַ רעש און אַ גערודער.

רב שלמה איז געצויגן געשטאנען ביים שטענדער, פֿערשטעלט דעם
 פנים מיט'ן טלית, און האָט געקלעהרט וועגען זיך, און אויגעטליך האָט
 ער אויך געדארפט ארויפגעהן ווי דער איד אויפ'ן בעלעמער און פֿאר
 אלעמען דערצעהלען זיינע חטאים און זיך אוועקלייגען אויף דר'ערד,
 אז מען זאָל איהם שלאָגען. נאָר דאָס בילד ווי ער שטעהט אויפ'ן
 בעלעמער און איז זיך מתודה, האָט ער זיך ניט געקענט פארשטעלען.
 און נאָכרעם ווי ער האָט געזעהן דעם דיין מיט די צוריסענע בנדים
 אויפ'ן בעלעמער, איז ער פיעל רוהיגער געוואָרען, און ער האָט זיך
 געזאָגט: „אזוי זיינען מיר, מענשען. דער מענש איז זינדיג, אלע
 זיינען מיר זינדיג, און אַ גאָט איז דאָ, און ער זאָל מוחל זיין אונזערע

זינד. און גאט איז מוחל! ווארים ווי וואלט דען דער מענש געקענט לעבען, אז גאט וואלט ניט געווען קיין אל רחום וחנון? ווארים מיט יעדען טריט אונזערען מהווען מיר א פעהלער, צו מיט דער מחשבה אדער במעשה!"

דער בסתיון איז גאט האט איהם באלד אינגאנצען בערוהיגט, און ער האט צוריק געפונען זיין גאנצקייט און צופריעדענקייט מיט זיך און אין הארצען אפילו פעראכט דעם דיין, וואס ער האט זיך אזוי מכוזה געמאכט. „האסט געזינדיגט, בעט צו גאט, — האט ער געזאגט אין הארצען — וואס מאכסטו פול א וועלט?"

אז רב שלמה איז ארויס פון בית המדרש האט ער דערזעהן דעם דיין ליגענדיג ביי דער טהיר פון בית המדרש, א בלייבען, מיט אן אויפגעריסען העמד, און יעדער וואס איז דורכגעגאנגען, האט איהם געגעבען א שמורד, א שפיי, און מעהרסטען די וואס האבען איהם געשלאגען זיינען געווען בעל-עגלות מיט קצבים-יונגען. עס זיינען געשטאנען נעבען איהם נאטע בעל-עגלה מיט אייזיקעל פישעריונג און האבען דערזעהלט בקול רם, ווי אזוי זיי האבען איהם נעכטען געפאקט און איהם געשלאגען מיט די זעלנערישע פאסקעס, וואס זיי האבען געהאלטען אין דער האנד.

אז רב שלמה האט דערזעהן ווי זיי שלאגען דעם אידען, האט ער געגעבען א געשריי אויף זיי:

— וואס שלאגט איהר איהם? וואס איז די מעשה? איהר זייט בעסער? איהר זייט די צדיקים?

די יונגען האבען זיך פערשעהמט פאר רב שלמה'ס ווערטער, צוריק אָנגעטהאָן די פאסקעס אויף די הויזען און זיך אָבעטראָגען. — אהייט געה, דו שוטה! — האט רב שלמה געגעבען א געשריי אויפ'ן דיין, וואס איז געלענען א פער'חלש'טער אויף דר'ערד — האסט געזינדיגט, בעט צו גאט, זאל ער דיר מוחל זיין. ווי ער מאכט פול מיט זיך א וועלט!

דער דיין האט זיך פון דער ערד אויפגעהויבען.

— פיהרט איהם אהיים, לייזער, בעריל, — האט רב שלמה א געשריי געגעבען אויף זיינע צוויי פערדס-יונגען, וואס האבען מיט'ן בעל-הבית געדאווענט אין בית המדרש — און זעהט, אז מען זאל איהם

אויפ'ן ווען קיין שלעכטס ניט מהאן און זאגט זיין ווייב, אז זי זאל
איהם ניט ארויסלאזען. געהערט? געהערט?

— געהערט, בעל-הבית!

די צוויי יונגען, ווי צוויי דעמבעס, האבען דעם דיין אונטער די
ארעמס גענומען און איהם איבער'ן שטערמעל אהיים געפיהרט, און
אז א יונג האָט געזאָלט צוגעהן צו איהם און איהם „דערלאנגען“
האָבען זיי געשריען: „לאָז אָב, לאָז אָב! רב שלמה האָט ניט גע-
הייסען“.

און דאָס איז געווען גענוג, אז דער איד זאל בשלום אהיים קומען.
רב שלמה איז דערוויל אהיים געגאנגען פון בית-המדרש מיט די
זייניגע. דאָס האָרץ איז איהם רהינער געווארען, און ער האָט צו-
ריק געפונען זיין שבת'דיגקייט. אָנגעטראָפּען האָט ער אויפ'ן וועג
דעם שוחט'ס זון, וועלכער איז געווען אַ גרויסער חסיד און געגאנגען
מיט איהם אינאיינעם. דער שוחט האָט געקעכצט און זאָגט צו
רב שלמה'ן:

— דאָס איז דערפאר, רב שלמה, וואָס אַ מענטש פּערלאָזט זיך אויף
זיין אייגענעם כת. טאקע ער איז געווען אַ שטאַרקער איד, נאָר וואָס
שטאַרקער דער איד איז, אלץ שטאַרקער איז זיין יצר הרע און פּער-
לאָזען זיך אויף זיך טאָר מען ניט. געראנגעלט זיך מיט'ן יצר הרע,
געראנגעלט זיך, ביז ער איז איהם בייגעקומען.

— אָבער ווי אזוי איז ער געקומען דערצו? ווי האָט דער איד
ניט מורא געהאט?

— מיינט איהר, אז עס איז געווען פון היינט? ווער ווייסט ווי-
פיעל מחשבות זרות עס זיינען פריהער געווען? ביים לערנען, ביים
דאוונען, און דאָס גאנצע לערנען און דאוונען איז געווארען צו נישט
פאר'ן שטן, רחמנא לצלן.

— נו, עס איז שבת, רב מרדכי — זאגט רב שלמה — און מצער
זיין זיך טאָר מען ניט. און מהוּט אַ איד אָן עבירה איז ער נאָך ניט
פּערפאלען — טרויסט דערוויל רב שלמה זיך אליין — אויך איז דאָ
תשובה. ווי זאגען די חכמים: „במקום שבעלי תשובה עומדים“ —
אביסעל לערנען קען איד נאָך און דער גאסטינינער רבי האָט מיר
אַמאָל געזאָגט, אז אַ איד אָהן אָן עבירה איז נאָך נישטאַ. אַ איד מוז
האָבען עפעס אויף זיין נשמה, כדי ער זאל קענען זיין אַן אמת'ער איד.

מיט א צובראָכען האַרץ. וואַרים אזוי ווי אַ בוים וואָס קאָן אנדערש
 ניט וואַקסען, סיידען עס שטעהט אויף דער לופט, און רעגען און האַנעל
 פאַלען אויף איהם און דער ווינד יאָגט איבער איהם, און דאָס זאמד
 און מיסט קלייבט זיך ארום זיין שאַלעכץ, אזוי מוז אַ איד זיין. אַ
 איד אַ צדיק, וואָס האָט גאַרנישט אויף זיין נשמה, קאָן זעהר לייכט
 קומען צו נאווה, ווערט שטאַלץ און איז אַלץ מבטל. איד קען אזעלכע
 אידען, רב מרדכי. אבער אַ איד מיט אַן עבירה אויף זיין נשמה האט
 שטענדיג אַ צובראָכענע האַרץ. איד זאג איד, אז פון דעם דיין קאָן נאך
 ווערען אַ גרויסער צדיק. אַ איד דאַרף אַלץ פיהלען אויף זיך: אי
 רעגען, אי ווינט, ווי די בוים אויפ'ן גאס. אַ גרויסער צדיק און אַ גרוי
 סער איד איז דער גאסטניגער רבי. אַ, זאָגט ער גוט: „אַ איד
 דאַרף זיין ווי דער בוים, אַלץ דאַרף ער האבען אויף זיין נשמה: אי
 דעם טעם פון דער עבירה, אי דעם טעם פון דער מצוה.“ יא, רב מרדכי,
 מיר האַלע זיינען ניט ריין פון זינד, אַלע האַבען מיר עפעס אויף דער
 נשמה — אַ גוטען שבת, רב מרדכי, אַ גוטען שבת!

אז רב שלמה איז אַריינגעקומען צו זיך אין שפּוּב אַריין, איז צו
 ריקגעקומען אויף איהם דער ענג פּוּב שבת. געטרייסט האָט ער זיך
 מיט די ווערטער, וואָס ער האָט געזאָגט רב מרדכי'ן, און דאָס זיינען
 געווען די ווערטער פון דעם גאסטניגער רבי, וואָס ער האָט איהם גע-
 זאָגט ווען רב שלמה האָט זיך אמאל געקלאָגט פאַר איהם דערויף, וואָס
 דער יצר הרע קאָזט איהם ניט צו רוה... ער האָט זיך דערמאָנט אַן
 דעם רבי'ס ווערטער און האָט צוריקגעקראָגען זיין פרעהליכקייט און
 פעסטקייט. אז דאָס ווייבעל איז פון שוהל אהיים געקומען און דער
 זיעבעטער חזן האָט גערוהט אויף איהר, האָט ער זיך שוין ניט געפיהלט
 ווי פריהער, אומווידיג. ער איז צוגעגאנגען צו איהר, אָנגענומען זי
 ביי דער האַנד און געזאָגט אין דער שטיל: „גוט-שבת, חנה'לע, גע-
 זונד זאָלסטו מיר לעבען“, און זי האָט איהם אויך געענטפערט אין
 דער שטיל: „גוט יאָהר, שלמה, מיר זאָלען נחת דערלעכען אינאיינעם.“
 דאָס זיינען געווען די געטרייע ווערטער, וואָס זיי האַבען גערעדט צוויי-
 ישען זיך אין דער שטיל. און ברייט האָט זיך רב שלמה אוועקגעזעצט
 ביים טיש. גערעקט איז שוין געווען דער טיש אין דער גרויסער שטוב,
 פאַר זיי און פאַר די אורחים אינאיינעם. חנה'לע האָט געוואָלט גע-
 פּעלען ווערען דעם מאָן, האָט זי די אורחים אוועקגעזעצט אין מיטען

טיש און אויך פאר זיי געדעקט מיט זילבערנע לעפעל און מעסער. דער שבת איז געווען ביי רב שלמה'ן א ברייטער און א פעטער; ניט אומד זיסט האָבען די אורחים אָנגעלעגט וועג, אבי נור אָנצוציהען אויף שבת אין שטערטעל אריין. דער טעם פון רב שלמה'ס קוגעל איז זיי דער נאָך געלעגען א נאנצע וואָך אין מויל. חנה'לע האָט אויך געוואלט ווייזען רב שלמה'ן, אז זי קאָן ווירטהשאַפטען ניט ערגער ווי די פּרר הערדיגע ווייב. און פון א רייד הויז איז זי ארויסגעקומען, און איר דעלע מאכלים האָט מען געגעסען ביי זיי — האָט זי זיך דערמאנט אלץ נאָר דאָס שעהנסטע און דאָס בעסטע, וואָס איהר מוטער האָט געמאַכט אויף א יום־טוב, און האָט דאָס איצט אָנגעגרייט אויף שבת. רב שלמה האָט ליעב געהאט גוט און פיעל צו עסען. מען האָט צוערשט דערלאנגט די גרויסע קארפּען־קעפּ אויפ'ן טיש; די ברייטע שטיקער פיש מיט דער געגליווערטער פּישיוויד, דעם גוטען טרונק בראַנפּען נאָך די פיש און דאָס ביסעל גוטע לעבערלאַד, דורכגעהאקט מיט ציבעלעס מיט גרווען און דורכגעמישט מיט גענזען־שמאַלץ און מיט פעפּער בעשאַטען, אז עס שמעקט פון דערווייטענס. נאָך די ציר בעלעס מאכט מען אַן הפסקה. געשיקט דערווייל נאָכ'ן טשאַלענט, גרייט מען דערווייל די שעהנע זמירות. די אורחים זיינען שוין אביסעל פרעהליך פון שטאַרקען טרונק בראַנפּען. רב שלמה מאַכט מיט זיי אַ שמועס וועגען די ווייטע מקומות, פון וואנען זיי קומען. און א איד דערצעהלט א מעשה פון א למדוואורניק, וואָס האָט זיך געלאזט נע ונד זיין. ער אליין האָט איהם געקענט. ער האָט זיך געטראָפּען מיט איהם אויפ'ן וועג, און זיי זיינען געגאנגען איבער וועלדער אליין. נור יעדעס מאָל פערשמעלט ער זיך און מען קאָן איהם ניט דערקענען. קוקט חיים'ל דאָס אינגעל מיט גלאַנצענדיגע אויגען אויף די אורחים, אפשר זיצט דער למדוואָונוניק צווישען זיי, און אפשר געפינט זיך נאָר אליהו הנביא צווישען זיי. צי ווייניג מעשיות האָט ער זיך דען אָנג געלייענט, ווי אליהו הנביא געהט ארום איבער אידישע מערק און איר דישע שטערטלעך, כדי אידען צו העלפּען? און ער האָט גרויס דרך ארץ פאר'ן טאַטען, וואָס דער טאַטע געהמט אזוי פיעל אורחים אהיים, און מאכט ביי זיך אב: אז ער וועט גרויס ווערען און א הויז פיהרען. וועט ער איבערנעהמען דעם טאַטען'ס מדה און אויך אורחים מכבד זיין. מען דערלאנגט אויפ'ן טיש דעם פעטען קוגעל; דאָס שמאַלץ

טריפט פון די מאכלים, פון דעם מעגעלע און די טשאַלענט־קארטאָפּעל, און דאָס געבראָטענע גענועס מיט דער שווראצער קאשע, און וויין טרינקט מען צו דערצו. פאר יעדען בעזונדער שטעהט אַ בעכער אַנד־געגרייט. און פון דעם גוטען אונגאַרישען וויין „טאַקיער“ איז דער טאַטע נאָר מכבד צום בענטשען. מיט בענטשען איז ער היינט מכבד דעם עלטסטען פון די אורחים. און נאָך דעם פעטען עסען פיהלט מען דאָך עפעס אַ מיעדקייט, גלוסט זיך אַ גלעזעל לימאָנאַד מיט דעם פיי־נעם ביסעל שלאָף. אין אַ האַלב שעה ארום ליגט שוין רב שלמה אונטער דער ווייסער דעקע, די שווארצע לאנגע בארד איז פערשפרייט איר בער דער ווייסער ליילאך און דאָס ווייבעל, נאָך איז דער זיידענער שווארצער קאָפּטענדעל, אין די פּעריל מיט די בריליאַנטענע אוידינג־לאך, זיצט אויפ'ן ראַנד פון בעט, קוקט איהם מיט ליבעע אין די מיעדע אויגען אריין, וואָס שליסען זיך צום שלאָף, און שפּיעלעט זיך לייכט מיט איהרע דינע פינגערלאך מיט די האַהר פון זיין באַרד. אַ מלכות־דינער שמייכעל שוועבט איבער רב שלמה'ס געזיכט. און אזוי געהט ער איבער מיט דעם שמייכעל אויף די ליפּען פון דער וואהר אין חלום אַרײַן...

אין אַ צוויי שעה ארום ווארטען שוין די מלמדים; זיי זיינען געקומען צו רב שלמה'ן פּערהערען די קינדער. רב שלמה שטעהט אויף פון שלאָף און אויסנערוהטער, אַ צופריעדענער, די קאנטען פון די פּאות און באַרד זיינען נאָס, זיצט ער אין דעם גרויסען פּאטער־שטול פאר דעם מדיסען חומש און פּערהערט די קינדער. ביים טיש ארום זיצט דער אַיידעם מיט דעם אינגעל און דעם עלטסטען זוהן און לערנען הויך דעם שיעור. די זונן שיינט ברייט אריין דורך די גרויסע אפּענע פּענ־סטער. אין געסעל איז שבת־דיג. שוין אויפגעשטאַנען די בעלי־גלות פון שלאָף און זיי זיצען פאר די טירען פון זייערע הייזלעך; די מיידלאך פון שטאַדט, אין שבת־דיגע קליידער, לאַזען זיך שוין אין געסיל צום שפּאציר, אַ אירענע אין אַ טערקיש טוך געהט זיך בנעיר מות־דיג גוט־שבת־ביטען, און אלע הערען פון רב שלמה'ס פּענסטער דאָס קול התורה, ווי עס רייסט זיך ארום אין געסיל אריין, און ווינשען זיך אין הארצען, אַז זייערע קינדער זאָלען דערלעבען צו אַזאַ גדולה, ווי רב שלמה.

באלד קומען די ערשטע שבת־געסט: די מומע גיטעלע מיט דעם

פעטער לייזער. עס איז דער יונגער ווייבעל'ס משפחה, וואס וואהנען אין שטאדט, פון די פיינע לייט ביו גאר, רייכע לייט, האבען גערשענקט אין שוהל אריין דעם „מזרח". דער פעטער מיט דעם גערפרעסטען קראגענדעל „שפריכט דייטש". עס קומט אריין דער שותף, רב אשר מיט זיין ווייב, אויך פון די שעהנע אידען, רעדט ווייניג, הערט א סך. און עס ווייזען זיך באלד די שבת'דיגע טיכער, געבראכט פון די לייפציגער מערק, מיט די קאלישער פיינגעשטיקטע שפיצען. מיט די אלטע אידישע גאלדענע אוירינגלאך, מיט די ברייטע בראשען, די לאנגע גאלדענע קיימען. אידישע אויגען און אידישע פנים'ער. עס ווייזען זיך די ברייטע אידען מיט די גלאנצענדיגאטלאסכע קארפאטעס, געפרעסטע קראגענס און שווארצע בערד. די ווייבער בעדזונדער, די מאנספערשוויגען בעזונדער. און באלד בעווייזט זיך אויפ'טיש דאס נומע גלעזעל „טאקויער" וויין מיט די ערשטע פרוכטען „אויף א ברכה", וויינבערלאך און רויטע פאזשאמקעס מיט צוקער. די שטיבער ווערען פול מיט קינדער. אלע אידען האבען א משפחה: די ווייבער רעדען צווישען זיך אין דער שטיל, דערצעהלען עפעס פון פאמיליע-אנגעלעגענהייטען און די מענער ריידען פון שטאדטישע ענינים. און דער שבת ליגט איבער דער גאנצער שטוב אויסגעגאסען. עס איז שוין געווארען פאר-נאכט. שטיל, מיט צער שטארבט אב אין אידישע שטעדט דער שבת. די זון ברענט רויט אין עק הימעל, דער גיהנום — אונטערגעהייצט און מען טרייבט שוין די זינדיגע נשמות אין דעם פייער אריין... אין די שטיבער טונקעלט זיך: די אידען אויף די גאסען געהען שפאצירען און דער „גאט פון אברהם" לעגט זיך אין א לייכטען פערטרויערטען נעפעל איבער דער גאס. עס איז דער שטילער צער פון חורבן בית-המקדש וואס רוהט שבת צו שלש סעודות איבער די אידישע שטעדטלאך. חנה'לע שטעהט ביים פענ'סטער, קוקט אין טונקעלען געסעל אריין און קלעהרט וועגען דעם גייגעבארענעם, וואָס שטעהט איהר פאָר... זי וועט אַ מוטער זיין. און דער רבונג של עולם זאָל איהר העלפען, אז זי זאָל ניט פערשעהמט ווערען... אין שטוב איז טונקעל, קיינער איז נישטאָ, דער איידים איז אַרונטערגעגאנגען צום רב צו שלש סעודות און האָט מיטגענומען חיים'לען. די קינדער קומען אריין: און אין האַרצען בעט זי: „רבונג

של עולם, גיב מיר חן אין מיין מאנ'ס אויגען און אין די קינדערס אוי-
גען, אז זיי זאלען מיד ליעב האָבען, אז איך זאָל זיי קענען אַ געטרייע
מוטער זיין. און בשכר דעם, וואָס איך וועל זיין אַ מוטער צו די
יתומים, זאָלסטו מיד מוכה זיין צו דערלעבען, אז איך זאָל ווערען אַ
מוטער פאר מיינע אייגענע קינדער" ... רב שלמה קומט אריין פון
מעריב. „חנה'לע, וואו ביזטו?" — „שוין פון מעריב?" און „נאָט
פון אברהם" זאָגט זי אין דער טונקעלקייט. עס ווייזט זיך דאָס.
ערשטע ליכט און רב שלמה מאַכט חבדלה.

נאָך חבדלה לאָזט רב שלמה אריינרופען צו זיך דעם מעקלער
האצקעל, וואָס וואָהנט מיט איהם אין שכנות, און זאָגט צו איהם:
„האצקעל, געה בריינג מיר ליכטער, דעם דיין".
— דעם חוטא דאָ, דעם עוכר ישראל? — שרייט אויס האצקעל מיט
וואונדער.

— טהו ווי איך היים דיר. איך בעט דיך און זאג קיינעם ניט דער-
פון קיין וואָרט. איך בעט דיך אַ טובה.
האצקעל טענה'ט ניט קיין סך. נאָכט איז עס, שעהמט ער זיך ניט
צו נעהן מיט דעם דיין איבער דער גאס. אריינגעקומען צו רב שלמה'ן.
דער דיין שטעהט ביי דער טהיר, מיט דעם צובלוטיגטען פנים און
אַבעריסענעם ראָק נאָך. רב שלמה רופט איהם אין אַ בעזונדער חדר
אריין.

— הער מיר אויס — זאָגט רב שלמה צום חוטא — אז א מענש
זינדיגט איז ער נאָך ניט פערפאלען, איז דאָ אַ תשובה. איך ווייס,
אז איהר וועט טהאָן תשובה גמורה. א מענש לאָזט זיך אַנריידען
פון יצר הרע; מיר אלע זיינען ניט בעסער, אלע זיינען מיר נאָך
מענשען. פערפאלען, עס איז געשעהן. בעט נאָט, אז ער זאָל אייך
מוחל זיין. וואָשט אייך אב און הערט אויף די נאָרישקייטען, זיך
וואַרפען פאר'ן בית-המדרש. גאט קוקט אין האַרץ אריין. די שמאָרט
וועט אייך איצט רודפ'ן, ביי אייך אוועקנעהמען די פרנסה — וועט
איהר וואָהנען ביי מיר אין הויז, איהר וועט לערנען מיט מיין אינגעל.
איך וועל אייך אבגעבען א דירה און וועל אייך צאהלען זעקס רובל אַ
וואָך. זייט איהר צופריעדען?

דער איד האָט גאָר נישט געענטפערט, נאָר אַ גרויסער שטראָם טרעהרען האָט ארויסגעגאָסען פון זיינע אויגען.

רב שלמה האָט אריינגערופען דעם דיין'ס ווייב, וואָס איז מיטגע-
קומען נאָך דעם מאן. די אידענע איז געווען נאָך מעהר געבראכען
פאר הרפה, ווי דער מאן. בעהאלטען דאָס פנים אין טוך, האָט זי
ארויסגעוויינט: „זעהט, רב שלמה, ווי דער רבונז של עולם האָט מיר
געשטראָפּט, וואָס דער רבונז של עולם האָט געמאַכט פון מיר. וואָס
וועט אייני פון מייע קינדער ווערען?“

— הערט אויף צו וויינען און זעהט, אז ער זאל ניט מעהר אין
נאָס לויפען. אט האָט איהר אַ צעהן־רובעלדיגען און נעהמט דאָס
בעלי־הבית'ישקייט און ציהט אייך אריבער צו מיר אין הויז אריין.
האצקעל וועט אייך אנווייזען א שטוב אויבען, ביים שולכעל. איד
וועל איהם צאָהלען זעקס רובל אַ וואָך, ער וועט לערנען מיט מייע
קינדער און זאָל ווערען אַ סוף.

IV

דער יאָד־מאַרק.

רב שלמה איז זונטאָג ניט אוועקגעפאהרען אין וועג אריין. נאָמע איז
נישט פערפאהרען מיט די צוויי בולאנעס פאר דער טהיר, און רב שלמה
איז געבליבען אין דער היים צום גרויסען יאהר־יריד, וואָס וועט זיך
אנהויבען מאנטאָג און זיך אוועקציהען גאנצע אכט טעג... עס איז
דער גרויסער יאהר מאַרק אין שטעדטל, וואָס ציהט צו די אַרומיגע
סוחרים פון דער גאנצער געגענד.

עס איז נאך דעם שניט, שוין האבען די גוים זייער ביסעל תבואה
אין די שפויכלער אריינגעבראכט און קומען זיך איצט צוזאמען צו
פערקויפען די תבואות; ווער עס קויפט דערפאר א קוה, ווער א חזיר
אויף אויסצופאשען איבער'ן ווינטער און אויפ'ן פריהלינג צו פער-
קויפען, וועלכער פויער ברענגט זיין אייגען פערדיל צו פערקויפען,
וואָס ער דארף עס נישט מעהר נאכ'ן שניט, און וויל דאָס אויף א גוטען

פעלץ אויסבייטען. ס'קומען דא אנצופאהרען די פערד־סוחרים פון די מקומות ארום, וואס קויפען אויף די פערד פאר דעם דייטש. די פעלצען־סוחרים האבען שוין אבגעדונגען די שטעלען אין די גאסען מיט וואכען צוריק, און פון פריה־מארגענס אן הערט זיך כסדר דאס רעדער־קלאפען איבער דעם ברוק פון שטעדטעל. דאס קומען אן צו פאהרען די סוחרים פון די נאהנטע שטעדטלעך ארום. אויפגעפאקט אויף די גרויסע פוהרען די קאסטענס סחורה מיט די שמעקענס און דרענגער, די שטעלע אויפצושטעלען, קומען צופאהרען אין שטעדטיל אריין טאנדעט - שניידער, טאנדעט - שוסטער, היטעל - מאכער, פעלצען־פליקער מיט זייער סחורה וואס זיי האבען פאר'ן גאנצען זומער פאר דעם יריד אנגעארבייט. מען לויפט פלינג א שטעל צו פעכאפען און מען שלאגט אויף א קראם. די שמאדטישע האבען שוין פערכאפט די בעסטע קראמען אין מיטען מארק און האבען די פרעמדע ארויסגע־שטופט צום פערד־מארק, צום חזיר־מארק, און נישט איין געשלעג איז שוין דורך דעם היינטיגען טאג ארויסגעקומען, און נישט איין מאל איז מען געקומען צו לויפען צו רב שלמה'ן זיך קלאגען אויף די פרעמדע, וואס פערכאפען די שטעלען, און ארויסגעשיקט האט מען א פאר בעלי־בתים, אנצוטהיילען די שטעלען לויט חזקה.

ביי רב שלמה'ן אין שטוב איז היינט גאר א מחיה. עס זיינען זיך צוזאמענגעפאהרען רב שלמה'ס צוויי מחותנים. איינער אן ארימער און איינער א רייכער. דעם איירעמס פאטער, אן ארימער איד פון גאסטינין, וועלכער בארגט נאך היינט פון מחותן א הונדערטער, און דער צווייטער איז רב יואל ברכה, דער גרויסער שעפסען־סוחר, פון פלאצק, עזרל'ס דעם עלטסטען זוה'ס מחותן. געבראכט האט ער אויפ'ן מארק יונגע אקסען צו פערקויפען פאר די שררות אויף פאשע: בשותפות זיינען די אקסען מיט רב שלמה'ן געקויפט. און אזוי סוחרים — שות־פים פון אנדערע געשעפטען זיינען געקומען, און גלאט א איד א מעק־לער געקומען אויף'ן יאהר־מארק, — און די ערשטע זאך געהט מען אריין צו רב שלמה'ן. דארט וועט זיך שוין מאכען א רובל צו פערדינען. שטעהט מען אלע ביי רב שלמה'ן אין שטוב, און די מוידען קאכען דעם רויטען בוריקעס־באָרשטש פון פריה־מאָרגענס אָן. די שטוב איז פול מיט רעגען־מאָנטלען, און אידען פון דער גאנצער וועלט זיינען דא און האַנדלען. גרייט מען זיך דא צום גרויסען מיטאָג, וואָס מען

מאכט פאר די צוויי מחותנים. די יונגע חנה'לע וויל וויזען, אז זי איז א בעלי-הבית'טע, איז זי פערטאָהן פון פריה-מאָרגענס אָן מיט די געסט און מיט די אַרימע לייט, וואָס קומען אַרײַן צו רב שלמה'ן באַרגען אַ גמילות-חסד אַ פּאָר רובל אויפ'ן יאָהר-מאַרקעט.

דאָס גאַנצע שטעדטעל קוקט אויס אויף דעם יאָהר-מאַרק, וואָס גיט אידען אַ האַלבע פרנסה. איז ביי רב שלמה'ן געווען אַ מנהג — אַלע ערב יאָהר-מאַרק אויסצובייטען אַ הונדערטער אויף קליין-געלד און איהם אויסצובאָרגען צו אַרימע לייט אויפ'ן יאָהר-מאַרק. פאַר צייטען האָט מען גענומען אויף די גמלת חסדים פון די אַרימע לייט משכנות: אַ זײַגערל, אַ פינגערל, אַ זילבערן לייכטערל, וואָס אַ העלפט דערפון זײַנען פּערפאַלען געוואָרען און אַ העלפט האָט מען צוריק אַרויסגעגעבען אויף די ימים-טובים. נאָר זײַנט עס האָט זיך געטראַפּען דאָס אומגליק מיט נעכען, האָט רב שלמה שוין גישט געוואָלט ביי דער נײַער וויבעל אײַנפיהרען קײַן משכנות. גענומען האָט ער נאָך שבת צו-נאַכטס אַ הונדערטער, צובײַטען עס, אַרײַנגערופּען חנה'לען און געגעבען איהר דאָס געלד אין שײַך אַרײַן: „נאַ, באַרג אַרימע לייט און פּערשרײַב אויף אַ פּאַפירעל וועמען און וואָס“. געווען איז דאָס נעכע'ס חזקה, איז עס איבערגעגאַנגען צו דער נײַער וויבעל. קומט יעדעס מאָל אַרײַן אַן אַרים וויבעל און רופּט חנה'לען אוועק פון דער קיך. דער מיטאַג קאַכט זיך, און דער גרויסער טיש ווערט אויס-געצײַגען, אַרײַנגעזעצט אין איהם די ברייטע בייכיגע ברעטער און מען דעקט אויף איהם פאַר אַ צוויי מנינים אידען. עס זיצען סוחרים, רײַכע און אַרימע, די צוויי מחותנים — — צו רב שלמה'ס בײַדע זײַ-טען. דער רײַכער מחותן, מיט דער ברייטער באַרד און גאַלדענער קײַט, זיצט ברייט מיט דרייסקײַט און רעדט מיט רב שלמה'ן וועגען אַלטע געד-שעפטען, וועגען אַלטע שותפים — בײַדע אויסגעהאַנדעלט אַ וועלט. דער אַרימער מחותן, דער אַרימער ווייץ-סוחר, זיצט זיך בהכנעה, קוקט אין וואָס פאַר אַ גדולה זײַן זוהן איז אַרײַנגעקומען, קוועלט אינעווייניג פאַר נחת, האָט אָבער מורא בײַם טיש אַ הויך וואָרט אויסצורײַדען. האָט דרד-אַרץ פאַר די אידען נגידים און ווייס גאַרנישט, פאַרוואָס עס קומט איהם דער אויבען-אַן. נור יעדעס מאָל, ווען ער קוקט אויף רב שלמה'ס אײַדים, ווערט ער ביי זיך פּעסטער און שטאַלצער, וואָס גאַט האָט איהם מזכה געווען צו אַזאַ זוהן.

מעקלער ווארטען אויף געשעפטלאך. דער ווייס פֿון א מאיאָנמעט, וואָס שמעהט צו פערקויפֿען בחצי־חנם; דער צווייטער האָט געהערט פֿון אַ צוויי הונדערט זעקלאך תבואה, וואָס עס שמעהט צו פערדייענען אן דעם א פערמעגענס: דעם שלאָנט אב דער שררה יעדען טאָג די טהירען: „גיט איהם אַ סוּתֶר פאר דעם וואַלד“! און נאָך איינער דארף אַ צעהן טויזענד רובל פאר אַ שררה, קאָן מען קריגען ביי איהם, וואָס מען וויל. סוּתֶרים זיצען שטיל, הערען אויס די געשעפטען און קוקען זיך איינער דעם צווייטען אריבער און טראַכטען יעדער פאר זיך אין דער שטיל איבער דאָס געשעפט. און קלענערע אידען זיצען און האַכען דרד־ארץ פאר די גרויסע געשעפטען, וואָס פליהען דאָ איר בער דעם טיש. און די יויך פארעט, און חנה'לע, אין דעם ברייטען שירץ אָנגעטהאָן, טהיילט אליין אויס דעם גרויסען טעלער פלייש פאר די נעסט. און אז זי דערזעהט ארום איהר טיש די סוּתֶרים אידען, ווי די געשעפטען לויפֿען איבער'ן טיש, קוועלט איהר דאָס הארץ פאר נחת. און די סוּתֶרים וואַרפען בעהאַלמענערהייט בליקען אויף דער יונגער שעהנע וויבעל און זיינען אין דער שטיל רב שלמה'ן מקנא אזא מזל... פארנאכט איז אנגעקומען די נאָבינער חברה. דאָס זיינען די סעדער־אידען, וועלכע האַנדלען אויך מיט פיש פון די גרויסע טייכען. עס שמעקט פֿון אזא איד אראב דער פיינער עפעל געשמאק, מיט גועלכען ער געהט אום א גאנץ יאהר. אין זיין געדיכטער טונקעלער באַרד, וואָס שמעכט ווי שפּילקעס, האַלט זיך אויף דער סוד פון דעם טונקעלען טייך, פון וועלכען זיי כאַפען די פיש ארויס. דאָס זיינען פון יענע אידען, וועלכע האַבען נישט קיין מורא פאר קיין נוי און זיינען קיינמאל אין גלות ניט געווען. דאָס גאנצע לעבען מיט דער ערד אינר איינעם אויפגעצויגען געווארען, אין די טונקעלע טייכען ביים פיש כאַפען, אין די פייכטע סעדער ביים אויבס געוואקסען. אבגעברענט פון דער זון זיינען זייערע פנים'ער און זייערע הענד, אז עס דאכט זיך, אז זיי זיינען אינגאנצען פון מאַסיווען בראַנז גענאָסען. יעדער אזא איד האט א טויז קינדער און לעבט אויס זיינע הונדערט און צוואַנציג יאהר אהן צער און וועטהאָנ, פערדינט זיך זיין ברויט ביז צו דער לעצטער מינוט פון זיין לעבען און צו זיבעציג יאהר ברענגט ער נאָר א ניי קינד אויף דער וועלט. אומעמוס זיינען די נאָבינער די תקיפֿים, פאר זיי האט מען מורא. זיי כאַפען זיך באַלד צום דרענגעל, מהמת

דעם איז ביי זיי אויפ'ן מארק יא חזקה, נישט חזקה — א קלייניגקייט. באלד אראב פון די פוהרען די פאטערס מיט די יונגען אין מיטען בעסטען מארק, גענומען די היימישע שטעלען צאווארפען און אויפ' שטעלען זיך זייערע אייגענע און אויסגעלעגט זיך זייערע פעלצלעך. איז דאך דארט געווארען א געוואלד. די היימישע שטאדט-ווייבער זיינען ארויס מיט היים וואסער, בעגאסען די גאמבינער רוצחים, וואס געהן איינגעהמען א וועלט. אבער פאר גאמבין האט מען מורא, האט מען זיך סוף כל סוף אבגערוקט אן א זייט פאר זיי.

עס זיינען געקומען צופאהרען די גאסטינינער „ווייבער“ ווייב בער האט מען זיי גערופען דערפאר, ווייל די מענער זיינען טאנדערס שניידער און הימל-מאכער, זיצען א גאנצע וואך ביי די אלטע מא- שינעס, וועלכע ווילען ניט אנדערש נייהען, סיינען נאר מען טרינקט זיי גוט אן מיט אויל, אזוי אז די הויזען און די מארינארקעס, וואס קומען ארויס פון דער מאשין זיינען ווי דורכגענעצט אין אויל; און ווייל די מענער זיינען פערנומען, פיהרען די ווייבער די שטאדט. די מענער האבען מורא פאר זיי. זיי זיינען קליינע, אויסגעטריקענע שניידערלאך, און די ווייבער גרויס און שטארק. א שם האבען די גאסטינינער מוידען אין דער וועלט, און פאר א פאטש פון אזא מוידען היט מען זיך. ווארים שטארק איז א גאסטינינער מוידען און עסט פאר דריי מאנספארשיגען. עס איז א פערנעניגען אריינצוקוקען אין א גאסטינינער קיך. די מוידען האבען כח צו שיייערען די מעשענע רייפען פון די טונען, צו רייבען מיט זאדע און זאמד די ברעמלעך, און אלץ פינקעלט שטענדיג. דערפאר האבען מעהרסטען גאמבינער בחורים חתונה מיט גאסטינינער מוידען. זיי פאסען זיך פונקט איינער פאר'ן צווייטען און האבען נישט מורא איינער פאר'ן אנדערען... און אז די גאסטינינער ווייבער קומען אן מיט זייערע שטעלען, רוקען זיך די גאמבינער „רוצחים“ א ביסעל פאר זיי אב. טאקע „רוצחים“, אבער מיט גאסטינינער ווייבער איז נישט גוט זיך ון טשעפען...

עס קומען אן די זשאכלינער קצבים-יונגען, וועלכע קויפען אויף די בהמות אויף די מערק צו פיהרען זיי קיין לאדז, מיט די גראבע שטעך קעלעך אין די הענד און די געפוצטע האלאווקעלאך — ציטערט פאר זיי דאס שמערטליך. אז זיי בעווייזען זיך, קוקען זיי זיך אויס א גאס- מינינער מוידען א כלה צו געהמען פאר זיי.

מיט זיי קאנקורירען די קראשענוויצער פערדסיונגען. מיט די לעדערנע הויזען, געפאסטע שטיוועלאך און די באטיקלאך אין די הענד געקומען צו פאהרען אויפ'ן יריד פערד איינקויפען פאר'ן דייטש. עס ציטערען פאר זיי די זשאכלינער קצבים-יונגען און קוקען זיך איינער דעם אנדערן אריבער:

„נו, העכט, וואס הערט מען אין דיון זשאכלין?“

„זאל דיר דער מוח נישט אויסדארען פאר זשאכלין, דו קראשענוויד

צער פראנט!“

אזוי געהמט מען זיך אן די פאר די שטעדט. מען ווערט אבער באלד צווישען זיך גוט און מען געהט אריין צו נאמע דעם רעסטאראטאר אינאיינעם געהמען דאס ביסעל גוטע בראנפען.

דערווייל איז פארנאכט געווארען, און ביי נאמע רעסטאראטאר איז לעבעדיג: די סוחרים זיינען געקומען צו פאהרען. אבגעבראטען האט לאה'לע, דאס שעהנע פעטע ווייבעל, נאמע דעם רעסטאראטארס טאכטער, די פעטע גענולאך מיט די פעטע קאטשקעלאך. וואורשט גע-בראכט פון ווארשע מיט דעם גוטען טרונק בראנפען. שטעהט זי הינטער דעם שענקטיש מיט איין איירינגעל אין אויער, מיט די פער-קעמטע צעפ און אבגעוואשענעם כעמען האלז און זעהט אויס אזוי בע'טעמ'ט ווי איהרע געטיי גענולאך. זי גיסט בראנפען איין די סוחרים. מען טרינקט דעם „כיינציגער“ און מען פערבייסט מיט דעם געשמאקען קניי, וואר מען גיט די פעטע, שעהנע שענקערין דארט, וואו עס איז צו-איגענעהמסטען צו קנייפ'ן.

אנגעקומען איז צו פ.הרען אויפ'ן יריד א חברה צירקמאכערס — אידען, מיט א שעהנער דראמע-געהערין, א זיבעצהויזעהריג אידיש מיידעל, מיט א שווארצען געגרייזעלטען קאפ האר, מיט א פאר שווארצע אויגען, ווי א ציגיינערין. א דארע, נאר א בע'ח'נטע, געהט אנגעטהאן אין דעם קורצען רויטען קליידעל, אין דער טריקא, וואס איז ארויפגענאסען אויף איהר דינעם לייב, און ווארפט אייגלאך... ארום, איבער די בענק זיצען אויסגעזעצט די סוחרים און עסען געשמאק די פרישע געבראטענע גענולעד. און די שעהנע כשוף-מאכערין ברעכט זיך אין א רייך פאר זיי. דער פאטער (עס איז אוודאי נאר קיין פאטער נישט — גע'ננב'עט האט ער זי אוודאי פון א רייך אידיש הויז ארויס, ווען דאס מיידעל איז נאך א קליין קינד געווען) — שטעהט ער דער

„פאטער“, דער איד מיט די גנב'ישע אויגען און געגרייזעלטע האהר און קלאפט צו אין א בעמבעלע אריין. און די שעהנע כשוף-מאכערין ווארפט ארונטער דעם שווארץ געגרייזעלטען קאפ, הויכט אויף די דינע געטאקטע פיסלאך און טאנצט אין דער ריף און הויכט אז צו זינגען א טרויעריג ליעד פון א ציגיינערין אויף רוסיש, פון א ליעבע, אז דאס הארץ ווערט צוגאנגען פון איהר זיס קול.

נישט איין יונגען מאן האט שוין די כשוף-מאכערין כשוף אנגע טהאן. ווארפט די כלה פאר דער חתונה און פערליעכט זיך אין דער שעהנער ריף-מענצערין און פאהרט איהר נאך אין די שמעדטלעך ארום אויף די יאהר-מערק. און מען ווערט דערנאך געוואר, אז דער פער-ליעכטער יונגער מאן האט מיט דער ציגיינערין חתונה געהאט, און דאס איז טאקע נישט געווען דעם קאטרינארזש'ס טאכטער, נאר אזוי ווי מען דאט געוואוסט, — אן איינציגע טאכטער פון א רייך הויז ארויס, וואס דער קאטארינארזש הא אועקגע'גנב'עט, ווען זי איז נאך א קליין מיידעל געווען, און פאטער-מוטער האבען געטרויערט נאך איהר דאס גאנצע לעבען... דער יונגערמאן (דערצעהלט מען דערנאך אין די שמעדטלאך) האט אויפגעזוכט איהרע עלטערן און איז געווארען אן איידעם פון א רייכען שוועהר.

אזוי זיצען די סוהרים ארום א טיש ביי די געבראטענע גענולאך און קוקען זיך צו דעם טאנצען.

אין דרויסען, אין דער נאכט, האט מען גרויסע סמאלע-פאלען אנגעצונדען, אז די סוהרים זאלען זעהן אין שמעדטלע אריינצופאהרען. עס פאהרען דורך די שווערע פראכט-וועגען מיט די גרויסע קאסטענס סוהרה, שמענגער און דרענגער — קומען זיך צוזאמענפאהרען פון אלע מקומות אויף דעם גרויסען יאהאן-יריד, וואס גיט אידען פרנסה אויף א גאנץ יאהר.

א גאנצע נאכט זיינען די וועגען אין שמעדטלע געפאהרען. א גאנצע נאכט האבען די פויערים מיט די בהמות פון די ארומיגע ערטער אנגעצויגען, און פון פריה-מארגענס אן איז געשטאנען אזא הרהא, איז געווען אזא געפילדער, געשריי און ליארים אין די גאסען פון שמעדטלע. דאס גאנצע שמעדטלע האט מיט איין מאל אז אנדער פנים בעקומען — נישט צו דערקענען. אנגעשטאפט זיינען די גאסען, די מערק מיט פוהרען. רויטע, קאלירטע טיכער איבער די פויערטעס רוקענס ברענגען

זיך אין דער ווארימער זון. און דאס קירכען-געזאנג פון די בעטלערס. אויסגעמישט אינאיינעם מיט דעם שרייען פון די יונגע כערד, קוויטשען פון די חזירים, קרעהען און שרייען פון אלערליי געפליגעל וואט אנגע-פילט די לופט. אויסגעמישט זיינען שוין די שווארצע לאנגע קא-פאטעס מיט די ווייס-ברוי, רעק פון די פויערדיג, די וואכעריגע טרויע-ריגע פאטשילעס פון די אידישע ווייבער מיט די העל-קאלירטע טיבער פון די פויערטעס — און קאכט זיך אינאיינעם צונויף.

געכאפט האבען די גאסטיניגער ווייבער א פויער צו א שטעל, אויסגעמהאן איהם אין העמד און מעסטען איהם אן אלע רעק מיט אַע היטלען. דער פויער מיט דער בייטש אין דער האנד שמעהט אין א קורץ יאקעלע מיט אויסגעשטארטע הענד, און די ווייבער האלטען איהם א שפיגעלע פאר די אויגען: נא, זעה, ווי שעהן דו ביזט!

דארט שלעפט א איד א זעקעל תבואה פון א פויער'ס א פוהר אראב, דער גוי ווארפט צוריק דאס געלד. עס הערט זיך געלד קלינגען, הענער שרייען, גוים שילטען, אידען דינגען זיך — און אלץ איז איינ-איינעם אויסגעמישט. מיט א מאל קומט אן א גוי צולויפען מיט א יונג פערד, פרוכט עס אויס און קוקט נישט, ווער עס שמעהט — לאזט זיך מיט זיין פערדעל אין פולען, אנגעשטאפטען מארק אריין.

אין מיטען דעם ים פוהרען, אידען, פויערדיג, חזירים און פערד האבען זיך די לאוויטשער ווייבער אויסגעשטעלט זייערע קראמען מיט די קאלירטע בענדער.

ליעב האט זיך די פויערטע פון יענער געגענד אין רייך קאלירטע בענדער אויסצוצירען, און דער גוי זיין קאפעלוש מיט פערשיעדענע קאלירטע קרעלען און סטענגעס אויסצופוצען. און די רייך בלאהי-רזיטע פארבען פון בענדער, מיט די קליינע ווייסע בלימעלאך לויכטען זיך אין דער זון. עס שמעהען ארום ביי די בענדער-קראמען די יונגע שעהנע דארפס-שיקסעלעך מיט די גראבע צעפ און רויט שטארקע הענד, קוקען מיט לייכטענדיגע פרעסענדיגע אויגען אויף דעם אוצר פון די סטענגעס, און די יונגע חתנים-שקצים — נעהמען די בייטלאך ארויס און קויפען די מידלאך מתנות. עס שפיעלט אויף די קאטערינקע באלד. אין מיטען טאראראם, ווערט ארום די אידען א געשמעה, און דער בלאהער פויגעל הויבט אן ארומצומיילען מיט זיין שנאבעל די גוים קוויטלאך מיט יעדענס גורל. — עס קומט אן א איד צו לויפען

פון דער העלער הויט, שמעקט א פויער געלד אין האנד אריין. דער גוי ווארפט עם צוריק. דער איד שמעקט עם ווידער איין — דער גוי וויל נישט. דער איד שלעפט די שרייענדיגע קאטשקעס פון דער פוהר אראב — דער גוי לאזט נישט. און דאס זינגען פון די בעמלערס מיט דעם געשריי פון די גוים, דאס קוויטשען פון די קאטשקעס און דאס ברומען פון די חזרים, די קאלירען פון די בענדער, דאס רויטע ליכט פון די טיכער שרייען מיט אין דער זון אריין — און די אלע געוואלדען, ברומען און געשרייען קאכען זיך צונויף, און עם איז דאס ברומען פון דעם גרויסען יאהר-מארק — יאהאנע.

אויף דעם אקסער-מארק איז קיין פוס נישט צו טרעטען. די קצבים שמעמען ארום די בהמות, טאפען די אייטערס, קוקען אין די פיסקער אריין, דינגען זיך, שרייען, שעלטען, ווארפען געלד און שלעפען די פויערים אין שענק אריין. קומט אן איז סאמע העכסטען ברען פון מארק, אייזיקל שלאסער-האקער מיט א קוה. ער אליין פיהרט זי נישט, נאר זיין קאמפאניאן סטאש „קאניקראד“ (פערד ננב) א גוי מיט א צושניטען פנים און אריבערגעצויגענעם הוט איבער די אויגען, ווי א ננב. „אהא, ניב נאר א קוק, אייזיק ממזר, וואו האסטו די קוה געפאקט“? פרענען די קצבים-יונגען אייזיקלען, דערזעהנדיג, ווי ער פיהרט די קוה. ענטפערט ער: „שווייג, זי איז בלאט“. קוקען זי זיך נישט איין צו דער קוה, דערזעהען זיי, אז זי איז א חולת. אן ערוש האט זי מען דארף זי שמעכען. אנגעטרונקען האט זי נאר אייזיקל איידער ער האט זי אויפ'ן מארק געבראכט, מיט וואסער, אז זי זאל א דיקען בויד קריגען, עפעס געגעבען צו לעקען אזא מין ננב'ישען זאלץ, אז די אייטערס זאלען איהר ווערען אנגעלאפען — עם הייסט זי נישט פיעל מילך — און גענומען די קוה ביים שמריקעל און אוועק געשמעלט סטאש „קאניקראד“, אז ער זאל זי פערקויפען. און אייזיקל אליין האט זיך אוועקגעשמעלט די קוה האנדלען. שמעהט ער אזוי און קויפט די קוה: „אכט און דרייסיג רובל, פערציג רובל, צוויי און פערציג“ און שרייט הויך און צעהלט באלד געלד, דוקא מיט זילבערנע רובעלס, כדי עם זאל קלינגען אז מען זאל הערען. קומט אן א גויע מיט „שקצימלאך-יתומים“. דער פויער איז ערשט נישט לאנג געשטארבען, האט זי פערקויפט די צוויי חזירים און וויל זיך קויפען א נוסע מילך-קוה — זי זאל פוטער מאכען, אין שטאדט אריין

ברענגען צו פערקויפען, אויף זאלץ און זייף האבען איבער'ן ווינטער. קיינעם האט זי נישט די גוי'ע, דרעהט זי זיך אליין אויפ'ן אקסען-מארק ארום און זוכט זיך א קוה מיט א פאר גרויסע אייטערס. דערזעהן די צוויי חברה-לייט, אז די גוי'ע שטעלט זיך אב ביי דער קוה, הויבט אן אייזיקל ארויפצואנגען אויפ'ן מקח: „פיר און פערציג רובל, זעקס און פערציג — פופציג. גאנצע פופציג!“ און פאטשט דעם „קאניקראד“ אין האנד אריין, אז זי ווערט אנגעשווא-לען ווי א פלאש. און דער „קאניקראד“ שטעהט און האלט אין אייג טענ'ען: — זשיראווי ניע ספּשעדאם!“ — א אידען וועל איד גיט פערקויפען.

— פערקויף מיר די קוה, בעט זיך דער איד און שטעקט איין דאס געלד דעם גוי. און דער „קאניקראד“ טענ'עט אלץ אין איינעם: — „ניע, זשיראווי ניע ספּשעדאם!“

דערזעהן די גוי'ע, רופט זי דער גוי צו:

— „קויף די קוה, א גוטע, גיט א סך מילך, א שאד א אידען צו פערקויפען — און מעלקט אויס א פאר טראפען מילך פון דער קוה'ס צייטער און גיט דער גוי'ע צו פערזוכען: — „זעהסט, ווי זיס!“ די גוי'ע שטעהט אבער און קלעהרט.

— וואס קומט אבער ארויס פון דעם, אז איד האב נישט מעהר, ווי צוויי און פערציג רובל? — ווייזט זי אויפ'ן קניפעל אין טיכעל, וואס זי האלט עס אין דער ברוסט. דער „קאניקראד“ קראצט זיך אין קאפ.

— פאר צוויי און פערציג רובל קען איד דיר זי נישט פערקויפען. דער איד גיט פופציג, און אז א איד גיט — איז זי ווערטה. ווי אייזיקל דערזעהט, אז די גוי'ע האלט ביים קויפען — כאפט ער ארויף:

— פערקויף זי מיר, צוויי און פופציג גיב איד דיר, דא האסטו דאס געלד. דער „קאניקראד“ טענ'עט אלץ אין איינעם:

— ניין, א אידען וועל איד זי נישט פערקויפען. זוך אין דעם זאק — זאגט ער צו דער גוי'ע — זוך גוט, אפשר וועסטו נאך עפעס געפינען, א שאד די קוה אין אידישע הענד צו געבען.

— אבער, פאטערל, נישט מעהר ווי צוויי און פערציג פאר די חזירים גענומען. מיט דריי גילדען, וואס פאר די אייער.

דער „קאניקראד“ קראצט זיך אין קאפ, און אייזיקל ווינקט איהם, אז ער זאל דאס געלד נעהמען.

— וואס קען מען מאכען? — שרייט אויס דער „קאניקראד“ צו דער גוי'ע, גיב אהער די האנד. אזא איינער בין איך! א קריסט איז א קריסט — וועל איך זי ליעבער פערקויפען א קריסט פאר צעהן רובל ווינציגער, איידער א אידען. — און שטעקט אויס די האנד נאך דעם געלד.

די גוי'ע צאהלט איהם אויס די בלוטיגע צוויי און פערציג רובל, וואס זי האט גענומען פאר די חזירים, און נעהמט דאס שטריקעל אין האנד אריין.

דער גוי איז באלד פערשוואונדען. אייזיקל האט נאך פרעטענויעס צו דער גוי'ע: זי האט איהם אויסגעדרונגען די קוה, און פערלאנגט פון איהר א רובל אבטרעט געלד. נאר באלד ווערט ער פערשוואונדען, האט מורא, אז דער „קאניקראד“ זאל דערווייל נישט אוועק מיט'ן געלד. אין א פאר מינוט ארום שטעהען זיי שוין אין שענקעל, טרינקען איך איינעם און טהיילען זיך מיט דער גוי'עס בלוטיגע גראשענס. דער „קאניקראד“ האט זיך אוועקגעשטעלט אין דער שענק פערטרינקען דאס געלד. אייזיקל גיבט דאס געלד אהיים געבראכט צום ווייב און געגעבען דער אידענע „נא, בעהאלט“.

די גוי'ע וואס האט געקויפט די קוה, האט זי גענומען ביים שטרך קעל — די קוה וויל ניט געהן. טרייבט זי זי אונטער מיט א צווייג, לאזט די קוה אראב דעם קאפ, מאכט א טריט, שטעקט ארויס ווייט די צונג, ניסט זיך אויס — ווערט פון דער קוה א האלבע, די אייטערס איינגעפאלען, באלד פאלט זי פון די פיס, די פיס בויגען זיך קרום אונטער איהר שווערער לאסט, לעגט זיך אוועק אין גאס.

ווי די גוי'ע האט דערזעהן, וואס עס איז פון דער קוה געווארען, האט זי זיך געגעבען א ווארף אנידער אויף דער ערד. צווישען די פוהרען און די אקסען מיט איהרע צוויי שקצימ'לעך, מיט א גרויס געשריי: א, יעזוס! — געריסען האט זיך די גוי'ע די האהר פון קאפ. געשלאגען דעם קאפ אז די שטיינער פון גאס, געלעגען מיט איהרע שקציים לעבען דער קראנקער קוה און געשריען און געוויינט.

— א, יעזוס, וואס וועל איך איצט טהאן? דער פויער איז

געשטארבען, די חזירים האב איד פערקויפט, דאס געלד האבען זיי ביי מיר אויסגענארט, א יעזוס!

און די שקצים נאך דער מוטער האבען אנגעפיהלט דעם נאנצען יאהר-מארק מיט געוויין.

באלד איז געווארען ארום דער גוי'ע א געשמעה. די פויערטעס ארום האבען זיך אנגעהויבען צו ווישען די טרערען פון די אויגען, דער-זעהענדיג די ארימע גוי'ע ביי דער קראנקער קוה. דאס בלוט האט זיך צוקאכט ביי די גוים. זיי זיינען געשטאנען ארום, אויסגעהערט דער גוי'עס קלאג, געפרובט די קוה צו ריהרען ביים עק, די קוה האט זיך אבער ניט באוועגט. און די גוי'ים האבען אנגעהויבען מיטצור-פיהלען מיט דער פויערטע. איינע האט דערצעהלט, אז א אידעל איז אויך געווען דערביי.

— יא, דער איד איז דארט געשטאנען און געדונגען די קוה. איד האב געזעהן, אז ער גיט פופציג רובעל — פון מיר האט דער פויער גור גענומען צוויי און פערציג, — דערצעהלט די גוי'ע אין געוויין.

— עס איז געווען דעם אידענ'ס קוה, אודאי אזוי, דער איד האט זיך אבגענארט, — שרייען די גוים.

שכור זיינען די גוים געווען, ביי יעדען קויה איז שענקעל גע-נאנגען מיט די „קומעס“, און אויפגעקאכט פון דער גוי'עס וויינען — האבען די פויערים געכאפט די שמעקענס און אנגעהויבען צו שלאנגען דעם ערשטען בעסטען אידען, וואס זיי האבען דארט געטראפען.

געווען איז עס א נאמבינער קצב. די פויערים האבען איהם אויף דער ערד אנידערנגעווארפען, געריסען די בארד און געשלאנגען איהם איבערן קאפ מיט די שמעקענס.

די קצבים זיינען געווען אין רב שלמה'ס הויף, וואס איז ניט ווייט געווען פון דעם אקסעו-מארק. דארט זיינען געשטאנען די יונגע אקסען, וואס רב שלמה מיט'ן מחותן האבען געבראכט צו פערקויפען די שררה'ס אויף פאשע. די קצבים האבען בעטראכט די שעהנע געזונטע אקסען און האבען געווארט אויף א בראק, אז זיי זאלען קענען עס אבקויפען.

ווי זיי האבען דערהערט, אז די גוים שלאנגען א אידען, זיינען זיי ארויס פון רב שלמה'ס הויף מיט די אייזערנע שמעקעלעך אין די הענט און געווארפען זיך אין די גוים אריין.

באלד האט זיך צופלאקערט צווישען די אידען און די גויים א מלחמה. די גויים האבען ארויסגעכאפט די דישלען פון די וועגען און געשלאגען די קצבים-יונגען. איינעם האבען זיי אוועקגעלעגט מיט א צושפאלטענעם קאפ, דאס בלוט איז גערונען איהם איבער'ן פנים. איז דאס ווייב ארויס מיט א געוואלד אין נאש אריין: „געוואלד, מען שלאגט אידען! אויפ'ן אקסען-מארק שלאגט מען אידען!“

האבען די נאמבינער פלצען-סוחרים דערהערט, אז זייערען א נאמבינער האבען די גויים גע'הרג'עט אויפ'ן אקסען-מארק — האבען זיי געלאזט די קראמען און זיינען ארויס אין אקסען-מארק מיט די געוויכטען אין די הענד. די נאמבינער ווייבער האבען זיי נאך אונטער-געגעבען פייער: „מאנספערשוניגען זייט איהר! זעהט, ווי מען שלאגט א אידען, און איהר שווייגט“ — נאר די נאמבינער האָט מען ניט געדארפט אונטערצוהיצען. נאמבינער בלוט איז קיין וואסער נישט. אז זיי האבען דערהערט, אז מען שלאגט א נאמבינער, האבען זיי זיך דאס לעבען איינגעשטעלט. א קליינער יונג, היימ'ל מאלארוש, האט זיך געגעבען א לאז אריין מיט דער שער אין דער האנד צווישען א פאק גויים, און שוין האט ער איינעם דאס פריצה אויפגעריסען מיט דער שער. טאקע די גויים האבען איהם אויף דער ערד אוועקגעלעגט און איהם גענומען טרעטען — האבען עס די נאמבינער דערוועהן, זיינען זיי אריין צווישען די גויים דעם יונג ארויסנעהמען און אנגעהויבען צו האקען איבער די קעפ. שוין לויפען די פויערטעס איבער די גאסען מיט א געשריי: „העי, כלאפי, נאשיך ביאן!“ און פון דער צווייטער זייט די ווייבער: „מען שלאגט אידען אויפ'ן אקסען-מארק!“ און פון אלע זייטען געסלעד קומען גויים צו לויפען, אידען צו לויפען. קראשענוויצער פערד-סוחרים, זשאכלינער קצבים.

גאסטינינער ווייבער זיינען אויך דא. איבערגעלאזט האבען זיי די סענער ביי די קראמען און מיט די נעגעל די גויים די אויגען אויס-געדראפטשעט. שוין האלטען זיך איינס די אנדערע ביי די האאר, ביי די קעפ, און בלוט רינט צווישען פנימ'ער, אויף קאפאמעס, אויף ווייבער-טיכער, צווישען רעדער, חזירים און שרייענדיגע קאטשקעס, און פערפעט די שטיינער.

רב שלמה איז געווען אין דער שטוב און געהאנדעלט מיט א סוחר ווייצען, ווען דאס געשלעג איז אויסגעבראכען. געהערט אז אין נאם

פאר'ן הויז שלאנגען זיך אידען מיט גויים, האט ער געכאפט דעם שטעד קען אין האנד און אין ארויס אין גאס אריין. חנה'לע האט זיך אפילו אין דער טיר געשטעלט און בעשווארען איהם, ער זאל נישט ארויס — נאר ער האט זי זאנפט אוועקגענומען און אין ארויס אין געסיל אריין. עס זיינען באלד נאך איהם ארויסגעגאנגען די סוחרים, די שטאלד יונגען לייזער און בער. און אז די אידען אין געסיל האבען דערנען רב שלמה'ן געהן, האבען זיך באלד אלע ארומגעקליבען ארום איהם.

אנגעקומען צום ארט פון געשלעג, האט רב שלמה אויפגעהויבען דעם שטעקען און געשלאגען איבער די קעפ, וואס האבען זיך געהרג'עט: „לאזט אב, לאזט אב!“

מען האט זיך באלד אריינגעריסען צווישען די שלאגענדיגע, זיי פאנאנדערעריסען, אכגעווארפען. די אידען מיט די צובלוטיגטע קעפ האבען דערזעהן רב שלמה'ן — האבען זיי אכגעלאזט. „שקצים, האט רב שלמה געשריען, דעם גאנצען מארק ווילט איהר צושלאגען! וואס איז געשעהן?“

— אייזיקל ננב האט א גוי'ע א קראנקע קוה פערקויפט, שלאגען זיי אידען.

א סך פון די פויערים האבען געקענט רב שלמה'ן פון די הייף, דער „קופיעץ“. א סך האבען געמיינט, אז עס איז דער רב, האבען זיי זיך אוועקגעשטעלט און געשריען: „דאס געלד גיט'ס אב! דעם אידען גיט ארויס, קופיעץ!“

און די אידען האבען צוריקגעשריען צו די פויערים: — דעם גוי גיט ארויס, דעם, גוי! א גוי איז אויך געווען דערביי, אז רב שלמה האט געהערט, וואס עס איז געשעהן, האט ער

געזאגט:

— א רחמנות, אז ארימע גוי'ע, געהט און ברענגט אייזיק'ן.

— די גויים וועלען איהם הרגענען, רב שלמה.

— לאז איהם א שווארץ יאהר! דאס געלד זאל ער אכגעבען.

איבער איהם וועלען מיר דעם מארק פערלירען. געהט, לייזער, בער — יונגען, ברענגט איהם אהער!

— אי פא זשירא, אי פא כלאפא — האבען די אידען געשריען

צו די גויים — ביידע זאלען זיי קומען!

— געהט'ס, פויערים! דער רב הייסט, דער „קופיעץ“ הייסט — האבען די גוים געשריען.

און עם האבען זיך באלד אוועקגעלאזט א פאר שטארקע קצבים-יונגען נאך אייזיקלען, און א פאר גוים — נאך דעם „קאנאקראד“, ברענגען זיי אויפ'ן מארק.

דערווייל ווי רב שלמה איז אזוי געשטאנען און גערעדט מיט די פויערים און די אידען, כאפט זיך אונטער א יונגער שניץ און גיט רב שלמה'ן א פאטש און ווערט פערשוואונדען צווישען די פויערים. מעהר האט מען נישט בעדארפט. עם האט זיך געגעבען א קאף אין די אידען דאס בלוט: רב שלמה'ן האט מען געשלאגען! — און אריין אין דער מחנה פויערים. — בחנם האט זיי רב שלמה אוועק געטריבען מיט דעם שטעקען, אז זיי זאלען זיך נישט שלאגען; זיי האבען צופראסקעט די פיסקעט פון יעדען גוי... — דעם שניץ גיט ארויס!

דער שניץ איז אריין צווישען די פויערים, און זיי האבען געפרוכט איהם צו בעהאלטען, נאר נאטע פוהרמאן האט איהם גענומען אויפ'ן אויג. ער איז באלד נאך דעם שניץ אין די פויערים אריין. לאנגע האר האט דער שניץ געהאט — האט ער זיך געגעבען א לאז אריין מיט דער האנד אין דעם שניץ'ס לאקען און ער האלט איהם! בחנם בייסען איהם די פויערטעס דורך די שטיוועל, רייסען איהם שטיקער פלייש פון די פיס, פון די הענד ארויס. נאטע לאזט שוין דעם שניץ נישט אב, שלעפט איהם נאך נאך זיך, ווי א שטיק אייזען, און ציהט איהם פון צווישען די גוים ארויס. די גוים טרעמען אויף איהם מיט די אייזערנע פארקאוועס — א צובלוטיגטער האט זיך נאטע אין דעם שניץ'ס האאר איינגעפלאכטען, אזוי ווי ער וואלט אין איהם איינזאקסען. לאזט איהם נישט נאך, שלעפט איהם פון די פויערים ארויס.

עס רינט דאס בלוט פון זיי ביידען — פון נאטע'ן און פון שניץ און מיט זיך אויס אינאיינעם — און צוגעקלעפט איז ער צו איהם און קייקעלט זיך מיט'ן שניץ אויף דער ערד און שרייט צו די אידען: „דא איז ער!“

אז די אידען האבען דערזעהן דעם שניץ, זיינען זיי צו מיט די שטע-שענס, מיט די געוויכטער:

— „קופצא פשעפראש!“ (בעט איבער דעם סוחר). עם האבען זיך ארוינגעמישט די עלטערע פויערים, א פאר בעלי בתים, וועלכע האבען געקענט רב שלמה'ן און אויך געשלאגען דעם שגץ: „קופצא פשעפראש!“ דער שגץ, א צובלוטיגטער, מיט אויסגעבראכענע פינגער איז געלעגען אויף דער ערד און געזוכט רב שלמה'ס פאלע פון ראק, און געקושט רב שלמה'ן די שטיוועל, די פאלעס, געציטערט פאר שרעק און געשטאמעלט „א, יעזוס, א, באזשע“.

— לאזט איהם אב! האט רב שלמה געשריען און קוים א לעבער דיגען איהם ארויסגענומען פון די יונגענס הענד. אייזיקל זעלנער האט איהם נאך געגעבען א פלעם מיט'ן שטעקען איבער'ן קאפ, און דער שגץ איז א האלב הרוג ארויס פון אידישע הענד.

נאר באלד האט מען געבראכט צו פיהרען די צוויי נגבים, אייזיקל לען און דעם „קאניקראד“. די גאמבינער סעדעראידען האבען געדיהרט אייזיקלען. געפונען האבען זיי איהם אין שטאל בעהאלטען. די הענד אהינטער געבונדען און א בלייבער אהן א היטעל, איז אייזיקל געגאנגען. און די גויים פון דעם דארף כמעל האבען געפיהרט דעם שכויר'ן גוי, דעם „קאניקראד“. די שטארט האט זיי געקענט. א בשותפישע נגבים פאר זיינען דאס געווען, און ווי עם זיינען אין שטערטיל א פאר זילבערנע לייכטער פערפאלען געווארען אדער קאלב לעבער צוגע'נגב'עט געווארען, איז מען געגאנגען צו אייזיקלען אויס קויפען.

שטיל איז געווארען צווישען עולם. די פויערים מיט די אידען האבען זיך שוין אויסגעמישט אין איין רעדעל, שלום געמאכט צווישען זיך — דא א צובלוטיגטער קאפ און דארט א צובלוטיגטער קאפ, און האבען ביידע געשריען: „סאנד, סאנד נא זלאדזשע“ — א משפט איבער די נגבים. רב שלמה האט אייזיקלען געגעבען דעם ערשטען פאטש און געשריען: „דאס געלד גיב אב! איבער דיר וועט א מארק צופיהרט ווערען! פון אן ארימער גוי'ע נארסטו געלד אויס.“ א בלייבער איז געשטאנען אייזיקל, און עם האט זיך ביי איהם געטרויסעלט הענד און פיס. אן אלטער פויער פון כמעל האט דעם „קאניקראד“ דעם ערשטען פאטש געגעבען מיט א געשרוי: „א, קריסט ביזטו? — א טאטער ביזטו“

שוין ווילען זיך אויף דער פאר ווארפען די אידען מיט די גויים און אויסניסען אויף זיי דעם רעשט כעס, וואס שטעקט נאך אין זייער בלוט, נאר רב שלמה האט זיי איינגעהאלטען: צום ערשט די גוי'ע דאס געלד אבגעבען. די אידען האבען בעזוכט אייזיקלען. אין ציצה-כנפות האט ער געהאט איינגעבונדען די איין און צוואנציג רובעל. ביי דעם גוי האט שוין געפעלט א פאר קערבלעך — פערשיכורט אין שענק — האט רב שלמה צוגעלעגט פון זייניגע און אבגעגעבען דער גוי'ע צוריק דאס געלד. די גוי'ע האט מיט טרערען אין די אויגען געדאנקט רב שלמה'ן און געקושט איהם די קאפאטע: „קופען ספראוועדליווי מא ליטאשטש נא וודאויע אי סראטע“ (אן עהרליכער סוחר, האט רחמנות אויף אן אלמנה מיט יתומים). די ווערטער האבען ווייך געמאכט די אידען אויף דער גוי'ע, און זיי האבען רחמנות געקראגען אויף איהר: „טאקע, אן ארימע גוי'ע! וואס, א גוי'ע איז דען נישט קיין מענש?“ — האבען די ווייבער געשריען, — „מען נארט אויס ביי אן ארימער אלמנה צוויי און פערציג קערבלעך!“

האבען זיך די אידען געגעבען א נעהם צום „סאמאסאנר“ (זעלבסטגעריכט). די גויים האבען זייער כעס אויסגענאסען אויף „דעם קאניקראד“ מיט געשרייען: „א קרויס ביזטו? — א טאמער ביזטו!“ און די אידען מיט די שטעקעלעך אויף אייזיקלען: „א איד ביזטו? א טאטעריש הארץ האסטו! פון אן ארימער גוי'ע געלד אויסנארען און איבער דיר א שטארט אומגליקליך מאכען! א מארק צופיהרען!“

אין א שעה ארום זיינען שוין געשטאנען די כמעלער גויים מיט די גאמבינער אידען ביי דבורה'ן אין שענקעל. בראנפען און געלד האט זיך גענאסען ווי וואסער, איבערגעבעטען זיך און ארומגעהאלטען זיך איינע די אנדערע ביי די ארעמס. דאס בלוט פון זייער גוט-פריינדשאפט איז נאך ניט פערטריקענט געווארען אויף זייערע געזוכטער און קליידער און די גויים האבען געשריען: „מיר האבען צו די אידען גארנישט: דער וואס איז א גנב, איז א גנב, און א קופען איז א קופען.“ און די אידען האבען געשריען: „וואס, א פויער איז נישט קיין מענש? א פויער איז אויך א מענש. איין גאט איז נאר אויף דער וועלט!“ און פאטשען זיך איינע די אנדערע אין די הענד אריין אויף „זגאדע“ (שלום), אז די הענד ווערען געשוואלען.

און אז מען איז דערנאך ביים שטארט־פלומפעל געשטאנען, און די אידען מיט די גוים האבען איינע די אנדערע וואסער געפלומפעט און איבער'ן קאפ געגאסען, דאס בלוט פון קאפ און פרצוף אבגעוואשען, האט נישט איין גוי אויסגעשריען, טאפענדיג זיך ביי זיין לאך אין קאפ: „טא גאמבינסקי זשידי ווצאלע ניע זשידי! ניע דאיאן זשי יוכא!“ (די גאמבינער אידען זיינען גאר קיין אידען נישט, זיי לאזען זיך נישט, די הינטישע בלוט).

אבער פארנאכט, אז דער עלטסטער סטראזשניק מיט'ן וואים זיינען אנגעקומען אין שטערטעל אריין, האט מען א „פאפיר“ געמאכט, רב שלמה'ן אליין אויפגעשריבען און א סך גאמבינער אידען מיט פויערים, ווייל זיי האבען אליין א „סאנד“ געמאכט. ווארום מען האט אייזיקל גנב און דעם „קאניקראד“ פון גאס געמוזט אויפהויבען און אין שפיטאל זיי געהמען; אזוי צושלאגען זיינען זיי געווען.

V

די פישערס.

רב שלמה איז געפאהרען אין דארף אריין. פארנאכט צו איז ער אנגעקומען צו די לענסקער טייכען. ער האט געדארפט זיין ביים שררה אין לוצק, האט ער נישט געוואלט ביי-נאכט דורכפאהרען דעם לוצקער וואלד. און א חזקה האט ער צו געכטיגען דארט, וואו א איד וואוינט. האט ער דעם יונג געהייסען פאהרען צו ברוד לענסקער אויף נאכט לעגער. די נעכט העבען שוין אנגעהויבען צו ווערען קאלטע. עס איז שוין געווען א שטיק אין אלול אריין, און די סעדער און די נאסע לאנקעס, וועלכע האבען זיך געלעגט ארום די גרויסע לענסקער טייכען, זיינען שווארץ גרין געווען און פייכט; פון דערווייטענס האט שוין ארויסגעשימערט דאס ליכטעל פון ברוד'ס פענסטער ארויס און ארייך געדונגען ווייט אין די נאכטליכע סעדער אריין און אבגעשלאגען א ווידער-שיין אין די שווארצע סטאווען.

דער יונג איז פערפאהרען אין הויף אריין. אויף דער שוועל פון הייזעל האט זיך געוויזען רחל, רב ברוד'ס טאכטער. איהרע שווארצע האאר זיינען געווען צולאזט, די ארבעל פון די הענד ארויפגעשארצט ביי דער ארבייט. דערזעהן פון דערווייטענס רב שלמה'ס פוהר, האָט די מויד מיט פרייד אויפגעלאכט און איז אריין אנזאגען די גדולה. רב שלמה'ן האט עס געגעבען א קלאפ אין הארצען... ער האט געוואלט הייסען דעם יונג אומדרעהען, נאר פערשעהמט זיך פאר זיך אליין און פארווארפען געמאכט זיך און געזאגט: א דארן דעם יצר הרע איז די אויגען אריין.

עס זיינען געשטאנען רב ברוד'ס צוויי מוידען, שטארק, ווי די גוים, ביי א גרויסער באליע וועש און געוואשען. א וועש איז אהן עין הרע געווען ביי ברוד לענסקער א גרויסע. געהאט האט ער צעהן מוידען און זעקס יונגען, אלע שוין אויסגעגעבען, אהויז די צוויי אינגסטע די ארומיגע קצבים. פישער זיינען זיינע איידעמס אָדער זיהן, און אלע וואוינען און האלטען בשותפות דעם סטאוו. און די מוידען וואשען די וועש פאר דער גאנצער הויזגעזינד. געטראפען האט רב שלמה ברוד'ן קראנק. ארויסגעקוקט האט דער אלטער איד פון דעם ים קישענס און דעקעס ארויס א צוהיצטער, א צוואוארימטער, מיט א רויט פנים, ווי פון א ווארימער באד ארויס. ווארום הייס איז געווען אין שטיבעל נישט אויסצוהאלטען, און ארויפגעלעגט האבען זיי אויף דעם אירען אלע קישענס און דעקעס וואס האבען זיך געפונען אין דער משפחה. דערגרייכט האט דער טורעם פון די קישענס ביז'ן האלבען באַלען אריין. פערזאמעלט זיינען געווען ארום דעם בעט פֿון דעם אלטען פישער-איד אלע זיינע זיהן און איידעמס, אייניקלאך און אור-אייניקלאך; ערשט געקומען אהיים פון וועג נאך אין די קליידער, מהעע געטרונקען מיט צופלאמטע שטארקע פנימ'ער און אויס-געהערט דעם פאטער'ס קרעכצען.

— אוי, שלעכט, רב שלמה, — ברומט דער איד פון בעט ארויס, דערזעהנדיג אריינקומען רב שלמה'ן, פאר וועלכען אלע האבען זיך אויפגעהויבען. מיט איין שאר מיט דער האנד האט דער אלטער אראב-געווארפען פון זיך דעם טורעם מיט די קישענס און דעקעס און אויפ-געזעצט זיך אויפ'ן בעט — כשוף מיר אנגעטהאן. די גוי'ע, וואס דער גנב האט איהר די קראנקע קוה איינגעהאנדעלט. כשוף געטהאן,

רב שלמה, איך האב עם אליין געזעהן, דורכגעהענדיג דעם דארף — זי האט דאך געוויזען מיין קאפ אין שפיגעלע יאסעלען דעם דארפס-געהער, ער האט דאך דערצעהלט אין דער חברה.

אלט איז געווען ברוד לענסקער, פון די אמאליגע פישערס. קיינער, אפילו נישט ער אליין האבען געוואוסט, ווי אלט דער איד איז. אז מען האט איהם געפרעגט: „ווי אלט?“ — האט ער געענטפערט: „צעהל דינע צייהן“. אזוי האט ער געלעבט אהן רעכענונג ווייט אין די יאהרען אריין. געזעהן האט ער א שטיק וועלט, נאפאלעאנען נאך, ווען ער איז מיט זיין מיליטער אין גרויס-פויילען געווען. צוגעשטעלט בשתיקה האט דער איד די פאלאקען אקמען אין די וועלדער אריין, ווען זיי האבען די „פאווסטאניע“ געמאכט, — און נישט איין מאל שוין געשטאנען, „אונטער'ן מעסער“. קיינמאל נישט קראנק געווען. קינדער געהאט יעדעס יאהר, ביז טיף אין דער עלטער אריין, און אויפגעש-טעלט א דור מיט פישערס און קצבים, וועלכע בעזארגען א האלבע מדינה מיט פיש און פלייש אויף שבת. יעדער שעהנער פישער, אלטער קצב איז זיין „מחותן“ און פאר זיינס א פאטש ציטערט נאך היינט א גאמבינער יונג.

— וואס איז אייך דען? — פרעגט רב שלמה — געווען דער פעלדשער?

— וואס פעלדשער, אז זי האט כשוף געטהאן, די גויע. כ'געה דורך איהר הויז, האט זי מיר אונטערגעווארפען א פערדישע פארקאווע, אז איך זאל אויפהויבען. דאס הארץ האט מיר באלד אנגעזאגט נישט גוטעס, נאר געה הויב נישט אויף קיין פארקאווע. אויפגעהויבען די פארקאווע, און איך הער הינטער מיר א בייז געלעכטער. איך קוק זיך אום, די גויע שטעהט אויף דער שוועל פון דער טיר. „מיין שווארץ יאהר אויף דיין קאפ“. איך האב באלד געפיהלט אז עם איז נישט גוט. אזוי ווי איך בין נאר אהיים געקומען, האט מיר אנגע-הויבען צו פלאמען די לינקע זייט און פלאמט און פלאמט, ווי א פייער וואלט געברענט. זיי שמירען מיך מיט זאלבען, וואס מען שמירט פערד. שמיר היינט, שמיר מארגען, אז יאסעלען דארפס-געהער האט מיין פנים אין שפיגעלע געזעהן. נא קוק אריין — זאגט זי — און טראגט איהם אונטער א שפיגעלע. מיין פנים האט ער דאך געזעהן און נישט בלויז מיך האט זי איהם געוויזען, נאר אלע אידען און וואש

דאביען, אי טען באנאטע קופעץ", זאגט זי. וואס וועט דיר דא העלפען שמירען, אז א כשוף שטעקט דיר אין די זייטען?

דער איד האט אכגעקרעכצעט, אויסגעטרונקען דעם טהעע און אונטערגעשטעקט צום שמירען די זייט, וועלכע איז שוין געווען קאלירט פערשיידען-פארביג פון אלערליי שמירערייען, וואס זיינען אויף איהר אויסגענאסען געווארען. דאס ווייב איז געזעסען אויפ'ן ראנד פון בעט, די קינדער ארום, און קיינס האט נישט דערוועגט זיך קיין ווארט אויסצורעדען אין רב שלמה'ס געגענווארט. דער עלטסטער זוהן לייזערל, א שטארקער קצב, איז צוגעגאנגען און ארויפגענאסען זיך אויף די הענד עפיים א זאלב, וואס די גאנצע שטוב איז געווארש פער-כאפט פון זיין ריח, וואס מען שמירט דערמיט פערד, און האט איר געהויבען דעם פאטערס זייט אזוי צו רייבען מיט זיינע אייזערענע הענד, אז דער אלטער האט געקרעכצט אונטער זי, און אויך הנאה געהאט דערפון: „א, א“. דערנאך, אז זיי האבען איהם אין בעט אריינגעלעגט, א האלבען עמער געקאכט וואסער אנגעגאסען אין פלא-שען, ארום איהם געלעגט, האבען זיי איהם ווידער צוגעדעקט מיט די אלע קישענס און דעקעס. דער אלטער האט געשוויצט, ווי אין א באד. מיר איז ער געווען פון דעם רייבען. איז ער באלד איינגעשלאפען, ארויס-געשטעקט זיין צוקאכט פנים פון דעם ווייסען בעטגעוואנד און פער-נומען דאס שטיבעל מיט זיין מורא'דיג שנארבען.

דערווייל האבען די מוידען צוגעראמט א שטיבעל פאר רב שלמה'ן. די זיהן מיט די איידעמס זיינען אהיים צו די ווייבער אויף נאכט עסען געגאנגען און צום טייך אראב, אויף א גאנצע נאכט די פיש כאפען (עס איז געווען דאנערשטאג אויף דער נאכט, ווען מען כאפט די פיש אויף שבת). אין קיד האט שוין געקנאקט איבער'ן פייער א פריש יאיבעל פאר רב שלמה'ן. און רב שלמה האט זיך אוועקגעשטעלט אין א ווינקעל ביים שויבען-שענקעל, פון וועלכען עס האבען ארויס-געשמעקט די פרישע עפעל, מעריב דאוונען.

לאנג איז געשטאנען רב שלמה ביי דער שמונה עשרה און געבעטען צום רבונן של עולם מיט א צובראכען הארץ, אבער נישט די תפלה פון סדור האט ער געבעטען, אן אנדער תפלה: „רבונן של עולם, שמעה מיר ביי, לאז מיר נישט אריינפאלען אין שמו'ם האנד, רבונן

של עולם! ווארום א גרויסער נסיון איז איהם פארגעקומען בייצור שטעהן — רחל'ע, ברוך לענסקער'ס אינגערע טאכטער.

שוין לאנג, ווי ער פיהלט, דער יצא הרע שטופט איהם צו איהר... נאך דענסטמאל, בשעת נעכע האט נאך געלעבט. אבער זינט ער האט חתונה געהאט מיט דער יונגער ווייבעל, האט ער ביי זיך דעם יצר הרע אראבגעווארפען. און א פאר מאל איז ער איהם שוין ביר געשטאנען... נור היינט, איצט, און ביי רחל'ע... גאר צו פיעל געוועהנט איז ער געווען צו איהר, דערפאר בעט ער איצט מיט א צובראכען הארץ און שטעהט לענגער שמונה עשרה.

און אזוי ווי ער שטעהט איצט, און דאס הארץ און מחשבה איז זיך מתכון צום רבונן של עולם, הערט ער איהרע טריט. מוט גרויס פאראד גרייט זי צום טיש פאר'ן סוקר, און ער הערט ווי איהר פרייד אויף זיין קומען שפראצט ארויס פון איהר גאנג. ער הערט עס אין די בעוועגונגען איהרע, אין די טריט איהרע, אין דעם קלאנג פון די טעלער, וואס זי גרייט צום טיש — און עס נעהמט איהם ארום א ווייך גע- פיהל צו איהר... א רחמנות און א צערטליכקייט... מען טאר נישט פערשעמען קיין געפיהל, פון וועמען עס קומט אויך — טראכט ער זיך, — זי איז דאך אויך א בעשעפעניש! און ער הויבט אן מורא צו קריגען פאר זיך... און האט פערדראס, פארוואס ער איז אהער פערפאהרען, פארוואס ער האט זיך איינגעשטעלט. אבער באלד גע- פינט ער דעם בטחון אין רבונן של עולם. דער רבונן של עולם וועט איהם ניט פערלאזען, ווארום וואס וואלט דען פון דעם מענשען גע- ווארען, ווען ניט דער רבונן של עולם? — ער פיהרט דאך אלע אונז זערע מעשים.

אז ער האט צוריק געפונען זיין בטחון, איז ער רוהיגער געווארען. אויסגעגאנגען שמונה עשרה, האט ער זיך ארום געקוקט אין שטיבעל. דער יצירהרע האט שוין אלץ אנגעגרייט פאר איהם... דער אלטער איז פעסט געשלאפען, אויפ'ן טיש איז געווען אויסגעשפרייט א ריינער טישטוך, געווען געגרייט צום טיש בעל-הבית'יש... די שטוב אויסגע- קעהרט, מיט זאמד אויסגעשאמען, דער לאמפ ברענט פרעהליך, און פון דער צווייטער שטוב, פון דער קיר, הערט זיך, ווי זי וואשט זיך... רחל'ע וואשט זיך! דאס קאלטע וואסער גיסט זיך איבער איהר נאקעט לייב, איבער איהרע נאקעטע הענד און האלז...

רב שלמה האָט געפרואוונט צו קלעהרען וועגען לוצק, וועגען די צוויי טויזענד זעקלאך ווייז, וואס עס שמעהט איהם פאר מארגען צו קויפען, וועגען דעם וואס לייבוש קראשענוויצער האט נישט אויסגעקויפט די שעפסען, און וועגען דעם משפט, וואס שמעהט פאר איבער די צוויי גנבים, וואס אידען און גוים האבען בשותפות געשלאגען אויפ'ן יאהר-מארק. אבער פון דעם אלעס שווימט איהם אויפ'ן געדאנק ארויס „דוד המלך מיט בת-שבע“... „זי האט זיך געוואשען אויפ'ן דאך, און דער קעניג האט זי געזעהן“...

און ווידער טראכט ער :

— שלעכט געטהאן, דא פערפאהרען. מיט'ן יוצר הרע טאר מען זיך נישט שפילען.

נאר באלד איז זי, רחל'ע, אריין אויף דער שוועל פון דער טיר. ער האט געקוקט אויף איהר... געווען איז זי איצט אנגעטהאן אין א ריז געוואשען ווייס קאפטעל, און די שענסטע שירץ פון קאסטען ארויס-גענומען. און די שווארצע געדיכטע האאר, ווי א ים וואסער, בעלעגען איהר קאפ, און גרויסע אויגען האט זי, און א שטארקען ווייסען האלז, וואס קוקט ארויס פון אויסגעשניטענעם קאפטעל, און רויטע ליפען, און שטארקע ווייסע ציטן, און אז זי לאכט, לאכט אלץ מיט איהר. זי שמעהט און קוקט איהם אין די אויגען אריין, און א גרויסער פרייד שפראצט פון איהר פנים ארויס, אז זי בעדינט דעם סוחר. זי וויל איהם זיין וואונש פון די ליפען אראבשארען... יא, ער האט מורא פאר איהר... ער ווייס אז זיין הארץ איז שמענדיג געווען גענויגט צו איהר, און נאך דער ווייבס טויט, ווען ער האט געקלערט וועגען א שידוך, האט ער געקלערט וועגען איהר, — פון דער עבירה מאכען א מצוה... פון געשטארקער משפחה קומט זי ארויס: צעהן ברידער, ווי די ריזען. א שטארקער דוד וואלט ארויסגעקומען פון איהר. נור ער האט עס נישט געוואלט טהאן פאר די קינדער. די קינדער וועלען זיך שעמען. און צוליעב נעכט'ן, עליה השלום, און צוליעב דער וועלט, האָט ער גענומען, אַ בת נדיבים.

אין שטיבעל איז קיינער נישט געווען. רחל'ע איז געבליבען מיט רב שלמה'ן אליין. א מינוט האט זי געווארט. צום סוף זאגט זי :

— רב שלמה לאנג שוין נישט געווען ביי אונז. מיר האבען אזוי געווארט! — דערביי איז זי רויט געווארען און אין פערלעגענהייט שטעהן געבליבען אין א ווינקעל.
רב שלמה ענטפערט נישט.

— רב שלמה איז אודאי הונגערין; דאס עסען וועט באלד פארטיג זיין.

און זי קוקט איהם מיט שרעק אין די אויגען אריין — מסתמא איז דער סוחר בית. זי בעטראכט איהם. נאר אז זי זעהט אז רב שלמה ענטפערט נישט, שווייגט זי און ווארט א מינוט אין שטוב. איהר הארץ קלאפט אין דער הויך אזוי, אז רב שלמה הערט עס, הערט, ווי זי ווארט און קוקט איהם מיט געטרוישאפט, ווי א הונט אין פנים אריין, און ווארט אויף עפעס, כאטש אויף א גוטווארט, און ער קאן עס נישט איבערטראגען, — רופט ער זיך אז צו איהר מיט א שמייכעל אין בארד אריין.

— און וואס מאכט עמך? נישט אויסגעקומען, רחל'ע, דא צו זיין. אפשר איצט אפטער. וואס, אפשר שוין א כלה געווארען?

די מויד ווערט רויט פאר פרייד, ענטפערט מיט האלבפערשטענדר ליכע ווערטער און ברעכט אב אין מיטען. נאר זי קוקט, קוקט אויף רב שלמה'ן מיט פרייד און דאנקבארקייט פאר זיינע ווארימע רייד, וואס ער האט גערעדט צו איהר, און וויל שוין מעהר גארנישט. זי געהט גליקליך פון שטיבעל ארויס און הויבט אן צו דערלאנגען אויפ'ן טיש. ביים וואשען האט זיך רב שלמה אומגליקליך געפיהלט. אט האט ער שוין געגעבען די האנד דעם יוצר הרע, נאר אינערליך האט ער זיך נישט געפיהלט שולדיג און זיך געפיהלט גענוג שטארק. איבריך גענס, האט ער זיך פערלאזט אויפ'ן רבונן של עולם, אז דער רבונן של עולם וועט איהם נישט לאזען קומען צו קיין עבירה.

רחל'ע האט דערלאנגט דאס עסען פאר רב שלמה'ן און האט קיין איינציג ווארט נישט גערעדט. דאס פנים האט איהר נאך געפלאמט. ווי פייער, און דאס הארץ האט הויך געקלאפט פון אונטער דעם לייכטען ווייסען קאפטעל. די האאר האבען זיך איהר נישט געהאלטען און ארויסגעפלאכטען זיך פון די צעפ. אז זי האט דערלאנגט דעם טעלער צום טיש, האבען איהר די הענד געציטערט. רב שלמה האט דאס אלץ באמערקט, און איהר אומרוהיגקייט האט איהם הנאה געמאהאן.

ער האט איצט פארגעסען פון אלץ און הנאה געהאט פון עסען און פון דעם וואָס זי שמעהט הינטער איהם, ביי דער טיר, שמעהט און קוקט ווי ער עסט, ווארט, ווי א נעטרייער הונט, און הערט איהר הארץ קלאפען פון דערווייטענס

לאנג און הויך האָט ער געצויגען דעם בענשען און פרום און ערנסט געבענשט. און זי איז נאך אלץ געשטאנען אויף איין ארט ביי דער טיר און האט נישט אראבגענומען די אויגען פון איהם. בעטראכט איהם, בעטראכט און געווארט, און דאס הארץ האט איהר געקלאפט ווי מיט האמערס.

איז שטיכעל איז קיינער ניט געווען. די מוטער איז שוין געשלאָרפֿען, און די שוועסטער איז אוועק צו א שוועגערין, עס האָט זיך נאר געהערט דאס שנארקען פון ברוד לענסקער. רב שלמה האט נאכ'ן בענשען ארויסגענומען זיין רעכען־ביכעל און דערינען אריינגעקוקט. די מויד האט אלץ געווארט, געשטאנען אויף איין ארט און נישט ארבענומען איהרע אויגען פון איהם. אז ער האָט זיין רעכען־ביכעל צוגעמאכט, האט די מויד געפרעגט פערשעהמט, מיט אראבגעהאלטענע אויגען צו דער ערד:

— וואו וועט רב שלמה שלאפען? וואו שמענדיג?

רב שלמה האט געשאקעלט מיט'ן קאפ אויף יא און ווייטער געווען פערנומען מיט זיינע זאכען. די מויד איז פלינק אריין אין קאמער, אין דער צווייטער שטוב. רב שלמה איז איצט אומרוהיג געווארען. דאס הארץ האט איהם געקלאפט, און זיינע נאזלעכער האבען געציטערט. ער האט אנגעהויבען שפרייזען איבער דער שטוב מיט פלינקע טריט. ער האט געוואלט ארויס פון שטוב, און האט נישט געקענט. ער איז אריין אין קאמער. רחל'ע איז געשטאנען ביי דעם בעם, וואו ער האט געזאלט שלאפען, און אויסגעשפרייט א פריש ליילעך. אז זי האט איהם דערזעהן שטעהענדיג פאר איהר, האט זי אויפגעפענט די אויגען מיט די ליפען און געקוקט איהם אין פנים אריין. איהרע אויגען האבען א גלאנץ געווארפען, און איהרע צייהן האבען זיך ארויסגעביסען אויף איהרע ליפען, און זי האט געקוקט אויף איהם האלב אין חלשות און געווארט, און געווארט ווי א נעטרייער הונד... און דאס הארץ האט איהר הויך געקלאפט.

— דו דארפסט אַ כלה ווערען, רחל'ע, — האָט איהר רב שלמה געד
זאָגט אַ בלייכער, — נאָ, בעהאַלט דיר דאָס, וועסטו האָבען צו שטייער
אויף נדן. דו דארפסט אַ כלה ווערען, רחל'ע!

דאָס מיידעל האָט געלאָזט פאלען דאָס הונדערטער אויף דער ערד
און האט איהם געקוקט מיט צער אין פנים אריין, און פון איהרע אויגען
האָבען ארויסגעשפראַצט די טרעהרען אזוי גרויס און פול, ווי די פעריל.
דאס האט איהם געריהרט, און ער האט זיך פארוואורפען געמאכט
פאַר דער שטאַלצקייט. „האַסט צוגעוועהנט דאָס מיידעל צו דיר“ —
האָט ער זיך געזאָגט, און ער איז שוין גרייט געווען אַ טריט נעהנטער
צו טהאָן צו איהר און אויסגעשטרעקט די מאַנד נאָך איהר, ווי דאס מיי
דעל מיט פערמאכטע אויגען האָט זיך אין זיין האַנד ווי אַ קרבן איבער
געגעבען... נאָר באלד האָט ער געקלעהרט: יעדע אידישע טאָכטער
איז ווי אַ מלך'ס אַ טאָכטער, און זי וועט אמאל וועמעס ווייב זיין.
דאָס האָט איהם צוריקגעשטעלט. ער האָט צו איהר געזאָגט מיט אַ
ווייכער, ווארימער שטימע:

— ניין, רחל'ע, דו דארפסט אַ כלה ווערען, רחל'ע, און גאָט זאָל
דיר געבען, דו זאָלסט דיין בעשערטען געפינען, — און ער איז פלינק
פון שטוב ארויס.

די נאכט איז געווען אַ טונקעלע און אַ ווארימע, כאָטש שוין אַן
אלול-נאַכט. אלע פרוכטען און געוויקסען זיינען שוין רייף געווען, און
ביינאַכט האָט דאָס די מיילער געעפענט און ארויסגעהויכט פון זיך
דעם פעטען פרוכטען-געשמאק. פֿעט איז די ערד ארום די לענסקער
טייכען, רייך מיט סעדער, און דער עפעל און די באַרן, אַז זיי ווערען
רייף, צושיקען זיי זייער ריח און פילען אַן די לופט. ליכטלאד האָבען
זיך געלויכטען פון די גערטנער ארויס, וואו אידען זיינען געזעסען אין
די סעדער צווישען גרינס. ליכטלאד האָבען געבלאָנדזשעט איבער דאָ
טונקעלע טייכען פֿון די פישער, וועלכע האָבען פערשפרייט די געצען,
די פיש צו כאַפען איבער נאַכט. אלץ האָט זיך גע'טובל'ט אין געד
דיכטען, פעטען טונקעלען גראָז, וואָס איז פול געווען מיט נאַכט-טוי.
רב שלמה איז ווייט געגאנגען אין דער נאַכט ביז ער איז אַנגעקומען צו
די ברעגעס פֿון טייד. דאָרט זיינען געזעסען די אידען די פישערס.

וועלכע האָבען אָבגעוואַרט די נעץ מיט די פּיש, וואָס די יונגע פּישערס וועלען צופּיהרען אויף די שיפּלאַך צום ברעג, דערווייַל געשמועסט אין וואַסער אַרײַן, דערצעהלט מעשיות פון שדים, פון ל'־ניקעס, און זײַער ער געשפרעך איז, ווי בליי, אַרײַנגעפאלען און פּערטרונקען געוואָרען אין דעם שוואַרצען טײַך. אז זײ האָבען דערזעהן רב שלמה'ן (זײ האָבן בען געוואוסט, אז רב שלמה נעכטיגט אין דאָרף), האָבען זײ זיך אויפֿ־געשטעלט, אָבגערוקט זיך און געמאכט איהם אַן אָרט צווישען זיך.

— איהר שלאָפט נישט, רב שלמה?

— נאָך פּרייה. וועגען וואָס רערט איהר, אידען?

— אָט זיצען מיר און דערצעהלען זיך מעשיות פון אלטען נאָסטי־נינער רב'ן, — זאָגט לײַזער פּישער, וועלכער האָט זיך געהאלטען פאַר אַ למדן, וואָרים ער איז געווען דער בעל־תּפּלה אין דער פּישער־הכּרה, — מיר ווילען דאָס פּאָהרען אויף שבת־תּשובה פאַר'ן משפּט. רב שלמה ווײַס דאָך, אז דער גוי איז געשטאַרבען.

— וועלכער גוי? — דער גנב פון יאָהר־מאַרק?

— יאָ, דעם גוי האָבען זײ גע'הרג'עט. איצט וואַרפען זײ אלץ אַרויף אויף די אידען — אז מיר האָבען גע'הרג'עט דעם גוי. און דער גאַנצער פּראָצעס פאַלט אויף אונז. זײ האָבען זיך גענומען אַ „שרײַ־בער“, ער זאָל פּיהרען דעם פּראָצעס.

— אונזער פּראָצעס וועט פּיהרען דער רבונז של עולם! — האָט זיך אָבגערופען אַן אלטער איד, וואָס זײַן ווײַסער באָרד האָט געלויכטען אין דער טונקעלער נאַכט אַרײַן — מיר וועלען פּאָהרען קײַן גאַסטינין, דער רבי זאָל פאַר אונז מתפלל זײַן.

— זײ פּאָהרען אויפֿ'ן „אַטפּוסט“ צו זײַער „הײליגען“. אז איהר פּאָהרט זיך צו אײַער גאָט, פּאָהרען מיר צו אונזערען, און מיר וועלען זעהן וועלכער איז שטאַרקער, — רופּט זיך אָב אַ יונגער פּישער, אַ גראָבער יונג.

— ווען פּאָהרט איהר? — פּרעגט רב שלמה.

— אויף שבת תּשובה. דער משפּט וועט זײַן אַ טאָג פאַר ערב יום־כּפור, ווילען מיר שבת־תּשובה ביים רב'ן זײַן. קראַשענוויץ פּאָהרט, זשאַכלין פּאָהרט — אלע פון די מקומות פּאָהרען, וואָס זײ האָבען „אויפגעשריבען“, אז דער רבי זאָל מיט אונז תּהילים זאָגען. רב שלמה וועט דאָך אויך זײַן?

— אז אלע אידען פֿאָהרען, וועל איך אויך אויף שבת זיין.

— מען מעג פֿאָהרען צו איהם, רב שלמה. אוי, מעג מען, — דער צעהלט ווידער דער אלטער פישער דער בעל־תפלה, — איך האב נאָך זיין פֿאָטער, דעם אלטען גאסטינינער, געקענט. איז דאָס געווען אַ איד, ווען ער האָט אונז דעם לענסקער טייך אָבערייניגט! איהר געדענקט נישט, פישערס, ווען די טייך איז געשטאנען אַ „טמא“, די פיש זיי נען איבער די ברעגעס געשוואומען, און קיינער האָט זיך צו זיי ניט צוגעריהרט; די טייך איז געווען פֿערשאַלטען. שנעקעס זייט איהר נאָך דעמאָלט געווען. מיר, אלטע פישערס, געדענקען עס, ווען עס האָט פֿון טייך „געסטראשעט“ מיט ניט גוטע. אַך, ווען ניט דער אלטער גאסטינינער, זכרונז לברכה, וואָלט איהר ניט היינט אויף די זאמדען פיש געכאַפט.

— דערצעהלט, רב לייזער, דערצעהלט. רב שלמה וויל אויך הערען.

— ווערען אידען נייגעריג.

דער איד רוקט זיך נעהנטער צו צו רב שלמה'ן און הויבט אָן דער צעהלען, און זיינע ווערטער ווערען פֿערשוואונדען אין דער שוואַרצע נאַכט אריין.

— פֿארציטיגענס, רב שלמה, ווען עס איז נאָך ניט געווען דער נייער גאסטינינער וועג, איז מען געפֿאָהרען צום טייך מיט'ן אלטען פֿוילישען וועג. ברוד לענסקער האָט דאָרט דעמאָלט געוואהנט אויף יעדער זייט טייך. איך האָב גענומען דאָס טייך, בעצאהלט דעם שררה דריי הונדערט גילדען, און דאָ הויבט מען אָן צו רעדען, אַז פישערס וויל לען ניט די נעץ פֿערוואַרפען אין וואסער — עס „סטראשעט“ מיט שרדים. אידען — סוחרים, שניידערס, שוסטערס פֿאָהרען אויף די יאָהר־מערק, קומען אַהיים, דערצעהלען מיאוס'ע זאכען. איינער האָט געזעהן פֿון טייך ווייסע גענו ארויסגעהן, זיינען זיי נאָכגעפֿאָהרען די גענו, געוואָלט זיי כאַפען. מיט אַמאָל ווערען די גענו ניט, און די פוהר ליגט אין אַ בלאַטע, ניט ארויסצוקריכען. אנדערע דערצעהלען, אַז זיי האָבען ביי נאַכט געזעהן פֿרויען זיך באַדען אין טייך, געפֿאָטשט אין וואסער און הויך געלאכט. עס דערצעהלט איינער, אַ צווייטער, און מען הויבט אָן צו ווייכען דעם וועג ביים טייך. עס רוקט זיך אָן מיין טערמיז, איד געה צו אַ פישער אַ גוי: „פֿערוואַרף מיר די נעץ אין טייך“, — פֿאר

קיין מיליאָן אויך נישט. מיין לעבען און מיין אמונה איז מיר טהייר ערער."

געה איך צו אן אנדער פישער: „פערווארף מיר די נעץ אין טייד" — „מיין לעבען און מיין אמונה איז מיר טהייערער". ניט גוט, טראכט איך מיר. לויף איך צו אנטאָניען. אַ גוי געווען דעמאלט אַ וואַיאַק, בעקאנט געווען אין די מקומות פאר „א לעבען איינשטעלער": „געה, פערווארף מיר די נעץ אין טייד". — „אז דו וועסט מיטגעהן. אין צווייען געה איך, איינער נישט".

קלער אהין, קלער אהער דריי הונדערט גילדען איז דאָך עפעס געלר, און אַ ווייב מיט קינדער זיינען ניט קיין שטיינער אויף דער גאס. גוט, זאג איך. איך שטעל איין דאָס לעבען. מיר געהמען אַ פוהר, פערפאַהרען צו ברוד'ן. זאגט ער צו מיר: „לייזער, לאָז אַב, זעהסט, די פענסטער, וואָס געהען ארויס פון מיין שטיבעל צום טייד, האָב איך פֿערהאקט — איך וויל ניט זעהן, וואָס דאָרט טהוט זיך ביינאָכט. אַ גאנצע נאָכט האַלט איך דעם סדר אויפגעמישט ביי „שמע ישראל" און דאָפּעלטע מזוזות אנגעשלאָגען.

איך קוק אויף גאָר נישט. קום, זאָג איך, צום גוי. מיר ווארטען ביז עס ווערט טונקעל. זומער, עס ווערט שפעט פינסטער. די נאכט ווארפט זיך שוין צווישען די קשאַקעס אין טייד אריין. לאָזען מיר זיך מיט'ן שיפעל, פערווארפען די נעץ. צוערשט גאָרנישט, עס פאלט די נאכט ביסלעכווייז, ביז עס ווערט גאנץ טונקעל. פלוצים זאגט צו מיר דער גוי: „לייזער, גיב נור אַ קוק!" איך גיב אַ קוק. איהר זעהט דאָרט אין טייד, וואו דאָס שיפעל פֿערפאַהרט איצט, דאָרט פון יענעם עק ביי די קשאַקעס, גיט זיך אַ טיוד אַ פרוי, אבער אַ פרוי, ווי אַ פריצ' טע, מיט נאסע האָהר, גיט זיך אַ קוק ארום איבער'ן וואסער מיט אַ פאָר גרינע אויגען, ווי אַ לעמפעל וואַלט דיר אַרומגעלאָפען איבער'ן וואסער און אַ ברום כאַכאַכא און טיוד אונטער'ן וואסער. אין אַ מינוט ארום אַ גאַנצע סטאָדע דאמען, אַ צוואנציג שטיק. אלע האַבען זיי אויסגעזעהן גלייך, אלע מיט גרינע אויגען און לאַנגע נאסע האָהר. אַ זענדאויה זיך אין וואסער ביז'ן האַלבען לייב — כאַכאַכא! איך גיב אַ געשריי: „שמע ישראל", דער גוי, להבדיל: „אוי, יעזוס". דו זעהסט שוין ניט, נאָר דו פיהלסט פון וואסער אזאַ ברומען. אזאַ

ביטער געוויין, אז דאָס האַרץ ווערט צושניטען... קוים מיט צרות זיך צום ברעג צוגעשיפט. דאָס לעבען איז טהייערער ווי אלץ.

די נאכט איז געלעגען שוואַרץ־טיעף פּערזאָנלעך אין די גרעזער טיעף פּערזאָנלעך אין וואסער. פון דערווייטענס האט זיך געהערט, ווי די פישערס קלאפען לייכט מיט זייערע רודערס איבער דעם אויבער פלאך פון וואסער, און יעדע מינוט גיט עס אין וואסער אַ צוג. פאלט אַ שטערן איבער דער טונקעלער נאכט אין וואסער אריין, און עס דוכט זיך, אז אַט באַלד וועלען אַרויסטויכען פון טייד די וואסער־פּרויען, צועגען וועלכע לייזער פישער דערצעהלט.

— און וואס איז געווארען דער סוף? — פרעגען די יונגע פישערס

מיט אומגעדולד.

— דערוויייל ווערען פיש טהייערער אין די ארומיגע מקומות. אַ קלייניגקייט, לענסק גיט קיין פיש נישט! די פיש שווימען דיר איבער דעם ברעג — נו, געה כאפ זיי! אפילו ווען דו וועסט זיי כאפען, ווילען אויך די ווייבער קיין לענסקער פיש ניט קויפען. איד לויף צום שררה: „געוואלד, פאני לעבען! אַ אַרימאן אַ איד, דריי הונדערט גילדען!“ דער שררה, אַ רשע, זאגט: „וואס זאל איד דיר טהאן? פאָהר צו דיין רבי'ן, זאל ער דיר העלפען“. איד גיב מיר אַ טראכט: אין אַ גוטער שעה אפּשר האסטו רעכט. וואו איז טאקע געווען מיין שכל ביז איצט? — איד פאָהר קיין גאַסטיניו, רייס מיד אריין צום רבי'ן — אַ פראַסטער איז ער דאָך געווען און אַ צוגעלאָזענער; ווער עס האט געוואַלט — קוט אריין און זאג: רבי, אזוי און אזוי! און איד וויל שוין גאָר נישט פאר מיר, אפּשר ביז איד נישט ווערטה, גאָר פאר'ן כלל — אַרימע־לייט, נעבעד, קענען אויף שבת קיין פיש ניט קויפען. אין די אלע מקומות זיינען פיש טהייער געוואָרען. דער רבי דופט אריין דעם שמש, און דער שמש זאגט אויך דאָסעלבע: „אַ גילדען אַ פונט פיש. אַ האַלבע שטאַרט שוין די דריטע וואָך אַהן פיש. און נישט בלויז ביי אונז“. דער רבי דרעהט זיך ארויף און אַראָב איבער דער שטוב. מיט אַמאָל מאַכט ער צו מיר: — „האַסטו שוין דעם הודש מתדש לבנה געווען?“ — „ניין“, — זאג איד. — „האַסטו דאָ דעם וואָגען?“ — „יא“, — זאג איד. — „מיר פאָהרען היינט אויף דער נאכט צום טייד. גאָר געדענק, זאַלסט קיינעם נישט זאָגען דער

פון, עס איז א גרויסער סוד, און וואָס דו וועסט זעהן, זאלסטו שווייגען, זאל נאָט אָבחיטען!"

פאַרנאכט האָב איך איינגעשפּאַנט מיין וואַגען און געווארט היינט טערן שטאַרט, ווי עס איז געווען אַבגערעדט מיט'ן שמש. איך גיב אַ קוק — דער רבי מיט'ן שמש געהען אין פּראָסטע קליידער, כדי מען זאל זיי ניט דערקענען. פּלינק ארויף אויף דער פּוהר, און מיר פּאַהרען. דער טייד איז נישט ווייט, אַ וויאַרט צעהן. און אַ נאַכט איז דענסט מאַל געווען — אַ מחיה. די לבנה איז ערשט ארויס אויפ'ן הימעל, זי מער-לעב. גיך זיינען מיר אַנגעקומען צום לענסקער וועלדעל ביים טייד. דער רבי איז אראב פון וואַגען, אריין אביסעל טיעפער אין וואַלד געשטעלט זיך אונטער אַ בוים און מעריב געדאווענט. געקעכצט. נעך בער, אוי, געקעכצט! איך מיט'ן שמש — הינטער איהם. נאָך מעריב זאָגט ער צו מיר: — „בלייב דו ביים וואַגען, און איך וועל מחדש זיין די לבנה!"

ווארט איך און זעה, ווי אַט הויבען זיך שוין אָן די פרויען צו בער ווייזען. דאָס האַרץ קלאַפט מיר. דער רבי קוקט נישט אויף זיי, נאָך געהמט ארויס דאָס סדור'ל און הויבט אָן מחדש צו זיין די לבנה. איך קוק הינטער מיר — די פרויען האָבען זיך אלע אויסגעזעצט אין וואסער און הערען זיך איין, ווערען נישט פערשוואונדען. פּלוצים, זוי דער רבי זאָגט אזוי צו אונז „שלום עליכם", און מיר ענטפערען איהם „עליכם שלום", — ניט ער זיך אַ דרעה אויס צו די פרויען און זאָגט צו זיי: „שלום עליכם!" ווי זיי האָבען נור דערהערט דאָס ווארט, איז, ווי דו וואָלסט זיי פון וואסער אַבגעווישט — אונטערנעמונט און ניטא מעהר.

נאָך דעם מחדש זיין די לבנה האָט זיך דער רבי געשטעלט ביים ברעג און גערעדט אין וואסער אריין: „איך בין גוזר אויף איד, איהר זאָלט מעהר דאָ נישט אַהער קומען! אייערע נשמות טובל זיין; אידען דארפן פיש אויף שבת!"

און פון דענסטמאָל אָן — שאַ! מען הערט נישט און מען זעהט, נישט, ווי מען וואָלט דאָס וואסער מיט אַ הינטוד אַבגעווישט. דער שמש האָט אַבער דאָך דערנאָך דערצעהלט. עס זיינען געווען די מתים פון דעם דערבייאַגען בית-עולם, וואָס ליגט אויפ'ן באַרנ...

זיינען זיי אהער געקומען, אין טיך טובל זיין זייערע נשמות, איידער זיי זיינען אין הימעל ארויף צום בית-דין של מעלה. א חברה זינדיגע נשמות געווען וואס מען האט נישט געלאזט אין הימעל אריין, און מיט דעם, וואס דער רבי האט זיי געזאגט „שלום עליכם“, האט ער זיי ארויפגעבראכט אין הימעל אריין.

— אזא איד איז געווען דער אלטער גאסטיניגער — ווענדט זיך דער אלטער פישער צו די יונגע — דאס וואס איהר כאפט איצט פיש אין טיך, האט אלץ דער רבי געמאכט: אז נישט וואלט פון טיך א זומפ געווארען.

דער איד האט געענדיגט זיין ערצהלונג. עס זיינען נאך געזעסען די פישערס פערטראכט און געקוקט טיעף אין טונקעלען וואסער אריין און צוגעהערט זיך צום קלאפען פון די שיפלאך אין די וועלען פון וואס סער פון דערווייטענס. עס האט זיך געדאכט אז זיי פערנעהמען דעם רבי'ס „שלום עליכם“, וואס האט געשוועבט איבער'ן וואסער. באלד זיינען די שיפלאך צוגעשוואומען צום ברעג און געשלעפט א שווער אָנגעפילטע געץ מיט א גוט געווינס; די יונגע האבען זיך אנגעהויבען צו רודערען, אויפגעשמעלט די טונען מיט וואסער, אנגעצונדען די שטורקאצען, און ביי דעם ליכט האבען ברוך לענסקער'ס זיהן אָנגע-הויבען ארויסצואווארפען פון די שיפלאך אויפ'ן ברעג גרויסע העכט, לעשמשעם, קארפען, וואס זייערע גאסע טונקעלע שופען האבען גע-בלישטשעט אין פלאם פון די שטורקאצען. די יונגע האבען די גרויסע פעטע פיש אריינגעלאזט אין די גרויסע טונען וואסער, און עס האט זיך געדאכט, אז די פיש, וועלכע קומען ארויס פון דער טיעפעניש פון דער טיך, זיינען דאס די פערוואנדעלטע פרויען, וואס זיינען אויף שטענדיג אין וואסער פערטריבען געוואָרען און זיינען מגולגל געוואָרען אין די טונקעלע לעבעדיגע פיש...

אז רב שלמה איז דערנאָך אריין צום פישער נעכטיגען, האט ער נאך געטראָפּען די מויד זיצענדיג אין קיך און ווארטענדיג... איהר קאָפּ האט זי געהאט געוואשען, די שווארצע צעפּ פערפלאַכטען אין רויטע בענדלאך און האָט זיי פערבונדען ארום איהר קאָפּ. זי האָט געהאלטען א שפיעגעלע אין האַנד און זיך בעטראכט דערינען.

א מינוט האָט זיך רב שלמה אָבגעשטעלט, בלייך געוואָרען, גע-
קומט אויף איהר. די מויד האָט איהם ווידער געשיקט איהרע בליקען
פון איהרע גלענצענדע אויגען און טיעף אריינגעדרינגען אין זיינע
אויגען, ווי זי וואָלט געוואָלט דורך איהר בליק איהר גאנצע זעהנוכט
און וואונש פון איהר ווארים בלוט אויסדריקען. איהר פולע ברוסט
האָט הויד געקלאפט און זיך געהויבען און געשלאָגען פון איהר לייכטען
ווייסען קאָפּטעל. זי איז געזעסען אויף איין אָרט און הינטיש בעטענדיג
דיג געקוקט אויף איהם... דער איד האָט געפיהלט איהר ווארימען בליק
און אַ ציטער איז איהם אָדורך דורך דער לייב. ער איז פלינק אריין אין
זיין קאמער, זיך פערמאכט און הויד, פרום און מיט'ן גאנצען הארצען
קריאת'שמע געלייענט.

צו מאַרגענס בענינען, ווען רב שלמה איז געזעסען אויף זיין וואַגען,
און די פאר שטארקע האָבען איהם געטראָגען איבער דעם פייכטען
וועג, וואו ארום און ארום זיינען געשטאנען די פארטיגגעוואקסענע
תבואות אויף די פעלדער, די פרוכטען אין די סעדר, אלץ בעהויכט
און דורכגעטונקט מיט דער פייכטקייט פון מאַרגען — האָט אַ גרויסע
פרייד און אַ גרויסער שטאַלץ אָנגעפילט זיין הארץ איבער דעם, וואָס
דער רבונג של עולם איז איהם בייגעשטאַנען, און ער האָט נוכר געווען
זיין יצר הרע... און עס האט זיך איהם געדאכט, אז די אלטע פעלד-
דער און סעדרע וואקסען דאָס פאר איהם, פאר איהם ווערען זיי רייף —
אז ער זאָל זייערע תבואות קויפען. און מיט דעם גרויסען בטחון איז
רבונג של עולם איז ער זיין וועג געפאָהרען — גרויסע געשעפטען מיט
דעם גרויסען לוצקער שררה צו מאַכען.

VI

די מלחמה צווישען די געמער

עס זיינען אנגעקומען שווערע צייטען אויף אידען. דער גוי, דער „קאניקראד“, וואס מען האט געשלאגען אויפ'ן מארק, איז געשטארבען פון די קלעפ. דער איר, אייזיקל ננב, איז א געזונטער ארויסגעקומען. האבען די גוים געזאגט, אז „זויערען“ האבען די אידען לעבען געלאזט און „אונזערען“ האבען זיי גע'הרג'עט. א לויה האט מען געמאכט דעם ננב, גלייך ווי ניט א קאניקראד וואלט געשטארבען, נור א הייליגער. די קירד האט א גאנצען טאג געקלונגען, און דער קלאנג האט אויף אידען א שרעק אָנגעוואָרפֿען. זיי האבען פערפיהרט א פראצעס, א „שרייבער“ האבען זיי זיך פון דער גרויסער שטאדט געלאזט ברענגען, אז ער זאל זיין זייער מליץ יושר, און ארויפגעלעגט דאס גאנצע פעקעל אויף אידען. געהערט האט מען שוין, אז מען האט א פאר אידען, שניידער, די ריכטיגע אָנפֿיהרער פון געשלעג, אין וואך אריינגעזעצט און רב שלמה'ן האט מען גערופען אין „ראטהויז“ אויפ'ן פעהער. געוואלט האט מען איהם פעהאלטען, איז אָבער געוואָרען א געוויין אין שטאָדט, האט מען איינגעלעגט א הויז אין ערבות און איהם ארויסגעלאזט. איז די שרעק בעפאלען אלעמען פון קליין ביז גרויס, און מען איז געלאָפֿען קיין גאסטיניו, צום רבי'ן.

די גאסטיניגער ערד איז געווען פרומע ערד. פון יאהרען-לאנג איז דארט געשטאנען די אלטע גאסטיניגער שוהל, וועגען וועלכער מען דערצעהלט זיך אָב ביי אידען וואונדער-מעשיות, וואָס אין איהר איז געשעהן. וויפיעל תפילות, וויפיעל אידישע טרעהרען האבען איהרע אלטע הונדערט-יעהריגע ווענט שוין אין זיך איינגעזאפט! קליין איז די שוהל פון דרויסען, כדי זי זאל זיך ניט ווארפען די גוים אין די אוי-גען. און זינט אידען זיינען אין גלות, מוז די אידישע שוהל זיין ניע-דעדיגער פאר זייער קירד... נאָר דער נר תמיד, וואָס מען האט אין איהר אָנגעצונדען פאר הונדערטער יאהרען, ברענט נאָך דארט ביז אויפ'ן היינטיגען טאג. און א חזקה איז עס, אז אין שוהל זאל תמיד

כאָטש איין איד זיצען, בייַטאָג און בייַנאַכט, און זאָל דאָרט תורה לערנען; און דער קול התורה, וואָס האָט זיך געלאָזט הערען אין איהר אין דעם ערשטען טאָג, וואָס מען האָט די שוהל אויפגעעפענט, איז נאָך גיט פערשוויגען געוואָרען ביז הייַנטיגען טאָג. אידען גלויבען, אז ווען, חלילה, דער קול התורה אָדער דער נר תמיד וועט אין דער שוהל אויף איין מינוט איבערגעריסען ווערען, געהט די וועלט, חלילה, אונטער... ווארים די גאנצע וועלט בעשטעהט נאָר אויף דער תורה, וואָס ווערט געלערענט אין דער שוהל... מתמידים זיצען דאָרט און לערנען יומם ולילה. ארום דער שוהל געפינען זיך די גרויסע ישיבות, בעקאנט אין פוילען. ליעב האָבען די גאסטינינער בעלי־בתים די בית־מרדש־בחרים און בעזאָרגען זיי מיט טעג — אַ חזקה שוין פון יאָהרען, — ציהט אַן די יונגע פון די מקומות ארום אין די גרויסע גאסטינינער ישיבות תורה צו לערנען. די ראשי־ישיבות מיט די משגיחים מיט די קאפלען אויף די קעפ דרעהען זיך ארויף און אראָב אין די ישיבות, און דעם קול התורה פון אינגלאַך און בחורים הערט מען פון גאסטינין אויף וויאָר־סטען ווייט. הוימיש זיינען די בחורים ביי די שטאָדט־בעלי־בתים. די טאטעס גיבען זיי עסען, און די טעכטער וואשען פאר זיי וועש... און האָט א איד אין די מקומות ארום אַ טאָכטער אויסצוגעבען, שפאָנט ער דעם וואַגען איין און פאהרט קיין גאסטינין, קומט אין דער ישיבה צום רבי'ן אריין; „רבי, גיט מיר אַ חתן פאר מיין טאכטער“. פיהרט דער רבי אַ בחור ארויס פון דער ישיבה; „נא, דאָ האָסטו אַ חתן פאר דיין טאָכטער“. געהמט זיך דער איד זיין איידים אהיים; „דאָ האָסטו דיר דיין ברויט, דיין קלייד, דיין ווייב מיט דיין שטוב, און זיך מיר און לערן“.

אין יעדער אידישע שטוב איז דא אַן איידעם אַ לערן־קינד, וואס זיצט אַ גאנצען טאג איבער די גרויסע גמרות. עס ארבייט דער שוועהר, די שוויגער, די זיהן, די טעכטער; די ווייבער פאָהרען אויף די יאָהר־מערק און שלאָגען זיך מיט גוים, און אין דער היים זיצט דער איידים און לערנט. מען קאָכט פאר איהם יויכלעד, און מען האָט דרד־ארץ פאר איהם. און פאָהרט דער שוועהר אין די גרויסע שטעדט אריין, ברענגט ער מיט אין אַן עק פון זיין וואַגען די ספרים פון יאָהר־מארק פאר זיין איידים. אין יעדע אידישע שטוב איז דאָ אַ שאַנק מיט ספרים, ש"ם, רמב"ם, שאַלות תשובות, ראשונים און אחרונים... אזוי

ווערט די תורה פערשפרייט פון גאסטינין איבער דער גאנצער סביבה ארום...

און אזוי ווי ביי אידען, אזוי איז, להבדיל, אויך ביי גוים. אויף דער גאסטינינער ערד שטעהט די בעריהמטע דאָמבראָווער קירכע, וואָס איהרע הייליגע בילדער טהוען וואונדער, און די גוים פון דער גאנצער מאַזאַוויצער ערד זיינען עולה־רגל אהין און שלאָגען דעם שטערען אָן איהר הייליגער שוועל. פרום איז דער גוי פון דער גאסטינינער ערד, און נישט צו איינעם ווייזען זיך הייליגע געשטאַלטען אין די נעכט פון מאַירגעבעט, ווען דער גוי זיצט אויס די גאנצע נאַכט ביי די צלמים. דערפאר, אז עס קומט אן אן עת צרה אויף אידען, אדער אויף גוים — איילען ביידע פעלקער פון לאַנד פוילען קיין גאסטינין.

פערשטאַנען האָט דער ביסקאָפּ פון דער דאָמבראָווער קירכע, אז אידען וועלען פֿאַר'ן פראַצעס קומען צום רבי'ן — האָט ער אויסגעריר פען אַן „אַטפּוסט" צום דאָמבראָווער הייליגער בילד, וואָס איז הינטער גאסטינין, און, אויף להכעיס, אויף דעמזעלבען שבת, וואָס אידען קומען צום רבי'ן.

בעלעכט איז היינט, פרייטאָג, דער וועג קיין גאסטינין. עס פֿאַהר רען אידען צום רבי'ן, די אַרימע געהען צום פוס. עס געהען די גוים צום „אַטפּוסט" אין דער קירך אריין, וואָס דער נלח האָט אויסגערופען דוקא אויף דעם הייליגען שבת, כדי צו שטערען דאָס געבעט, אז די תפילות זאלען אויפ'ן וועג צום שער־הרחמים פערבלאָנדזשען אין שטן'ס האַנד... נאר מיר האבען אַ גרויסען חזוק — דעם גאסטינינער רבי'ן... „אז איהר צו אייערס — געהען מיר צו אונזערס" — טראכט זיך ניט איין איר, דערזעהענדיג די גוים. און נישט איין אידען פיהרט טאַקע דער שטן אלײן, דער גוי אויף זיין אייגענער פוהר. אויפגענומען אויף זיין וואָגען דעם איד, אז ער זאל איהם שטערען אין זיין דאוונען... און נישט איין איד האט אויך די נארישקייט געטהאן — אויפגענומען אויף זיין פוהר אַ גוי'ע, צו פֿיהרען זי אויפ'ן „אַטפּוסט" אין דער קירך אריין.

די שטאַרט איז שוין פול. די גוים אין די נייע זונטאַנדיגע רעק, וואָס אידען האָבען דורך די לאַנגע ווינטער־נעכט אויפגענייהט. אויס־געפוצט האָבען זיך די פויערטעס פאר זייער גאָט אין דעם שעהנסטען

און דעם בעסטען, וואָס זיי האָבען נור אין זייער קאסטען בעהאלטען געהאט. עס ווארפען זיך די רויט־קאלירטע טיכער איבער די רוקענס, און עס פארבען זיך די רייך געפארבטע בענדער, און דאס גאנצע שטעד־טעל איז פול פון די קאַלירען, און וואו מען קוקט, רייסט עס אויף — מיט קרעלעך־בעפוצטע קעפ פון די פויערטעס, פון דער וויסקייט פון פויערשע מאַנטלען מיט די רויטע הויזען... און די קירכע־גלאַק קלינגט, קלינגט פון פריה־מאַרגען אָן, און יעדער קלאנג גיט אַ רים אין אידישען הארץ...

נור אידען האָבען אויך נישט געשוויגען. עס לויפען אָן פוהרען מיט אידען איבער אלע וועגען, שאַסייען אין שטעדטעל אריין. פֿלינק געכאַפט אָן אכסניה, מען וואָהנט מנינים־ווייז אין איין שטוב. און געלאָפען אין מקוה אריין זיך טובל זיין און ארויף צום רבי'ן, „שלום־עליכם“ אָבגעבען. עס זיצט דער רבי אין זיין ווייסען כאַלאַט אין „שלום־שטיבעל“, האַלט די האַנד אויסגעשטרעקט צום עולם. אַ תפילה ליגט אויסגענאסען איבער זיינע געשלאסענע אויגען און אפענע לייפען. ער ווייס, דער רבי, יעדען אידען'ס צרות; טרויעריג זיינען אידען און האָבען מורא. דער רבי זעהט די טרויעריגקייט און די אימה, וואָס קוקט ארויס פון אידישע אויגען, ווען זיי ניבען איהם אָב „שלום־עליכם“. אַ יום־הדין שטעהט פאר, אַ יום הדין פאר נאט און אַ יום־הדין פאר בשר ודם. נאָט איז אַן אַל רחום וחנון, אָבער דער בשר ודם... מיר זיינען אין גלות, אין גוי'אישע הענד. און דער רבי קרעכצט — טיפע אידישע קרעכצען אויף אידישע צרות.

נור קוים רוקט דער שבת צו, געהט אוועק דער אידישער טרויער מיט די אידישע צרות. מען לאָזט די רשעים ארויס פון גיהנום, און מיט דער נשמה יתירה קומט דער בטחון און די אמונה אין דעם רבונן של עולם. פול אנגעשטאפט מיט אידען איז דעם רבי'ס בית־המדרש, פערנומען דער הויף ביז אין דער געסעל אריין, און פון אינווייניג שימערען ארויס די ליכט, דעם רבי'ס ווייסער אטלאַ־סענער כאַלאַט און יואל חזן'ס זיסע שטים. „רב לך שבת בעמק הבכא“, „קומי צאי מתוך ההפכה“ — האַט אין נאס ארום געקלונגען. אידען האָבען אונטערנעכאפט דאָס געזאנג און האָבען געגלויבט אין די ווער־טער און דערנאָך, אַז יואל האַט אויסגעלאָזט „כי בך יחסו עניי עמי“ — זיינען זיי שוין גאנץ רוהיג געוואָרען.

באלד האָט דער עולם אַ וועג צווישען זיך געמאַכט. עס האָבען זיך געוויזען דעם רבי'ס הויף-מענשען, די אלטע רבי'צין מיט די שנייהר און טעכטער, די גרויסע פּעריל זיינען אראָבגעהאַנגען פון זיי, ווי כשר'ע שבת'טראָפּען... און אז דער רבי האָט דעם כּוּס גענומען אין האַנד אַרײַן און קידוש געמאַכט, איז די קדושה אראָבגעקומען איבער דער וועלט, האָט זיך אלץ בערוהיגט און אלץ האָט זיך געהייליגט, און אידען האָבען זיך ווידער דערמאַנט, ווער זיי זיינען, ווער עס איז זייער נאַט, און אַ רהיגקייט איז געקומען איבער זיי אין דער גרויסער שבת'דיגער הייליגקייט...

צו מאַרגענס אין דער פּרייה, פון בענינען אָן, האָט זיך געהערט פון דער קירכע אַ מורא'דיג קלינגען, אַ געזאַנג און אַ ברומען איבער'ן שטאַרט, וואָס האָט אידען בעאַמרוהיגט. עס איז געווען דאָס אַרויס-געהן איבער דער שטאַרט מיט זייערע פּאַנעס און בילדער, מיט זייערע גלחים און גלחים'לאך אין ווייסען אַנגעטהאַן. זיי האָבען געהאַלטען די געבעט'ביכער אין דער האַנד און אלע האָבען געזונגען און צוגע-קלימפּערט מיט גלעקלאך און אַרומבערינגעלט דריי מאל זייער קירד, די גאָס איז פול געווען מיט זייער געזאַנג און געשריי, און די קולות האָבען זיך אַרײַנגעריסען אין רבי'ס בית-המדרש אַרײַן. מען איז פונקט געשטאַנען שמונה עשרה. אידען האָבען געהערט דאָס געזאַנג — דאָס דאוונען די גוים צו זייערען. און פונקט, ווען מיר שטעהען שמונה עשרה, וויל דער שטן שטערען אונזערע תפילות... זיינען זיי געוואָרען צושטאַקען און ניט געקאַנט מכוּן זיין די נויטיגע כּונות. דאָס קירכען געקלאַנג האָט אַרײַנגערונגען אין שוהל אַרײַן, מבולבל געמאַכט די מחות, און דאָס דאוונען איז אַרויס אַ טרויעריג, אַ צוריסענס. „דער שטן האָט, הלילה, מנצח געווען!“ — איז אַ גרויסע שרעק די אידען בעפאַלען.

דערפאַר אָבער האָבען מיר געהאַט אַ דוד המלך, און ביי דוד המלך-אויף דער וואַנט איז אַ פירעלע געהאַנגען. האָט דוד המלך אויסגע-שפיעלט אויף זיין פירעלע די קאַפיטלאַך תהלים, איז נישטאָ קיין אײַן צרה וואָס דוד המלך האָט ניט פריהער אײַנגעזעהן, אַז עס וועט

אויף זיין פאלק קומען, און דערויף א קאפיטאל תהלים פערפאסט. וואס
 דו ווילסט בעמען צו נאָט, וואָס נאָר דיין האַרץ בענעהרט — געפינסטו
 שוין אין תהלים.

דערפאר איז דער גאסטיניגער רבי אַזא גרויסער אנהענגער פון
 דוד המלך'ס תהלים. באלד נאכ'ן מיטאָג, אירען האָבען זיך נור אויפֿ-
 געהויבען פון די טישען, האבען זיי זיך געאוילט אין רבי'ס בית־המדרש
 אריין. זעקס גרויסע ליכט האָבען פאר'ן עמוד געברענט, זעקס יאהר-
 צייטען געווען. דער רבי אליין איז געשטאַנען פאר'ן עמוד, און פול
 איז דער בית־המדרש, אָנגעשטאַפט מיט אירען און אידישע קינדער,
 אלע בית־המדרש־בחורים און תלמוד־תורה־קינדער, און אפילו די ווייב-
 בער־שהל איז פול. און דער רבי זאָגט תהלים פאר'ן עמוד — דער
 רבי אַ פסוק און דער עולם אַ פסוק. דער רבי און די עדה אירען דער-
 צעהלען דעם רבונן של עולם, וואָס פאר אַ צרות עס שמעהען פאַר,
 און עס דוכט זיך, אז דער רבונן של עולם זיצט דאָ און הערט אויס
 אלץ, וואָס אירען דערצעהלען.

פרעגט דער רבי: „אשא עיני אל ההרים, מאין יבוא עזרי?“
 ענטפערען איהם אירען אָב: „עזרי מעם ד' עושה שמים וארץ.“ זאָגט
 דער רבי: „וגם כי אלך בניא צלמות, לא אירא רע, כי אתה עמדי“ —
 ווערט אַ גרויס געוויין אין בית־המדרש, און אירען שרייען נאָר דעם
 רבי'ן און זאָגען מיט: „וגם כי אלך בניא צלמות“ — ווארים אַ גרוי-
 סע שרעק האָט אָנגענומען אירען פאר דעם יום־הדין, וואָס שמעהט
 זיי פאַר.

נאָר רב שלמה האָט אויך נישט געשוויגען און געגרייט זיך צו דער
 מלחמה. קודם כל איז ער אריבערגעפאָהרען איבער די הויפען, צו די
 שררות, וועלכע האָבען געזאָלט זיין די שופטים, — רחמים געבעטען,
 מתנות געמיילט און איינגעשטעלט זיך, דערצעהלט, ווי די מעשה איז
 געווען, און געבעטען, אז מען זאָל רחמנות האָבען, נישט אונטערבריינג-
 גען א וועלט מיט אירען. נאר קיין הבטחות האָט ער פון זיי ניט געקרא-
 גען. מען איז געווען פערביטערט אויף אירען. רב שלמה האָט פאר זיך
 נישט מורא געהאַט. ער האָט געגלויבט באמונה שלמה, אז דא קען
 העלפען נאָר דער רבונן של עולם, און אזוי ווי דער בורא עולם וועט

וועלען אזוי וועט זיין. ביז איצט האָט איהם טאקע גאָט געפיהרט אין זיין וועג, איהם בייגעשטאַנען און איהם ארויסגענומען פון אלעם שלעכט-טעם. פארוואָס, ווייס ער נישט. אפשר צוליעב זכות אבות (ווארים אין זכות עצמו האט רב שלמה ניט געגלויבט, ער האט זיך געהאלטען פאר נישט זעהר א גרויסען צדיק, און עפעס וואס שוועבט שוין דארט אויף זיין נשמה...) נאָר אפשר האָט זיך שוין דער זכות אבות אויסגע-לאָזט. און דערצו דארף א איד תמיד זיין גרייט, און דערצו איז אויך רב שלמה גרייט געווען. ווי נאָר עס איז איהם עטוואָס געקומען אין וועג, האט זיך איהם געדאַכט, אז ביז איצט זיינען געווען די זיעבען פעטע יאָהר, און פון איצט אָן הויבען זיך שוין אָן די זיעבען מאַנערע יאָהר... און ער איז שמענדיג געווען גרייט אָנצונעהמען גאָט'ס רצון. נעהמען דעם שמעקען אין האַנד און צו געהן און אָנצוהויבען אויף'ס ניי, ווי ער האָט אָנגעהויבען, ווען ער איז געווען א יונגער מאַן. און וואָלט נעכע געלעבט, וואָלט עס איהם גאַרנישט אזוי שרעקליך געווען. זי איז געווען מיט איהם איין דעה, זיי האָבען ביידע אָנגעהויבען פון אַרימקייט, ביידע האָט דער רבונג של עולם אויפגעהויבען אין דער הויך — וואָלט זי פערשטאַנען, אז נישט שמענדיג מוז גאָט העלפען, און וואָל-טען ביידע צוזאַמען ווידער אינאיינעם אראָבגענידערט... אָבער חנה'ל-לע איז אריינגעקומען אין רייכקייט, און א יונג מיידעל איז עס געווען, און חתונה האָט זי געהאַט מיט אַן אלמן מיט קינדער, און איצט פיהרט זי שוין אזא הויז, און איז שוין אין די הויכע חדשים... פאר איהר און פאר איהרע קינדער האָט ער זיך געפיהלט ווי א מחויב, אז עס מוז איהם שמענדיג גוט געהן — רייד זיין און גיטער האָבען און א גרויס הויז פיהרען. ווארים אז נישט, מיט וואָס פאר א רעכט האָט ער דען גע-נומען א יונג מיידעל — ער, דער אלמן, א פאָטער פון אזוי פיעל קינד-דער?

איצט ערשט האָט ער איינגעזעהן זיין פעהלער, וואָס ער איז נאָכ-געגאַנגען זיין האַרץ און גענומען אויף זיך אזא התחייבות, וואָס ליגט נישט אין זיין האַנד צו בעצאָהלען, נאָר אין גאָט'ס האַנד. און וואָס פאר א רעכט האט ער געהאַט אויף דעם רבונג של עולם, וועקסלען אויסצושמעלען? "זי איז דען גאָט מחויב איהם צו העלפען?" אָט די געדאַנקען האָבען רב שלמה'ן געדריקט נאַנצע טעג און איהם נישט געלאָזט שלאפען ביינאַכט. און פאר וועמען דאָס האַרץ אויסצור-

דערדען האָט ער ניט געהאַט. די קינדער? די עלטערע מאַכטער?
געוואָוסט האָט ער, אז אַ מאַכסטער'ס אַ האַרץ הענגט שטענדיג אָן דער
מוטער, וועט זי זיך נאָך פרעהען. און וואָס פאַר אַ רעכט האָט ער צו
רעדען אויף דער ווייבעל? אין חנה'לעס אויגען זעהט ער, ליגט עפעס
אַ בקשה צו איהם שוין זינט אייניגע טעג. אפשר וואָלט גוט געווען
מיט דער ווייבעל אליין איבערצורעדען? איז זי אַבער אין די הויכע
חדשים, שוין פערטהאָן מיט איהר אייגען גליק. און געטראַכט האָט
ער פון נעכען, האָט ער פערמיעדען מיט איהר צו רעדען.

נאָר לאַנג, שוין לאַנג האָט חנה'לע געוואַרט אויף דער מינוט. פון
יענעם פרייטאָג צוגאַכט, ווען זי האָט איהם לייעב געקראַגען, האָט זי
אַנגעהערט צו איהם, געזוכט אַ געלעגענהייט, אז זי זאָל זיך איהם אוועק-
געבען אינגאַנצען, און געפרעהט זיך אין האַרצען אויף דעם נסיון, וואָס
גאָט האָט זיי צוגעשיקט, אז זיי זאָלען איהם ביידע קענען ביישטעהן.

און אמאָל אויף דער נאַכט, ווען זיי זיינען אליין געבליבען, האָט
זי רב שלמה געטראַפען וויינענדיג. ווען זי האָט זיך אויסגעווישט
איהרע שעהנע שוואַרצע אויגען מיט איהר געהאַפטען טיכעל, פּרעגט
ער זי:

— וואָס וויינסטו, חנה'לע? — האָט דיר ווער שלעכטעס געטהאָן?
פּעהלט דיר עטוואָס? — ענטפערט זי איהם:

— קיינער האָט מיר קיין שלעכטעס ניט געטהאָן, נאָר דו, שלמה,
דו מיינסט, אז איך פערשטעה נישט, וואָס דו קלעהרסט, אז איך פיהל
נישט דיין האַרץ, שלמה?

— איך קלעהר ניט קיין שלעכטעס אויף דיר, חנה'לע — זאָגט רב
שלמה.

— א, יא, שלמה, דו קלעהרסט וועגען מיר זעהר פיעל שלעכטס.
הלאַזי זאָל דיר דער רבונז של עולם מוחל זיין מיין צער. וואָס, בין
איך נישט דיין ווייב? וואָס טויג מיר דיינע הייזער מיט דיינע פעל-
דער, ווען דיין האַרץ איז ניט מיט מיר? דאָס האָב איך געבעטען דעם
רבונז של עולם מאָג און נאַכט, אז ער זאָל אונז אַ נסיון צושיקען, אז
איך זאָל גאַרנישט האָבען, גאַרנישט האָבען, נאָר דיר, שלמה.
— ווייסטו, וואָס עס שטעהט אונז פאַר, חנה'לע?

— וואָס קאָן איד פּערשטעהן, ווען דיין האַרץ איז נישט מיט מיר ?
וואָס קאָן מיר נאָך ערגערס געשעהן, שלמה ?

— חנה'לע, איד האָב נישט אזוי געמיינט.

— יא, שלמה, איד ווייס דינע געדאַנקען. אז מען איז אַ אַידיש ווייבעל, פיהלט מען די געדאַנקען פון מאן. איד ווייס, אז דו קלעהרסט וועגען מיר זעהר ניט גוט. האב איד דאס פּערדיענט ? וואס זאל איד טהאָן, שלמה, אז איד זאָל דיין האַרץ געווינען ? דיין קינד טראָג איד שוין אונטער מיין האַרץ און דיד האב איד נישט.

— ווייסט, חנה'לע, אז מיט'ן רבונן של עולם האָט קיינער קיין קאָנטראַקט ניט געמאַכט ? — זאָגט רב שלמה, געהנטער צוגעהענדיג צו איהר, — און וואָס וועסטו טהאָן, אז עס וועט, חלילה, אונז אויס-קומען צו ליידען, זעהר צו ליידען ; אז עס וועט איהם געפּעלען, אז פון היינט אָן זאָל אן אנדערער טראָגען דעם קאפּעל פֿון „שלמה נגיד" ? מיר האָבען נישט געמאַכט מיט איהם קיין קאָנטראַקט, און פאר וואָס קומט דען גראַד אונז דאָס רייכקייט, און ניט קיין אנדערע ?

דאָס ווייבעל האָט איהם נאָך געקוקט אין די אויגען אריין :

— אַלץ זאל ער ביי מיר אוועקנעהמען, נאר מיט איין זאך זאל ער מיר ניט שטראפּען — דיין האַרץ זאל ער ביי מיר ניט אוועק-נעהמען. דו ווייסט נישט די ליידען. וואָס קאָן זיין נאָך ערגער פון די ווערטער, וואס דו זאגסט מיר איצט ?

— איד מוז דיר זאָגען, חנה'לע, דו האָסט אָנגעהויבען רעדען מיט מיר. איד מוז דיר זאָגען. איד בין דיר מחויב. איד האָב דיר גענומען אַ מיידעל, ווען איד בין שוין אן אלמן געווען מיט קינדער, ביזט אין עשירות אריינגעקומען, קאָנסטו מיינען, עס מוז אזוי זיין. און דאָ ווייסט מען ניט, ווי דאָס רעדעל קאָן זיך געבען אַ דרעה, און נישט דאָס געלד בלוזן אוועקנעהמען און אַרימע-לייט צו זיין, נאָר נאָר ער גער. דער רבונן של עולם וועט וועלען אונז שטראפּען מיט ענוי הגוף, פּערשיקען אין די ווייטע מקומות, מיט בזיון און בושה. מיר שטעהען פאר אַ משפּט פֿון בשר ודם, אַהן רחמנות. מילא, איד בין גרייט פאר-ליעב געהמען אַלץ, וואס ער וועט מיר שיקען. ער האט מיר געגעבען גוטע יאָהרען, ער קען מיר געבען שלעכטע יאָהרען. אָבער דו ביזט נאָר אַ יונג ווייבעל, דו הויבסט ערשט אן צו לעבען. ביזט אריינגעקומען

אין א גרויס הויז, קאָנסט מיינען, אז עם קומט דיר, און נישט פאר-
ליעב נעהמען גאָט'ס שטראַף. איך מוז עם דיר זאָגען.

— צי בין איך דען ניט דיין ווייב? — וויינט דאָס ווייבעל —
פאר וואָס רעדסט דו צו מיר, ווי איך וואָלט, חלילה, אַ פּרעמדע געווען?
איז דען נישט דיין גורל מיין גורל? און אפשר איז עם שוין צוליב
מיר, אפשר איז עם שוין מיין מזל. פאר וואָס רעדסט דו צו מיר אועלכע
רייך?

— אבער וועסטו עם פאר ליעב נעהמען און קיין תרעומות נישט
האַבען אויפ'ן רבונז של עולם, נישט, חלילה, בפה, נאָר אויך במחשבה,
אפילו ניט טראַכטען אזוי?

— שלמה, וואָס קאָן מיר בעסער זיין, ווי צו טהיילען מיט דיר
דיין גורל? דאָס איז דאָך געווען מיין געבעט צום רבונז של עולם ביי-
טאג און ביי-נאכט! און זאל דער רבונז של עולם אונז שטראַפען, מיט
וואָס זיין ליעבען נאָמען וועט געפעלען — ווען דיין האַרץ איז נאָר מיט
מיר, קאָן מיר גאָר נישט געשעהן, האָב איך פאר גאָר נישט קיין מורא,
וועל איך פאר ליעב נעהמען, אפילו, חלילה, איז די הייזער צו געהן.

— אויב אזוי, האָב איך טאָקע פון דיר שלעכט געקלעהרט, זיי מיר
מוחל, חנה'לע. איך ווייס, אז דיין האַרץ איז מיט מיר, און דער רבונז
של עולם וועט אונז העלפען. — און רב שלמה האָט זיך אוועקגעשטעלט
אין איין ווינקעל שטוב מיט'ן תהלים אין דער האַנד און האָט געזאָגט
זיין קאָפיטעל תהלים, וואָס ער זאָגט, ווען ער איז אין אַ גרויסער
סכנה. און חנה'לע האָט זיך אוועקגעשטעלט אין אַ צווייטען ווינקעל
שטוב מיט'ן תהלים אין דער האַנד, נאר זי האָט נישט געזאָגט פון דעם
תהלים, זי האָט געזאָגט איהרע אייגענע ווערטער.

מיט אזא האַרץ איז רב שלמה געפאָהרען צום יום-הדין.

VIII

די מצוה.

מיר האָבען אַ גרויסען גאַט. דריי טעג האָט זיך אוועקגעצויגען דער משפּט. זייער „שרייבער“ האָט וועלטען איינגעלעגט, געשאַטען אויף אידען פּער און שוועבעל, אָבער ער האָט נאָר נישט געקאָנט מאַכען געגען דעם רבוננו של עולם'ס ווילען, געגען אידענ'ס תּהלים זאָגען, די גו'ע, וואָס מען האָט איהר פּערקויפט די קראַנקע קוה, האָט זיך מודה געווען, אז דאָס האָט איהר דער גוי פּערקויפט, און דער אלטער פּויער פון דאָרף, וואָס האָט געמאַכט מיט רב שלמה'ן דעם „סאמע-סאנד“ (זעלבסט געריכט), האָט געזאָגט בפּירוש, בפּני קהל עם ועדה: אז דאָס האָט ער אליין מיט רב שלמה'ן געמאַכט דעם „סאמא-סאנד“. וואָר רים פון פּערצייטענס אָן פּיהרט מען זיך, אז מען כאַפט אַ גנב אויפ'ן יריד, געהערט ער צום יריד; און אַ גנב'ס אַ פעל, איז ווי אַ הונד'ס אַ פעל, און ווער עס וויל מעג שלאָגען. האַבען די „סענדזשעס“ (ריכ-טער) איינגעזעהן, אז דער גוי האָט רעכט, האָבען זיי געמאַכט אַ בע-ראַטהונג און בעשטימט, אז מען זאָל צעהן גוים און צעהן אידען אייני-זעצען אין „קאָזע“ אויף אַכט טעג, און רב שלמה מיט דעם אלטען פּויער זאָלען בעצאָהלען צו פינף און צוואַנציג רובל קנס דער אלמנה פון דעם „קאָניקראַד“.

נאָך דעם משפּט האָבען די אידען מיט די גוים געמאַכט אַ גרויסע „זגאדע“. מען איז געגאנגען אין שענקעל אַרין און אינאיינעם גע-טרונקען און געפאַטשט זיך אין די הענד אַרין, און די גוים האָבען געשריען ביים גלעזעל בראַנפען: „נאַש אי וואַש באָג זגאַרדזשיליזשע“ — אז זייער גאַט מיט אונזער גאַט האָבען דאָס געמאַכט דעם שלום, זיינען זיך דורכגעקומען. נאָר די אידען האָבען בשום אופן ניט גע-וואָלט דערויף בעשטעהן און ניט געוואָלט נאַכגעבען, אז דאָס האָט אויך זייער גאַט געמאַכט, נאָר מחמת שלום וועגען האָבען זיי געשווי-גען און שלום געשאַטען מיט די גוים, וואָס מען דאַרף דאָך פון זיי צו לעבען.

דער משפט האט זיך נאר געענדיגט, האט זיך אנגעהויבען באלד א צווייטער משפט — דער משפט מיט'ן רבנו של עולם. עס האָט זיך געגעבען א רוק צו דעם „יום כיפור“. נאר פאר דעם יום הדין מיט'ן רבנו של עולם האָבען אידען א גרויסען „שרייבער“ — דעם גאָסטי־נינער רבי'ן. זיי פערלאָזען זיך אויף איהם יעדעס יאָהר, און אודאי נאָך דעם יום כיפור, ווי ער האָט זיי ערשט אַזאַ נס געוויזען. געזעהן האָבען זיי, אז דער רבנו של עולם וויל זיי העלפען אין דעם, וואָס ער האָט זיי פון „גוי'אישע הענד“ ארויסגענומען. געבליבען איז מען איבער יום כיפור אין גאָסטינין ביים רבי'ן. דער רבי האט אליין גע־זאָגט „כל נדרי“, איז מען דאָך געווען אַביסעל רוהיג. נאָר ביי „נעילה“ איז אויף אידען אַ גרויסע שרעק בעפאלען: ווער ווייסט, אפשר איז דער זכות פון רבי'ן היי־יאָהר אויסגעלאָזט געוואָרען ביים דין פון בשר ודם, און דער רבנו של עולם האָט זיי ארויסגענומען פון מענשענס הענד, כדי ער אליין זאָל זיי משפט'ן, און דער רבי קאָן זיי גאָר נישט העלפען, נאָר זיי מווען אליין זייערע הערצער צוברעכען פאר'ן רב'ש'ע. דאָס האָט זיי דער רבי געזאָגט פאר נעילה, כדי זיי זאָלען זיך נישט צו פיעל פערלאָזען אויפ'ן רבי'ן, נור זיי זאָלען אליין תשובה טהאָן. ביים בעמען צום רבנו של עולם איז ביי נעילה טאקע געווען אַ גרויס געוויין אין רבי'ס בתי־המדרש. און אז דער רבי האָט געזאָגט מיט זיין צובראָכען הארץ און צובראָכען שטים „פתח לנו שערי שמים“ — איז אידען בעפאלען אַ גרויס שרעק, און זיי האָבען זעהר גרויס מורא געקראָגען. די שרעק האָט אָנגעהאלטען ביז צום לעצטען שופר בלאָזען. נאר אז דער רבי האָט געזעהן, אז אידען וויינען און האָבען מורא, איז ער ווידער בטוח געווען, ווארים זיין כלל איז דאָך געווען — „דאָרט, וואו עס איז דאָ אמונה, דאָרט איז דאָ גאולה“, — האָט ער אידען נאָך נעילה געטרייסט מיט זיין פרעהליכען „גוט־וואָך, אידען“, „גוט־יאָהר, אַ גוט־יאָהר“, און איז דעם מוצאי יום כפור געווען זעהר אויפגעלעגט און צוגעלאָזט צו אידען. ביי קדוש לבנה, ווען מען איז שוין פון שוהל ארויס, האָט זיך דער רבי געווענדעט צום עולם מיט אַ פרעהליכען „שלום־עליכם“, און זיין פנים האָט געלויכטען. דאָס האָט אידען זעהר דערפֿרעהט, און די סעודה נאָך יום־כפור האָט מען געעסען מיט אַפֿע־טיט און פרייד: שוין געפיהלט אַ יום־טובֿ'דיגע שטימונג. נאָך דער סעודה איז מען אַרונטער צום רבי'ן זיך זעגענען. דער רבי איז געווען

זעהר גוט אויפגעלעגט און צוגעלאזט, איז געזעסען מיט זיין לאנגער לולקע און גרויסער בארד אין מיטען שטוב אויפ'ן פאטערשטוהל און געהייסען אלעמען אריינלאזען. דער עולם האט זיך געשטופט ביי דער טהיר, אוועקגעשטופט די שמישים מיט די נבאים און אריין אין שטוב. דער רבי האט געשמייכלט און זיך מיט אלעמען געזענענט און אנגע-וואונשען אידען אל דאס גוטס — האט מען נאך אויף דעמזעלבען אויף-דערנאכט די וועגען געשפאנט און מיט דער ליכטיגער לבנה איבער די וועגען אין די שטערטלאך אהיים געפאָהרען, די סוכה מאַכען. און אידען האָבען אונטערגעכאפט זמר'לעך אויפ'ן וועג און דערצעהלט זיך פון דעם רבי'ס מעשים, פון יאהר-מערק, פון סערער און פעלצען — אין דער ליכטיגער לבנה אריין.

אז רב שלמה איז צומארגענס פארנאכט אהיים געקומען (נאך אָבערמאכט אויפ'ן וועג אייניגע געשעפטען), האט ער שוין געטראָפּען ביי זיך אַ פּולע שטוב מיט ווייבער. אין דער קיך האָט געברענט אַ ברויס פייער, און גרויסע טעפּ מיט ווארים וואסער האָבען געקאכט. די ווייבער זיינען געגאנגען אויף די שפיץ נעגעל און געבראכען זיך די הענד. און פון דער צווייטער שטוב האָבען זיך געהערט חנה'לעס מורא'דיגע קרעכצען, וואס יעדער קרעכץ און געשריי איז אזוי שרעקליך געווען, אז דאָס הארץ איז צוריסען געוואָרען. ער איז אריין צו דער ווייבעל אַ בלאסער און אַ דערשראקענער, האָט ער זי געבעד געטראָ-פען ליגען אין בעט, און גרויסע טראָפענס שווייס האָבען אויסגעשלאָ-גען אויף איהר צוהיצט געזיכט. און שעהן איז זי געווען אין דער היץ, זוי אַ מלכה. אז זי האָט דערזעהן רב שלמה'ן, האָט זי איהם אָנגעכאפט ביי דער האנד: „שלמה, העלף מיר, איד געה אויס“, און גרויסע טרעהרען שלאָגען איהר פון די שעהנע אויגען ארויס. ווערט רב שלמה'ס הארץ צושניטען אויף שטיקלאך פון איהרע רייד, זאָגט ער: „וואָס קאָן איד העלפען? דאָ קאָן נאָר איין רבונו של עולם העלפען. נאָר שווייג, חנה'לע, וועסט זעהן, נאט וועט אונז העלפען. ער העלפט מיר אין אלע מיינע וועגען — וועט ער אויך איצט מיר נישט פערלאָזען אין מיינ גרעסטער אנגסט און נויטה“. און הויכט אָן די הענד צו ברעכען: „אוי, טאטע אין הימעל!“ דערצעהלט מען איהם, אז דאָס האלט שוין אָן פון נעכטען, פון נעילה אָן, און מען האָט מורא. אז דאָ זאל זיך נישט האָבען געבע, עליה השלום, זיין געשטארבענע

ארייב, אריינגעמישט, וועלכע האָט געקאָנט, חלילה, ווערען בעלידיגט... שיקט רב שלמה באלד א שליח מיוחד אויף א פּערד קיין גאסטנין צום רבי'ן. מען לאָזט דעם בית-עולם אויסגעסטען און מען שיקט צו נעכען אויפ'ן קבר בעמען מחילה אין נאָמען פון דער יונגער ווייבעל, אז זי זאָל רחמנות האָבען אויף א יונג לעבען און מוחל זיין... און עס בעט די טאכטער אליין ביי דער מוטער'ס קבר: „זי איז א גוטע מוטער צו די שטיף-קינדער“, — דאָס זאָל איהר ביישמעהן. און די שטיף-קינדער אליין זאָגען תהלים פאר דער שטיף-מאמע.

זעהט רב שלמה דער ווייבעל'ס צער, קאָן ער עס שוין ניט מעהר אויסהאלמען. געהט ער אריין צו זיך אין שטוב און שליסט זיך איין און שמעלט זיך אוועק אין א ווינקעל און הויבט אָן צו וויינען מיט גרויסע טרעהרען און זאָגט צום רבונן של עולם אזוי: „טאטע אין הימעל, שמעה מיר ביי. אז איך האָב געזינדיגט, לאָז עס אויס צו מיין קאָפּ, אָבער אויף דער ווייבעל האָב רחמנות. זי איז דאָך אן אומ-שולדיג קינד, א צדיקת איז זי דאָך. איך ווייס, איך בין נישט ווערטת דיין חסד, און אלץ, וואָס דו טהוסט מיר, איז גענוג. גענוג האַסטו מיר געטראָגן, נעהם מיר אלץ אוועק, און ווען עס איז בעווייליגט ביי דיר, לאָז מיר אין די הייזער ארומגעהן, מאך מיר מביש פאר מענשען, נאר שמעה מיר ביי, האָב רחמנות אויף דער ווייבעל!“

און פון דער צווייטער שטוב רייסען זיך אריין די קרעכצען און די געשרייען, און יעדער קרעכץ איז נעבעך אזוי, ווי מען וואָלט אָן אומשולדיג טויב געמוטשעט. קען עס שוין נישט רב שלמה אויסהאל-מען, און א גרויסער שטראָם טרעהרען גיט איהם א גאָס פון די אויגען, און ער שרייט אויס: „רבונן של עולם, איך קאָן איהר צער נישט האַרען, גיט אויס דיין כּעס אויף מיר, אויף מיין הויז. האב רחמנות אויף איהר.“ און ער לויפט אריין צו דער ווייבעל און כאַפט אָן איהר בלייכע האַנד און וויינט אויף איהר, און וויינט אויף איהר גאנץ לאַנג, און וויל נישט אוועק פון בעט, און האַלט זי ביים קאפּ אן, און קושט איהר אין איהר שעהנעם שמערען און טרייסט זי און זאָגט איהר מיט גרויסע טרעהרען: „וויין נישט, חנה'לע, מיר האָבען א גרויסען גאָס! וויין נישט, וויין נישט!“ און זי ענטפערט איהם גארנישט, קאָן נישט רעדען. אויגען האָט זי גרויסע, און קוקט אויף איהם, מיט איהרע

גרויסע אויגען, און שעהן איז זי, ווי אַ מלכה, און איהר יעדער בליק ציהט פון איהם דאָס חיות ארויס.

וועקט מען איהם אויף, און די באַבע זאָגט איהם מזל-טוב, און ווייזט איהם אַ שרייענדיג קינד, אַ בן-זכר. ווייסט ער שוין נישט, וואָס עס טהוט זיך מיט איהם: צי זאל ער טאנצען אין מיטען דער שטוב פאר פרייד, צי זאל ער וויינען. קוקט ער אויף חנה'לען — שמייך כעלט זי מיט אַזאָ זיס-צער'דיג שמייכעל, און די שכנה שיינט אויף איהר, און די אויגען זיינען פול מיט פרייד און דאַנק, און שטעקט די הענד און גלעט רב שלמה'ס קאַפּ. נעהמט מען און מען שיקט אַ צווייטען רייטער אַנזאָגען דעם רבי'ן, אַז די גאולה איז שוין געקומען. שיקט מען אַ צעהן פונט ליכט אין בית-המדרש אויפ'ן ווינטער, שיקט מען אַ צעהן קערץ קוילען אין הקדש אַרונטער.

צומאָרגענס אין דער פריה, אַז מען האָט זיך בערוהיגט, חנה'לען האָט שוין ניט געשלאַפּען, דאָס קינד ביי איהר, געהט רב שלמה אריין. ווייזט איהם די באַבע דאָס קינד, זי באַרט עס. אַהן עיז'הרע אַ גרויס קינד, אַ שטאַרקעס, און האָט דער מוטער גרויס צער אַנגעטראָן, ווייל עס איז, אַהן עיז'הרע, אזוי שטאַרק. געהט רב שלמה צו צו חנה'לען, נעהמט ער זי אָן ביי דער האַנד און פרעגט זי, וואָס זי מאַכט. קוקט זי איהם אין די אויגען אריין, און איצט — שוין נישט מיט שעמעוויר דינקייט און נישט מיט מורא, נאָר מיט ליעבע און זיכערקייט. זי איז די מוטער פון זיין קינד און זאָגט צו איהם אזוי: „איך האָב נור מורא געהאַט, שלמה, אַז איך זאָל ניט פּערשעהמט ווערען“. פרעגט ער זי: „פארוואָס זאלסטו פּערשעהמט ווערען?“ — ענטפירט זי איהם: „אַז איך זאל ניט פּערשעהמט ווערען“ פאר גאט און פאר לייט, אַז איך בין ניט ווערטהע צו זיין די מאַמע פון דיין קינד“. גלעט ער זי איבער'ן שמערן און זאָגט: „דער רבונג של עולם וועט דיר, הלילה, נישט פערשעהמען, וועסט נאָך די זכיה האַבען צו זיין אַ מוטער פון אַ סך קינדער און וועסט נאָך די זכיה האַבען צו הערען זייער קול התורה, און מיר וועלען נאָך דערלעבען מגדל צו זיין זיי לתורה, לחופה ולמעשים טובים“. קוקט זי איהם אין די אויגען אריין מיט דאַנקבאַרקייט און זאָגט: „אַמין. און ער זאָל דיר העלפען, אַז די פרנסה זאָל דיר אַנקומען גרינג, און מיר זאָלען זיי דערלעבען אויפצוציהען און נחת האַבען פון זיי“ — און ער פיהלט, אַז איהרע טרערען פאלען אויף זיין האַנד: „מיר

זאָלען, חלילה, נישט פערשעהמט ווערען". ענטפערט ער איהר: „דער רבוננו של עולם האָט מיר שטענדיג געהאַלפּען. איך ווייס נישט, פארוואס ער טהוט מיר דעם חסד, וואס בין איך מעהר ווערטה פאר און אנדער אידען. נאָר איך האָב בטחון אין איהם און דאנק איהם און לויב איהם פאר אלץ, וואס ער טהוט מיט מיר. האב נישט קיין מורא, חנה'לע, וועסט נישט פערשעהמט ווערען, ווארים דיין שאנד איז מיין שאַנד". זאָגט זי: „דו ביזט עס ווערט, שלמה, אז נאָט זאָל דיר העלפּען. ווארים דו האָסט אַ ווייך הארץ און דו לעבסט נישט פאר דיר, נאָר פאר אנדערע, און איך וועל דיר פאַלגען, שלמה, און וועל מיר אזוי פיהרען, ווי דו הייסט מיר". זאָגט ער צו איהר: „אזוי טהוסטו נוט, חנה'לע, ווארים וואָס מעהר דו וועסט אויסגעבען פאר'ן רבוננו של עולם, אלץ מעהר וועט ער דיר בעצאהלען. האָב נישט קיין מורא, ער איז אַ גוטער בטוח, און מען קאָן איהם געטרויען".

מאכט זי אָב ביי זיך אין הארצען, אז זי זאָל ליכט שיקען אין ביתהמדרש אריין, אז זי זאָל אַרימע קינדפעטאָרינס בעזארגען מיט לייליכער און יאיכלעך, אז זי זאָל פאר די תלמוד-תורה-קינדער אַ מר טער זיין, און אורחים ליעב האַבען, ווי איהר מאן האָט זיי ליעב.

האָט מען נאָך מורא פאר'ן שטן, און נאָך דערצו ביי אַ בכור, קלעפט מען אויס די ווענט מיט קוויטלאַד. קומען צו געהן די חדר-אינגלאַך יעדען פאר-נאכט אין דער קינדפעטאָרינס שטוב אריין און לייענען קריאת-שמע פאר דעם קליינעם קינד, וואָס קאָן נאָך אליין ניט קריאת-שמע לייענען. טהיילט מען זיי לעקעלאַד, פּרעהען זיך די קינדער און בעמען זיך, אז מען זאָל זיי דאָס נייע קינד ווייזען, וואָס איז געקומען פון הימעל אראב. דערצעהלט זיי די באבע, אז דאס קינד איז נישטא. עס האט זיך אין דעם גרויסען פעלץ אנעטהאן און איז געפאָהרען איבער דער מדינה אַ שידוך טהאָן.

שיקט דער רבי אַ רייטער אַנזאָגען, אז ער וועט אויפ'ן ברית קור מען צו פאָהרען מיט זיין אייגענעם מוהל. ווייס רב שלמה, אז דער רבי וויל תנאים אָבשרייבען מיט חיים'לען אין דעם טאָג פון ברית, וואָס עס איז אַ מזל'דיגער טאָג. שיקט מען אין דער גרויסער שטאָרט נאָך אַ סאָרווער און אַ מענשען צו ברוד פישער נאָך לעבעדיגע פיש אויפ'ן ברית. קומען משפחות צו פאָהרען פון דער פרעמד. דער

וויבעל'ס מורינ'דיגע משפחה פון גרויס־פוילען: דער פאטער איהר דער, רב שלמה גראַסגליק, מיט'ן שטייפען געוואשענעם קעלנערל און מיט דעם אויסגעריבענעם פאלטא פון פיינעם קאלישער קארט; איהר מוטער מיט די שוועסטער — פעסטער שוי אין דער שטוב, זייער טאכטער האָט שוין אַ קינד געהאַט. נעהמען זיי זיך צו דער סעודה, באקען אזעלכע גרויס־פוילישע קיכעלאך און פוטער־קוכענס אַ פולע שטוב. טענה'ן די היימישע, אז „פוטער־קוכענס איז גוט פאר גרויס־פוילישע, וואס דער גרעסטער יום־טוב איז, ווען מען עסט פוטער־קוכען און מען טרינקט קאווע. מיר דארפען ראָס גוטע שטיקעל פיש און דאָס גוטע ביסעל ציבעלעס". בעליידיגט זיך באַלד דער וויבעל'ס משפחה (די גרויס־פוילישע — אַ ליאדע וואָס, ווערען זיי באַלד ברוגז) און ענטפערען, אז „ציבעלעס איז גוט פאר די קליין־פוילישע „ליטוואַ־קעס", וואָס עסען נאָר ציבעלעס מיט קנאָבעל". און ה' גראַסגליק, חנה'לעס פאָטער, געהט עפעס אַרויס אַ ברוגז'דיגער (שטענדיג איז דער „אַריטאָקראַטישער" איד ברוגז, ווייל ברוגז'קייט געהערט צו אַריסטאָקראַטיע), ווייל איהם רב שלמה איבערבעטען און מאכט איהם אַ שעהנע מתנה, א זיכערן טאבאק־שקעטעלע מיט שטיינער אויסגע־זעצט, און בעט איהם איבער, ער זאָל נישט ברוגז זיין. ווארים מען האָט נישט קיין צייט צו איהם. אלע זיינען פערטאָהן ביים רבי'ן, וואָס איז שוין אַנגעקומען מיט זיין זוהן און כלה און שטעהט אין ביים שותף, ביי רב יוסף'ן, אין דער גרעסטער שטוב פון שטאדט.

די נאכט פאר'ן ברית איז מען אויף — אַ געפעהרליכע נאכט, און נישט ביי איין קינד איז שוין דער שטן מזיק געווען אין דער נאכט, איי־דער דאָס קינד ווערט אַ „איד". און ווי עס איז בעוואוסט, פערשטעלט זיך דער שטן אין דער נאכט אין אַ קאץ אדער אין אַ הונט צו שעדיגען דאָס קינד. זיצען אלע אויף דער נאכט הינטער דער קינדפעטאָרינס צימער. די זיכערנע לייכטער ברענען זיך אויפ'ן טיש, און דאָס גוטע ביסעל משקה מיט דעם גוטען שטיקעל לעקער איז אויך אַנגעגרייט, דאָס האַרץ צו דערכאַפּען. זיצט מען און מען לערנט משניות.

ר' שמעיה, דעם רבי'ס אלטער שמש, וועלכער איז נאָך געווען אַ שמש ביים אלטען, זכרונו לברכה, זיצט ביים איינגעהייעצטען אויווען, רויכערט די לולקע און דערצעהלט דעם אַרומיגען עולם ווי דער אלטער,

זכרונו לברכה, האט אמאל דעם שטן גוט דורכגעשלאגען. עס איז אזוי געשעהן:

„א איד האט געוואהנט ביי א פריץ אויפ'ן דארף, האבען זיך ביי איהם נעבאך קיין קינדער ניט געהאלטען. ווי עס איז איהם געבוירען געווארען א קינד, איז עס אין דער נאכט פאר'ן ברית געשטארבען. איז דער איד צום רבי'ן געקומען וויינען. איז דער רבי אליין צום איד געפאהרען פאר א ברית — סנדק זיין. ער איז אויף א גאנצע נאכט און זאגט אן, אז מען זאל שטעקענס אנגרייטען. אין דעם קומט אריין א שווארצע קאץ און לאזט זיך צו דער קינדפעטארין אין בעט אריין. דער רבי האט זי אבער אבגעווארט, האט ער געהייסען כאפען די קאץ. איז זי אין די דעקע אריין, האט מען די דעקע אויף דער ערד אוועקגעלייגט און גוט דורכגעקלאפט מיט שטעקענס, ביז די קאץ איז א צוויי הרג'עטע ארויס דורך א שפארע פון שטוב. צו מארגענס האט מען געהערט, אז דער פריץ פון דארף ליגט א צוקלאפטער אין בעט. וואו רים דאס איז טאקע געווען די שווארצע קאץ, ווייל דער פריץ איז געווען א כשור'מאכער, א שליח פון שטן, האט ער די קינדער פון אידישען ארענדאר מזיק געווען“...

אין דער קיך שטעהן די מומעס מיט די קעכינס און קאבען דער ווייל די פיש, פרעגלען די גענו פאר'ן מארגעדיגען ברית, און דער געשמאק לופט פון קיך אריין אין דער שטוב, וואו רב שמעיה דער צעהלט די מעשיות. דער סארווער מאכט די טישען גרייט, שטעלט דעם בראנפען און ניסט דעם וויין. אזוי היט מען אב א גאנצע נאכט הינטער דעם צימער פון דער קינדפעטארין די נאכט, איידער דאס קינד ווערט א איד. און היטען זאל זיך דער שטן, ער זאל זיך איצט דא ניט בעווייזען אין רב שלמה'ס שטוב אין געשמאלט פון א הונט אדער א קאץ. ער וואלט קיין לעבעדיגער נישט ארויס פון דאנען...

שוין איז דאס ווייבעל אויף. אנגעטהאן אין איהר שעהנסטען שפיצעןקאפטען, מיט דעם הייבעל אויפ'ן קאפ — האלט זי איהר ערשטגעבוירען קינד אויף דער האנד. דער עולם הויכט זיך שוין אן צוזאמענקומען. דאס הויז ווערט באלעבט, און די יונגע מאמע הויכט אן דאס קינד אנצוטהאן צו דער מצוה. א קליידעל האט זי פאר איהר קינד אליין אויסגעהעפט דורך דער צייט, ווען זי האט עס געטראגען, אנצוטהאן צו דער ערשטער מצוה — און הייסע טרערען רינען איבער

איהר שעהן פנים אויפ'ן קינד'ס קישען ארויף. די ערשטע מצוה ביי אידען אין צער, און זי וויינט אויף איהר קינד'ס ליידען. נאָר אַ אידיש וויבעל איז זי דאך און זי ווייסט, אז דער רבונג של עולם גיט כח די קליינע אידישע קינדער אריבערצוטראגען דעם צער, אז ניט, וואלטען זיי עס דאך נישט אויסגעהאלטען... נאר עס איז דאך איהר ערשט קינד — עס ווייס נאך גארנישט, און עס זאל שוין אזוי ליידען... וויינט זי, און די טרערען זיינען ווארימע, נאר דאס הארץ איז איהר פול מיט פרייד, וואס זי האט די זכיה געהאט צו דערלעבען איבערצוגעבען איהר קינד צו דער ערשטער אידישער מצוה. און זי ווייס, אז זי טהוט א גרויס אומרעכט, וואס זי וויינט. פרעהען, פרעהען דארף זי זיך, און זי פרעהט זיך טאקע, און דאס גאנצע פנים איהרס לייכט פון פרייד. נאר די טרערען רינען דאך פון די אויגען איבער'ן פנים אויפ'ן קינד'ס קישעלע.

קומט אריין רב שלמה, און זיין גאנץ פנים שמייכעלט פאר גדולה און אנגעהאן איז ער צום ערשטען מאל אין דער אטלאסענער קא-פאטע און א גרויס שטריימעל — דעם רבי'נס מחותן... און זיין שעהן פנים מיט זיין שווארצע בארד לייכטען ארויס פון שטריימעל. זאגט ער צו איהר: „חנה'לע, דו וויינסט? פרעהען דארפסטו זיך, וואס דער רבונג של עולם האט דיך צו דעם מזכה געווען“. זאגט זי: „איד זוייס, שלמה, איד בין א נארישע אידענע און איד קאן זיך נאך חלילה, פערזינדיגען פאר'ן רבונג של עולם. וואס זאל איד טהאן? איד קאן זיך דאך ניט איינהאלטען — אזא שוואלכ, אזא טייבעלע, און שוין אזוי פיעל צער“. ענטפערט רב שלמה: „פאר דעם זיינען מיר אידען. עס שטעהט „ברמיד חיי“, דאס איז טייטש — אין דיין בלוט זאלסטו לעבען. און פרעהסטו זיך ניט, וואס דיין קינד איז א איד?“ און זי שמייכעלט מיט חן פון אונטער איהרע טרערען ארויס.

נעהמט רב שלמה ארויס א שנור פעריל און גיט איהר א מתנת. „נא, — זאגט ער — איד האב עס בעהאלטען פאר דיר, אז דו וועסט די זכיה האבען דיין קינד צו דער ערשטער מצוה איבערצוגעבען, טו עס אן און טראג עס געזונטער יד“.

נעהמט זי די שנור פעריל און טוט עס אן אויף איהר שעהנעם אלבאסטערהאלץ, פאסט עס איהר, ווי א מלכה א קרוין, שמייכעלט זי וויימער. און טרערען גיסען זיך, און זי זאגט: „איד דאנך דיר, שלמה.

איך דאנק דיר פאר אלעס". און א נייער שטראם טרערען גיסט זיך איהר פון די אויגען, אבער דאס זיינען שוין נישט טרערען פון צער, נאר פון גרויסער, גרויסער פרייד...

נעהמט שוין די „קוואטער" דאס קינד. מיט קוואטערשאפט האט מען מכבד געווען די נייע חתן-כלה-פאר, חיימ'ל מיט דעם רבי'נס אייך-ניקעל. גיט זי ארויס דאס קינד פון די הענד, ווערט איהר וויעדער באנג. נאר דערינען זיצט שוין דער רבי אין טלית אויף דעם גרויסען פאטער-שטוהל. און עס שטעהען ארום רבנים און „גומע אידען", און א רב איז דער מוהל, און איהר שלמה איז דערביי. דערמאנט זי זיך, אין וועמעס הענד איהר קינד איז, ווערט זי רוחיגער, נאר איהר הארץ שלאגט. באלד הערט זיך פון דארט דעם קינדס שרייען, דייסט איהר מוטער-הארץ אויף. זי וויל אראב פון בעט — דערמאנט זי זיך, אז איהר קינד ווערט א איד יעצט, געהט אריין אין בונד אידישקייט. און אזוי וועט זיין קול זיין, אז ער וועט די הייליגע תורה לערנען — שלינגט זי די טרערען...

ברענגט מען איהר באלד דאס קינד אריין, וויל עס אז אנדער אידענע איינשטילען, לאזט זי ניט, רינען איהר די טרעהרען פון די שעהנע אויגען אויף די ברוסטען ארויף, זויגט איהר קינד די מילך מיט טרעהרען. וויזט זיך דער רב און זאגט איהר „מזל טוב". קומט רב שלמה אריין און קוקט איהר מיט ליבעע אין די אויגען אריין און זאגט איהר: „חנה'לע, מיר זאלען דערלעבען נחת פון אונזער קינד". איז עס איהר א בעצאהאלונג פאר אלע טרערען, וואס זי האט פארנאסען. הערט זיך אין מיטען דערינען א שעהן געזאנג. דאס זינגט דער חזן מיט די משוררים — און א פולע הויז מיט אידען. די טעלער קלאפען דער וויין גיסט זיך אין בעכער, און עס הערט זיך אין מיטען דערינען דער קול התורה. אידען שפארען זיך און לערנען, און ווייבער זיצען ארום חנה'לען און האבען דרך ארץ. נאר יעדעס מאל קומט אריין צו איהר רב שלמה, דאס שטריימעל פעררוקט אן א זייט, און די אויגען גלאנצען איהם פאר נחת און פון דעם ביסעל וויין, וואס ער האט נען טרונקען. און ער בערוחיגט איהר און טרייסט איהר, זי זאל נישט ווייזען צען. און די ווייבער זעהן, ווי רב שלמה האט לייעב זיין ווייבעל, זיינען זיי איהר מקנא...

אויף דער נאכט האט מען ווידער די טישען געגרייט צו די תנאים פון חיימ'ל מיט'ן רבינ'ס אייניקעל. דער רבי זיצט אויבען, און ארום איהם די רבנים פון דער געגענד ארום, — וואס זיינען געקומען צו רב שלמה'ן אויפ'ן ברית און דעם רבי'ן זעהן, די פני פון שטארט — די שעהנסטע אידען. און חיימ'ל אין שטריימעלע מיט דער אטלאסנער קאפאטע זיצט מיט זיין רבי'ן — מיט רב שמואל דיין. צום ערשטען מאל זינגט דער „מעשה“ ווי מען האט איהם געכאפט... שבת אין שוהל, ווייזט זיך דער איד צווישען אידען. נישט געוואלט האט ער קומען צום טיש, נאר דער רבי אליין האט איהם געשיקט רופען, מקרב געווען איהם און גערעדט מיט איהם ביחידות. און צו רב שלמה'ן האט דער רבי געזאגט בפני קהל ועדה: „דרפאר, וואס דו האסט אויף דעם אידען רחמנות געהאט און איהם אריינגענומען צו דיר אין שטוב אריין און נישט דוחה געווען א אירישע נשמה — האט דער רבונג של עולם געהאלפען, און דו האסט א קינד א בן תורה.“ געמיינט האט ער חיימ'לען.

זיצט דער חתן נעבען רב און הינטער איהם זיין רבי, און דער עולם ארום, און חיימ'ל מאכט זיך גרייט זאגען א דרשה פאר די תנאים. עס זיצען די שטריימלאך ארום טיש און הארבען אויס דאס פשט'ל וואס חיימ'ל זאגט פאר זיי. ער ציהט אן גמרות, רמב"ם, ראשונים און אחרונים, ווארפט אן „קשיות“ א גאנצען בארג און מיט איין מאך, מיט איין תירוץ פערענטפערט ער אלץ, ווארפט אראב דעם גאנצען טורעם, וואס ער האט אויפגעבויט. עס פרובט איהם צו כאפען א „שטריימעל“ א רב'ל, און ווארפט איהם אונטער א קשיא, אבער דאס אינגעל לאזט זיך נישט, שפארט זיך מיט די אידען מיט די גרויע בערד, ברענגט ראיות פון רש"י, פון תוספות און ווייזט זיינע בקיאות. די אידען קוקען דעם אינגעל אין מויל אריין און האבען הנאה פון איהם. דער רבי אליין האט איהם שוין אייניגע מאל אין בעקעל געקנייפט און געזאגט „אווא!“ און עס זיצט רב שלמה אין א ווינקעל און קוקט זיך צו. פערענסען האט ער איצט אן אלע געשעפטען. ער זעהט נאר דאס אינגעל, און דעם רבונג של עולם'ס האנד — ווי דער רבונג של עולם פיהרט עס זיין וועלט. איהם האט נאט נישט מזכה געווען מיט דעם, ער קאן זיך נישט אריינמישען דא און אריינרעדען צווישען די אידען מיט די גרויע בערד — א סך ענינים פערשטעהט ער נישט און ווייט

דעם פשט נישט, נאר זיין קינד, זיין חיימ'ל... ער זעהט, ווי דער רבונא של עולם שענקט איהם ווידער צוריק דעם, „אור תורה“; גאט צינדט ווידער אן זיין הייליג ליכט אין זיין משפחה. מיט זיין זוהן, מיט חיימ'לען, וועט זיך אנהויבען א נייער דור. און עס שמעהען אויף פאר זיינע אויגען די גרויסע זיידעס זיינע, די גרויסע אידען די רבנים — דער „אור החיים“, דער „נודע ביהודה“ און די גרויסע רבנים פון דער שטאדט שערעץ. און חיימ'ל וועטט ווידער ציהען דעם שנור, וואס איז געווארען אבגעריסען. און פארוואס קומט דאס איהם? פארוואס האט דאס איהם דער רבונא של עולם אויסגעקליבען, אז ער זאל די זכית האבען צו דערלעבען „תורה וגדולה במקום אחר“ — און פארוואס גיט קיין אנדער איד? און ער דערמאנט זיך אן דור המלך, וואס ער האט געזונגען פאר רבונא של עולם, ווען גאט האט איהם אויסגעקליבען פאר א מלמד איבער זיין פאלק, און הייסע טרערען פאלען איהם פון די אויגען אין זיין שווארצער בארד אריין.

אין דער צווייטער שטוב, ביי חנה'לען, זיינען די ווייבער פערזאמעלט. די אלטע רבי'צין האט שוין נישט געלעבט. זיצט דער כלל'ס מוטער מיט דער כלל פון אויבען אן, און רעכטס נעבען זיי די מחותנת'טע, חנה'לע. זי האט זיך „איינגעשמעלט דעם לעבען“ און איז ארויסגעגאנגען פון בעט. זי האט געזאגט, אז די שמחה פון דעם פרעמדען קינד איז ביי איהר טייערער פון איהר אייגען קינד, האט זיך אנגעטהאן און זיך אוועקגעזעצט מיט דער כלל און די כלל זעהר מקרב געווען און נערעדט מיט איהר. ארום זיי זיינען געזעסען די שעהנסטע בעל-הבית'טעס פון דער שטאדט — די אידישע מאמעס. די בדייאנטען האבען געבלישטשעט אין דער שיין פונ'ס ליכט. עס האבען געווארפען זייער איידעלען גלאנץ די פעריל אויף די ווייסע העלזער פון די אידישע טעכטער, און דער זייד און סאמעט האט געבלישטשעט. געאיידעלט זיינען אידישע טעכטער און געוועהנט זיינען זיי פון דער היים צו טראגען דעם איידעלען שטאלץ פון זייד. אזוי זיצען די ווייבער ארום דער שעהנער כלל. און פון דעם צווייטען שטוב הערט זיך דעם חתנ'ס קול, חיימ'ל'ס קול התורה, ווי ער זאגט די דרשה פאר די תנאים פאר די אלטע אידען מיט די ווייסע בערד, און דער אלטער סופר מיט

דער גרויער בארד און ברילען זיצט ביי א גרויסען פארמעט פאר צוויי זילכערנע בעלייכטענדע לייכטער און שרייבט די תנאים צווישען דעם גאסטינינער רבי און רב שלמה נגיד.

דערנאך, אז דער רבי און רב שלמה האבען אונטערגעשריבען דר תנאים, איז רב שלמה פערשוואונדען געווארען אין זיין חדר מיוחד, זיך אוועקגעשטעלט אין א ווינקעל און מיט טרערען אין די אויגען דעם רבונז של עולם געדאנקט פאר דעם גרויסען חסד, וואס ער טהוט מיט איהם, וואס ער האט צוריקגעגעבען זיין משפחה דעם אור התורה. און געדאנקט האט ער דעם רבונז של עולם פאר אלץ, פאר אלץ, און ער האט געזאגט זיין קאפיטעל תהלים, — יעדער איר האט זיין קאפיטאל תהלים, וועלכעס ער זאגט, ווען ער איז אין דער גרעסטער שמחה און אין דער גרעסטער נויטה. נאר וועלכען קאפיטאל רב שלמה האט געזאגט, וועל איך אייך נישט דערצעהלען, ווייל דאס איז רב שלמה'ס סוד.

